

Rada
Unii Europejskiej

Bruksela, 27 lutego 2026 r.
(OR. en)

11787/24

Międzyinstytucjonalne numery
referencyjne:
2024/0101 (NLE)
2024/0102 (NLE)

AELE 72
AND 13
SM 13
MI 659

AKTY USTAWODAWCZE I INNE INSTRUMENTY

Dotyczy: Układ ustanawiający stowarzyszenie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Księstwem Andory i Republiką San Marino, jako odrębnymi stronami, z drugiej strony

UKŁAD
USTANAWIAJĄCY STOWARZYSZENIE MIĘDZY
UNIĄ EUROPEJSKĄ I JEJ PAŃSTWAMI CZŁONKOWSKIMI, Z JEDNEJ STRONY,
A KSIĘSTWEM ANDORY I REPUBLIKĄ SAN MARINO,
JAKO ODREBNYMI STRONAMI, Z DRUGIEJ STRONY

PREAMBUŁA

UNIA EUROPEJSKA, zwana dalej „UE”,

oraz

KRÓLESTWO BELGII,

REPUBLIKA BUŁGARII,

REPUBLIKA CZESKA,

KRÓLESTWO DANII,

REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC,

REPUBLIKA ESTOŃSKA,

IRLANDIA,

REPUBLIKA GRECKA,

KRÓLESTWO HISZPANII,

REPUBLIKA FRANCUSKA,

REPUBLIKA CHORWACJI,

REPUBLIKA WŁOSKA,

REPUBLIKA CYPRYJSKA,

REPUBLIKA ŁOTEWSKA,

REPUBLIKA LITEWSKA,

WIELKIE KSIĘSTWO LUKSEMBURGA,

WĘGRY,

REPUBLIKA MALTY,

KRÓLESTWO NIDERLANDÓW,

REPUBLIKA AUSTRII,

RZECZPOSPOLITA POLSKA,

REPUBLIKA PORTUGALSKA,

RUMUNIA,

REPUBLIKA SŁOWENII,

REPUBLIKA SŁOWACKA,

REPUBLIKA FINLANDII, oraz

KRÓLESTWO SZWECJI,

Wysokie Umawiające się Strony Traktatu o Unii Europejskiej oraz Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zwane dalej „państwami członkowskimi UE”,

z jednej strony,

oraz,

KSIĘSTWO ANDORY, zwane dalej „Andorą”,

oraz

REPUBLIKA SAN MARINO, zwana dalej „San Marino”,

będące odrębnymi Stronami,

z drugiej strony,

PRZYPOMINAJĄC o bliskich powiązaniach historycznych, geograficznych, kulturowych, politycznych i gospodarczych między UE a każdym z Państw Stowarzyszonych, w tym w formie istniejących umów, a także o szczególnych powiązaniach między każdym z Państw Stowarzyszonych a co najmniej jednym państwem członkowskim UE,

MAJĄC NA UWADZE, że stopniowo utworzono powiązania między UE a Andorą, między innymi w następstwie Porozumienia w formie wymiany listów między Europejską Wspólnotą Gospodarczą a Księstwem Andory¹, sporządzonego w Luksemburgu w dniu 28 czerwca 1990 r., Umowy o współpracy między Wspólnotą Europejską a Księstwem Andory², sporządzonej w Brukseli w dniu 15 listopada 2004 r., Układu monetarnego między Unią Europejską a Księstwem Andory³, sporządzonego w Brukseli w dniu 30 czerwca 2011 r. oraz Umowy między Wspólnotą Europejską a Księstwem Andory ustanawiającej środki równoważne do tych, które zostały przewidziane w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek⁴, sporządzonej w Brukseli w dniu 15 listopada 2004 r. i w towarzyszącej jej Deklaracji Intencji, Protokołu zmieniającego do Umowy między Wspólnotą Europejską a Księstwem Andory ustanawiającej środki równoważne do tych, które zostały przewidziane w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek⁵, sporządzonego w Brukseli w dniu 12 lutego 2016 r. oraz Protokołu zmieniającego do Umowy między Unią Europejską a Księstwem Andory w sprawie automatycznej wymiany informacji finansowych w celu poprawy wypełniania międzynarodowych obowiązków podatkowych⁶, sporządzonego w Brukseli w dniu 13 października 2025 r.,

¹ Dz.U. UE L 374 z 31.12.1990, s. 16.

² Dz.U. UE L 135 z 28.5.2005, s. 14.

³ Dz.U. UE C 369 z 17.12.2011, s. 1.

⁴ Dz.U. UE L 359 z 4.12.2004, s. 33.

⁵ Dz.U. UE L 268 z 1.10.2016, s. 40.

⁶ Dz.U. UE L 2025/2400, 5.12.2025,

ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2400/oj

MAJĄC NA UWADZE, że stopniowo utworzono powiązania między UE a San Marino, między innymi w następstwie Umowy w sprawie współpracy i unii celnej między Europejską Wspólnotą Gospodarczą a Republiką San Marino¹, sporządzonej w Brukseli w dniu 16 grudnia 1991 r., Układu monetarnego między Unią Europejską a Republiką San Marino², sporządzonego w Brukseli w dniu 27 marca 2012 r. oraz Umowy między Wspólnotą Europejską a Republiką San Marino ustanawiającej środki równoważne środkom ustanowionym w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek³, sporządzonej w Brukseli w dniu 7 grudnia 2004 r. i towarzyszącego jej Protokołu Ustaień, Protokołu zmieniającego do Umowy między Wspólnotą Europejską a Republiką San Marino ustanawiającej środki równoważne środkom ustanowionym w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek⁴, sporządzonego w Brukseli w dniu 8 grudnia 2015 r. oraz Protokołu zmieniającego do Umowy między Unią Europejską a Republiką San Marino w sprawie automatycznej wymiany informacji finansowych w celu poprawy wypełniania międzynarodowych obowiązków podatkowych⁵, sporządzonego w Brukseli w dniu 13 października 2025 r.,

MAJĄC NA UWADZE, że Państwa Stowarzyszone mają od wieków bliskie więzi z państwami sąsiadującymi, które są obecnie państwami członkowskimi UE, oraz mając na uwadze, że terytorium Państw Stowarzyszonych są otoczone terytorium UE,

¹ Dz.U. UE L 84 z 28.3.2002, s. 43.

² Dz.U. UE C 121 z 26.4.2012, s. 5.

³ Dz.U. UE L 381 z 28.12.2004, s. 33.

⁴ Dz.U. UE L 346 z 31.12.2015, s. 3.

⁵ Dz.U. UE L, 2025/2428, 5.12.2025,

ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2428/oj.

ZDECYDOWANE utworzyć stowarzyszenie w celu pogłębienia, zróżnicowania i utrzymania stosunków opartych na wartościach, które są wspólne dla UE, państw członkowskich UE i Państw Stowarzyszonych, takich jak: poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolność, demokracja, równość, praworządność, jak również poszanowanie praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości, które to wartości stanowią zasadnicze elementy niniejszego Układu,

ZAANGAŻOWANE w promowanie takich wspólnych wartości w społeczeństwie charakteryzującym się pluralizmem, niedyskryminacją, tolerancją, sprawiedliwością, solidarnością oraz równością kobiet i mężczyzn,

PODKREŚLAJĄC gotowość UE i państw członkowskich UE do rozwijania szczególnego związku z państwami sąsiadującymi w celu ustanowienia przestrzeni dobrobytu i dobrego sąsiedztwa z wzajemnymi prawami i obowiązkami oraz możliwości wspólnego działania, który to związek charakteryzowałby się bliskimi i pokojowymi stosunkami opartymi na współpracy,

DAŻĄC do ustanowienia kompleksowych i spójnych ram stosunków między UE i państwami członkowskimi UE a Państwami Stowarzyszonymi, z uwzględnieniem szczególnej sytuacji każdego z Państw Stowarzyszonych, o których mowa w deklaracji odnoszącej się do art. 8 Traktatu o Unii Europejskiej dołączonej do Aktu końcowego konferencji międzyrządowej, która przyjęła Traktat z Lizbony podpisany w dniu 13 grudnia 2007 roku,

ZDECYDOWANE zapewnić integrację gospodarczą i odpowiedni udział Państw Stowarzyszonych w rynku wewnętrznym UE, w tym w szczególności w jego czterech niepodzielnych swobodach: swobodnym przepływie towarów, swobodnym przepływie osób, swobodnym przepływie usług i swobodnym przepływie kapitału na podstawie wspólnych zasad i równych warunków działania, przy jednoczesnym uwzględnieniu szczególnej sytuacji każdego z Państw Stowarzyszonych i przy zachowaniu ich niezależności oraz niezależności ich instytucji,

ZDECYDOWANE zwiększyć, za pośrednictwem stowarzyszenia, możliwości gospodarcze i rynkowe dla osób fizycznych i przedsiębiorstw działających na terenie Stron Stowarzyszonych,

ZDECYDOWANE zapewnić, przez wdrożenie stowarzyszenia, jednorodność rynku wewnętrznego, pewność prawa, jednolitą wykładnię i stosowanie niniejszego Układu oraz równe traktowanie w ramach stowarzyszenia, między innymi, podmiotów gospodarczych i obywateli Stron Stowarzyszonych,

UZNAJĄC konieczność, w celu zapewnienia prawidłowego funkcjonowania niniejszego Układu i pełnego poszanowania prawa UE, ustanowienia odpowiednich ram instytucjonalnych, w tym w szczególności forum dialogu między Stronami Stowarzyszonymi, procedur dotyczących nadzoru i rozstrzygania sporów oraz wyłącznej jurysdykcji Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w celu zapewnienia jednolitej wykładni i jednolitego stosowania niniejszego Układu,

PRAGNĄC przyczynić się do zacieśnienia współpracy między posłami do Parlamentu Europejskiego oraz parlamentów Państw Stowarzyszonych, jak również między partnerami społecznymi i gospodarczymi w UE a partnerami społecznymi i gospodarczymi w Państwach Stowarzyszonych,

ODNOTOWUJĄC ambicję UE, państw członkowskich UE i Państw Stowarzyszonych, by oprócz stowarzyszenie na wysokim poziomie opieki zdrowotnej, bezpieczeństwa i ochrony konsumentów,

ZDECYDOWANE zachować, chronić i poprawiać jakość środowiska oraz zapewnić rozsądne i racjonalne wykorzystywanie zasobów naturalnych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz zasadami podejmowania działań zachowawczych i zapobiegawczych, a także wspierać dobrostan ludzi i zwierząt,

ŚWIADOME znaczenia zrównoważonego rozwoju w wymiarze gospodarczym, środowiskowym i społecznym,

PRAGNĄC promować Agendę ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 i jej cele zrównoważonego rozwoju, a także przyczyniać się do realizacji Agendy i jej celów,

POTWIERDZAJĄC swoje zobowiązania w ramach Karty Narodów Zjednoczonych, Powszechnej deklaracji praw człowieka, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz celów i zasad Rady Europy i Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie,

ODNOTOWUJĄC, że ustanowienie stowarzyszenia wzmacnia stosunki dwustronne między UE i państwami członkowskimi UE a każdym z Państw Stowarzyszonych, zachęcając w ten sposób Strony Stowarzyszone do osiągnięcia coraz większej zbieżności stanowisk w kwestiach dwustronnych, regionalnych i międzynarodowych będących przedmiotem wspólnego zainteresowania,

ODNOTOWUJĄC, że w przypadku gdy Strony zdecydują, w ramach niniejszego Układu, o zawarciu umów szczególnych dotyczących przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, które mogą być zawierane przez UE na podstawie części trzeciej tytuł V Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, postanowienia takich przyszłych umów nie będą wiążące dla Irlandii, chyba że UE, wraz z Irlandią w zakresie jej wcześniejszych stosunków dwustronnych, powiadomi Andorę lub San Marino, że Irlandia związała się takimi umowami jako część UE zgodnie z Protokołem nr 21 w sprawie stanowiska Irlandii w odniesieniu do przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, załączonym do Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej; stwierdzając, że wszelkie późniejsze środki wewnętrzne UE, które mogą zostać przyjęte zgodnie z częścią trzecią tytuł V Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej w celu wykonania niniejszego Układu, nie będą wiążące dla Irlandii, chyba że zgłosi ona zamiar uczestniczenia w takich środkach lub ich wprowadzenia zgodnie z tym protokołem; stwierdzając również, że takie przyszłe umowy lub późniejsze środki wewnętrzne UE będą miały zastosowanie w odniesieniu do Danii wyłącznie zgodnie z Protokołem nr 22 w sprawie stanowiska Danii, załączonym do Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej,

UZGODNIŁY CO NASTĘPUJE:

CZEŚĆ I

CELE, WARTOŚCI I ZASADY

ARTYKUŁ 1

Cele

1. Niniejszy Układ ustanawia stowarzyszenie między UE i państwami członkowskimi UE, z jednej strony, a Andorą i San Marino, jako odrębnymi Stronami, z drugiej strony (zwane dalej „stowarzyszeniem”).
2. Cele stowarzyszenia to:
 - a) zapewnienie odpowiedniego udziału Państw Stowarzyszonych w rynku wewnętrznym, który to udział obejmuje swobodny przepływ osób, swobodny przepływ towarów, swobodny przepływ usług i swobodny przepływ kapitału oraz równe warunki działania między Umawiającymi się Stronami zgodnie z niniejszym Układem, a także udział Państw Stowarzyszonych w powiązanych politykach horyzontalnych i towarzyszących, z uwzględnieniem szczególnej sytuacji każdego z Państw Stowarzyszonych; oraz
 - b) ustanowienie odpowiednich ram rozwoju oraz promowania dialogu i współpracy między UE i państwami członkowskimi UE a każdym z Państw Stowarzyszonych w innych obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania.

ARTYKUŁ 2

Definicje

Na potrzeby niniejszego Układu:

- a) „Państwa Stowarzyszone” oznaczają odpowiednio Andorę i San Marino, będące odrębnymi Stronami;
- b) „Strona UE” oznacza UE, państwa członkowskie UE lub UE oraz państwa członkowskie UE, w zakresie ich odpowiednich obszarów kompetencji zgodnie z Traktatem o Unii Europejskiej oraz Traktatem o funkcjonowaniu Unii Europejskiej;
- c) „Umawiające się Strony” oznaczają Stronę UE, z jednej strony, oraz Andorę i San Marino, z drugiej strony;
- d) „Strony Stowarzyszone” oznaczają Stronę UE jako Stronę Stowarzyszoną, z jednej strony, oraz Andorę albo San Marino jako Stronę Stowarzyszoną, z drugiej strony;
- e) „Układ o stowarzyszeniu” oznacza układ ramowy, protokoły ramowe, protokoły Państwa Stowarzyszonego i załączniki do protokołów Państwa Stowarzyszonego;
- f) „układ ramowy” oznacza Układ o stowarzyszeniu bez protokołów i załączników do tego Układu;
- g) „protokół Państwa Stowarzyszonego” oznacza protokół odnoszący się do Państwa Stowarzyszonego i odpowiednie załączniki do niego ustanawiające szczególne warunki do osiągnięcia celów i elementów związanych z przyjęciem dorobku prawnego w zakresie rynku wewnętrznego UE;

- h) „protokół ramowy” oznacza protokół wspólny dla Umawiających się Stron;
- i) „załącznik do protokołów Państwa Stowarzyszonego” oznacza tekst zawierający akty prawne UE objęte zakresem niniejszego Układu, wraz z wszelkimi dostosowaniami;
- j) „TSUE” oznacza Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który obejmuje Trybunał Sprawiedliwości i Sąd;
- k) „TUE” oznacza Traktat o Unii Europejskiej;
- l) „TFUE” oznacza Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej.

ARTYKUŁ 3

Wartości

Niniejszy Układ opiera się na wspólnych wartościach Umawiających się Stron, takich jak: poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolność, demokracja, równość, praworządność oraz poszanowanie praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. W społeczeństwie charakteryzującym się pluralizmem, niedyskryminacją, tolerancją, sprawiedliwością, solidarnością oraz równością kobiet i mężczyzn takie wspólne wartości stanowią zasadnicze elementy niniejszego Układu.

ARTYKUŁ 4

Zasady

Aby osiągnąć cele określone w art. 1 układu ramowego, Strony Stowarzyszone wprowadzają wszelkie odpowiednie środki, ogólne lub szczególne, aby zapewnić wypełnienie zobowiązań wynikających z niniejszego Układu zgodnie z następującymi podstawowymi zasadami:

- a) właściwe funkcjonowanie i jednorodność rynku wewnętrznego UE na podstawie jednolitych przepisów;
- b) pewność prawa i równe traktowanie podmiotów gospodarczych i osób fizycznych;
- c) uwzględnienie szczególnej sytuacji każdego z Państw Stowarzyszonych.

ARTYKUŁ 5

Zasada niedyskryminacji

W zakresie stosowania niniejszego Układu i bez uszczerbku dla zawartych w nim postanowień szczególnych, zakazana jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową.

CZEŚĆ II

SWOBODNY PRZEPIYW TOWARÓW, OSÓB, USŁUG I KAPITAŁU

ROZDZIAŁ 1

SWOBODNY PRZEPIYW TOWARÓW

ARTYKUŁ 6

Swobodny przepływ towarów

Ustanawia się swobodny przepływ towarów między Stronami Stowarzyszonymi zgodnie z niniejszym Układem.

ARTYKUŁ 7

Zakaz stosowania opłat celnych

Opłaty celne przywozowe i wywozowe lub wszelkie opłaty o skutku równoważnym są zakazane między Stronami Stowarzyszonymi. Zakaz, o którym mowa w niniejszym artykule, stosuje się również do opłat celnych o charakterze fiskalnym.

ARTYKUŁ 8

Zakaz wprowadzania ograniczeń ilościowych

Ograniczenia ilościowe w przywozie i wywozie oraz wszelkie środki o skutku równoważnym są zakazane między Stronami Stowarzyszonymi.

ARTYKUŁ 9

Zakazy lub ograniczenia związane z przywozem, wywozem lub tranzytem

1. Niniejszy Układ nie stanowi przeszkody w stosowaniu zakazów lub ograniczeń w przywozie, w wywozie lub w tranzycie, uzasadnionych względami moralności publicznej, porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego, ochrony zdrowia i życia ludzi i zwierząt lub ochrony roślin, ochrony narodowych dóbr kultury o wartości artystycznej, historycznej lub archeologicznej, bądź ochrony własności przemysłowej lub handlowej. Zakazy te i ograniczenia nie powinny jednak stanowić środka arbitralnej dyskryminacji ani ukrytych ograniczeń w handlu między Stronami Stowarzyszonymi.
2. Należy preferować środki, które mają najmniejszy wpływ na swobodny przepływ towarów między Stronami Stowarzyszonymi. Okres obowiązywania takich środków jest ograniczony do tego, co jest ściśle niezbędne do osiągnięcia celów określonych w ust. 1.

ARTYKUŁ 10

Podatki wewnętrzne

Żadna ze Stron Stowarzyszonych nie nakłada bezpośrednio ani pośrednio na produkty drugiej Strony Stowarzyszonej podatków wewnętrznych jakiegokolwiek rodzaju, wyższych od nakładanych bezpośrednio lub pośrednio na podobne produkty krajowe. Ponadto żadna ze Stron Stowarzyszonych nie nakłada na produkty drugiej Strony Stowarzyszonej podatków wewnętrznych w rodzaju takich, które pośrednio chronią inne produkty.

ARTYKUŁ 11

Stosowanie wspólnej taryfy celnej UE

W swoich stosunkach z państwami trzecimi Państwa Stowarzyszone stosują wspólną taryfę celną UE zgodnie z postanowieniami określonymi w odpowiednich protokołach Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 12

Stosowanie wspólnej polityki handlowej UE

W swoich stosunkach z państwami trzecimi Państwa Stowarzyszone stosują wspólną politykę handlową UE, w tym unijne środki ochrony handlu, określone w załączniku XXV do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 13

Pozostałe zasady

1. Postanowienia i uzgodnienia szczegółowe są ustanowione w:
 - a) załączniku I do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do bezpieczeństwa żywności oraz spraw weterynaryjnych i fitosanitarnych;
 - b) załączniku II do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do przepisów technicznych, norm, badań i certyfikacji;
 - c) załączniku III do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do odpowiedzialności za produkt;
 - d) załączniku IV do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do energii;
 - e) załączniku XXIII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do przepisów prawa celnego;
 - f) załączniku XXIV do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do ustawodawstwa w dziedzinie rolnictwa; oraz
 - g) załączniku XXV do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do aspektów innych niż objęte art. 12 układu ramowego.
2. Postanowienia i uzgodnienia szczegółowe, o których mowa w ust. 1, mają zastosowanie do wszystkich produktów, o ile nie określono inaczej.

ROZDZIAŁ 2

SWOBODNY PRZEPIY OSÓB, PRACOWNIKÓW I OSÓB PRACUJĄCYCH NA WŁASNY RACHUNEK

ARTYKUŁ 14

Swobodny przepływ pracowników

1. Zapewnia się swobodny przepływ pracowników między Stronami Stowarzyszonymi.
2. Swobodny przepływ pracowników obejmuje zniesienie wszelkiej dyskryminacji ze względu na przynależność państwową między pracownikami państw członkowskich UE i zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego w zakresie zatrudnienia, wynagrodzenia oraz innych warunków pracy i zatrudnienia.
3. Z zastrzeżeniem ograniczeń uzasadnionych względami porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego i zdrowia publicznego, swobodny przepływ pracowników obejmuje prawo do:
 - a) przyjmowania faktycznie przedstawionych ofert zatrudnienia;
 - b) swobodnego przemieszczania się w tym celu po terytorium państw członkowskich UE oraz zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego;
 - c) przebywania w jednym z państw członkowskich UE lub zainteresowanym Państwie Stowarzyszonym w celu wykonywania tam pracy, zgodnie z przepisami ustawowymi, wykonawczymi i administracyjnymi dotyczącymi zatrudniania pracowników tego Państwa;

- d) pozostawania na terytorium państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego po podjęciu zatrudnienia.
4. Postanowienia niniejszego artykułu nie mają zastosowania do zatrudnienia w administracji publicznej.
5. Protokoły Państwa Stowarzyszonego, a w szczególności załącznik V do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego, zawierają postanowienia szczególne dotyczące swobodnego przepływu pracowników.

ARTYKUŁ 15

Zabezpieczenie społeczne dla pracowników i osób pracujących na własny rachunek

Dla zapewnienia swobodnego przepływu pracowników i osób pracujących na własny rachunek Strony Stowarzyszone zapewniają w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, stosownie do postanowień załącznika VI do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego, pracownikom oraz uprawnionym osobom od nich zależnym, w szczególności:

- a) zaliczenie wszystkich okresów uwzględnianych w prawie poszczególnych państw, w celu nabycia i zachowania prawa do świadczenia oraz naliczenia wysokości świadczenia;
- b) wypłatę świadczeń osobom mającym miejsce zamieszkania na terytoriach Stron Stowarzyszonych.

ARTYKUŁ 16

Wzajemne uznawanie dyplomów

Dla ułatwienia osobom podejmującym i wykonującym czynności pracowników lub osób pracujących na własny rachunek Strony Stowarzyszone wprowadzają niezbędne środki, zawarte w załączniku VII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego, dotyczące wzajemnego uznawania dyplomów i innych dokumentów potwierdzających posiadanie kwalifikacji oraz dotyczące koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych w Stronach Stowarzyszonych, odnoszących się do podejmowania i wykonywania działalności przez pracowników i osoby pracujące na własny rachunek.

ROZDZIAŁ 3

SWOBODA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

ARTYKUŁ 17

Swoboda przedsiębiorczości

1. Zapewnia się swobodę przedsiębiorczości między Stronami Stowarzyszonymi zgodnie z niniejszym Układem.
2. Zakazane są wszelkie ograniczenia swobody przedsiębiorczości obywateli państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego na terytorium któregokolwiek z tych państw. Zakaz ten obejmuje również ograniczenia w tworzeniu agencji, oddziałów lub jednostek zależnych przez obywateli jednego z państw członkowskich UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego ustanowionych na terytorium któregokolwiek z państw członkowskich UE lub Stron Stowarzyszonych.
3. Z zastrzeżeniem postanowień części IV rozdział 5, swoboda przedsiębiorczości obejmuje podejmowanie i wykonywanie działalności prowadzonej na własny rachunek, jak również zakładanie i zarządzanie przedsiębiorstwami, a w szczególności spółkami w rozumieniu art. 20 ust. 2 układu ramowego, na warunkach ustanowionych przez ustawodawstwo państwa przyjmującego dla własnych obywateli.
4. Załączniki VIII do XI i XXII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego, a także protokół ramowy 3, zawierają postanowienia szczególne dotyczące swobody przedsiębiorczości.

ARTYKUŁ 18

Wykonywanie uprawnień publicznych

W zakresie, w jakim dotyczy to którejkolwiek ze Stron Stowarzyszonych, postanowienia niniejszego rozdziału nie stosują się do działalności, która w danej Stronie Stowarzyszonej jest związana, choćby przejściowo, z wykonywaniem władzy publicznej.

ARTYKUŁ 19

Szczególne uzgodnienia uzasadnione względami porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego i zdrowia publicznego

Postanowienia niniejszego rozdziału oraz środki podejmowane na podstawie niniejszego rozdziału nie przesądzają o zastosowaniu przepisów ustawowych, wykonawczych lub administracyjnych przewidujących szczególne traktowanie obywateli państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego, uzasadnione względami porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego lub zdrowia publicznego.

ARTYKUŁ 20

Zakres i definicja przedsiębiorstw

1. Spółki założone zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego i mające swoją statutową siedzibę, zarząd lub główne przedsiębiorstwo na terytorium państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego są na potrzeby niniejszego rozdziału traktowane jak osoby fizyczne mające przynależność państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego.

2. Przez „spółki” rozumie się spółki prawa cywilnego lub handlowego, w tym także spółdzielnie, oraz inne osoby prawne prawa publicznego lub prywatnego, z wyjątkiem osób prawnych, których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysków.

ARTYKUŁ 21

Udział w kapitale spółek

Państwo członkowskie UE lub zainteresowane Państwo Stowarzyszone traktuje obywateli państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego tak samo jak własnych obywateli w odniesieniu do udziału w kapitale spółek, w rozumieniu art. 20 ust. 2 układu ramowego, bez uszczerbku dla stosowania innych postanowień niniejszego Układu.

ARTYKUŁ 22

Wzajemne uznawanie dyplomów

Art. 16 układu ramowego ma zastosowanie do kwestii uregulowanych w niniejszym rozdziale.

ARTYKUŁ 23

Postanowienia szczegółowe

Swobodę przedsiębiorczości w dziedzinie transportu regulują postanowienia rozdziału 6 część II.

ROZDZIAŁ 4

SWOBODNY PRZEPIY W USŁUG

ARTYKUŁ 24

Swobodny przepływ usług

1. Zapewnia się swobodny przepływ usług między Stronami Stowarzyszonymi zgodnie z niniejszym Układem.
2. Zakazane są wszelkie ograniczenia w swobodnym przepływie usług między Stronami Stowarzyszonymi w odniesieniu do obywateli państwa członkowskiego UE lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego mających swoje przedsiębiorstwo w państwie członkowskim UE lub zainteresowanym Państwie Stowarzyszonym innym niż państwo odbiorcy świadczenia.
3. „Usługami” są świadczenia wykonywane zwykle za wynagrodzeniem w zakresie, w jakim nie są objęte postanowieniami o swobodnym przepływie osób, swobodnym przepływie towarów i swobodnym przepływie kapitału.
4. „Usługi” obejmują w szczególności:
 - a) działalność o charakterze przemysłowym;
 - b) działalność o charakterze handlowym;
 - c) działalność rzemieślniczą;

- d) wykonywanie wolnych zawodów.

Bez uszczerbku dla postanowień rozdziału 3, świadczący usługę może, w celu spełnienia świadczenia, wykonywać tymczasowo działalność w państwie członkowskim UE lub zainteresowanym Państwie Stowarzyszonym świadczenia tej usługi na tych samych warunkach, jakie państwo członkowskie UE lub zainteresowane Państwo Stowarzyszone nakłada na własnych obywateli.

- 5. Załączniki IX do XI do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego oraz protokół ramowy 3 zawierają postanowienia szczegółowe dotyczące swobodnego przepływu usług.

ARTYKUŁ 25

Niedyskryminacja

Dopóki ograniczenia w swobodnym przepływie usług nie zostaną zniesione między Stronami Stowarzyszonymi, Strony Stowarzyszone stosują takie ograniczenia do wszystkich osób świadczących usługi, o których mowa w art. 24 ust. 2 układu ramowego, bez względu na przynależność państwową lub miejsce zamieszkania.

ARTYKUŁ 26

Postanowienia szczegółowe

- 1. Swobodny przepływ usług w dziedzinie transportu reguluje rozdział 6 część II.
- 2. Art. 16, 18, 19 i 20 układu ramowego mają zastosowanie do kwestii uregulowanych w niniejszym rozdziale.

ROZDZIAŁ 5

SWOBODNY PRZEPIY W KAPITAŁU

ARTYKUŁ 27

Przepływy kapitału

1. W ramach postanowień niniejszego Układu zakazane są ograniczenia między Stronami Stowarzyszonymi dotyczące przepływu kapitału.
2. W ramach postanowień niniejszego Układu zakazane są ograniczenia między Stronami Stowarzyszonymi dotyczące płatności.
3. Załącznik XII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia szczegółowe dotyczące swobodnego przepływu kapitału i płatności.

ARTYKUŁ 28

Środki zgodne z zasadą swobodnego przepływu kapitału

1. Art. 27 układu ramowego pozostaje bez uszczerbku dla prawa państw członkowskich UE i Państw Stowarzyszonych do:
 - a) stosowania odpowiednich przepisów ich prawa podatkowego traktujących odmiennie podatników ze względu na różne miejsca zamieszkania lub inwestowania kapitału;

- b) wprowadzania wszelkich środków niezbędnych do zapobiegania naruszeniom krajowych przepisów ustawowych i wykonawczych, zwłaszcza w dziedzinie opodatkowania i nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami finansowymi, lub ustanowienia procedur deklarowania przepływu kapitału na potrzeby informacji administracyjnej bądź statystycznej lub wprowadzania środków uzasadnionych powodami związanymi z porządkiem publicznym lub bezpieczeństwem publicznym.
2. Postanowienia niniejszego rozdziału pozostają bez uszczerbku dla możliwości stosowania ograniczeń w dziedzinie swobody przedsiębiorczości zgodnych z niniejszym Układem.
3. Środki i procedury określone w ust. 1 i 2 nie mogą stanowić arbitralnej dyskryminacji ani ukrytego ograniczenia swobodnego przepływu kapitału i płatności.

ARTYKUŁ 29

Środki ochronne w przypadku trudności związanych z bilansem płatniczym

W przypadku gdy państwo członkowskie UE, którego walutą nie jest euro, lub Państwo Stowarzyszone napotyka trudności lub zagrażają mu poważne trudności w bilansie płatniczym w wyniku ogólnej nierównowagi jego bilansu płatniczego albo ze względu na rodzaj waluty będącej w jego dyspozycji, oraz gdy tego rodzaju trudności mogą w szczególności zagrozić funkcjonowaniu niniejszego Układu, państwo członkowskie UE lub zainteresowane Państwo Stowarzyszone może wprowadzić środki ochronne.

ARTYKUŁ 30

Środki ochronne w odniesieniu do przepływów kapitału lub do płatności

W wyjątkowych okolicznościach, w przypadku poważnych trudności lub groźby wystąpienia takich okoliczności lub trudności w funkcjonowaniu unii gospodarczej i walutowej UE, UE może wprowadzić lub utrzymać środki ochronne w odniesieniu do przepływu kapitału lub płatności przez okres nieprzekraczający 6 miesięcy, tak długo, jak takie środki ochronne są bezwzględnie konieczne.

ARTYKUŁ 31

Wdrażanie środków ochronnych

UE, z jednej strony, oraz każde z Państw Stowarzyszonych, z drugiej strony, stosują swoje wewnętrzne procedury w celu wdrożenia art. 29 układu ramowego.

ARTYKUŁ 32

Rola wspólnego komitetu w przypadku środków ochronnych

1. Wszystkie środki ochronne, o którym mowa w art. 29 układu ramowego notyfikuje się niezwłocznie wspólnemu komitetowi ustanowionemu na mocy art. 76 układu ramowego.

2. Wszystkie środki ochronne, o których mowa w art. 29 układu ramowego, są przedmiotem konsultacji i wymiany informacji w ramach wspólnego komitetu przed ich notyfikacją i po ich notyfikacji.
3. W sytuacjach określonych w art. 29 układu ramowego, gdy wystąpi nagły kryzys w bilansie płatniczym, a procedury określone w ust. 2 niniejszego artykułu nie mogą być zastosowane, państwo członkowskie UE lub zainteresowane Państwo Stowarzyszone może wprowadzić, w charakterze środków zapobiegawczych, niezbędne środki ochronne. Takie środki ochronne powodują możliwie najmniejsze zakłócenia w funkcjonowaniu niniejszego Układu i nie wykraczają poza to, co jest ściśle konieczne do pokonania powstałych nagle trudności.
4. W przypadku wprowadzenia środków ochronnych zgodnie z ust. 3 powiadamia się o nich w dniu ich wejścia w życie, a konsultacje i wymiana informacji, o których mowa w ust. 2, odbywają się w możliwie najszybszym terminie po takim zdarzeniu.

ROZDZIAŁ 6

TRANSPORT

ARTYKUŁ 33

Zakres stosowania

1. Niniejszy Układ obejmuje transport kombinowany, drogowy, kolejowy, śródlądowy i morski, w tym usługi związane z tymi rodzajami transportu.
2. Cele niniejszego Układu w zakresie transportu są realizowane zgodnie z art. 34–37 układu ramowego i załącznikiem XIII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 34

Niedyskryminujące stosowanie przepisów wewnętrznych

Przepisy dotyczące transportu kombinowanego, kolejowego, drogowego, śródlądowego i morskiego, które obowiązują w Stowarzyszonej Stronie i które nie są określone w aktach prawnych UE, o których mowa w załączniku XIII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego, nie mogą być mniej korzystne w ich bezpośrednim lub pośrednim skutku w odniesieniu do przewoźników drugiej Strony Stowarzyszonej w porównaniu z przewoźnikami krajowymi danej Strony Stowarzyszonej.

ARTYKUŁ 35

Pomoc państwa w sektorze transportowym

Pomoc na rzecz usług transportowych, która odpowiada potrzebom koordynacji transportu lub stanowi zwrot za wykonanie niektórych świadczeń nierozzerwalnie związanych z pojęciem usługi publicznej, jest zgodna z niniejszym Układem.

ARTYKUŁ 36

Zakaz stosowania dyskryminujących stawek lub warunków

1. W odniesieniu do transportu na terytorium Stron Stowarzyszonych zakazana jest dyskryminacja polegająca na stosowaniu przez przewoźników w stosunku do tych samych towarów na tych samych połączeniach przewozowych różnych stawek i warunków transportu ze względu na kraj pochodzenia lub przeznaczenia przewożonych produktów.
2. Wspólny komitet bada, z własnej inicjatywy lub na wniosek Strony Stowarzyszonej, każdy przypadek dyskryminacji objęty niniejszym artykułem oraz podejmuje niezbędne decyzje zgodnie ze swoim regulaminem.

ARTYKUŁ 37

Opłaty w związku z przekraczaniem granic

Opłaty i należności pobierane przez przewoźnika w związku z przekraczaniem granic niezależnie od stawek za przewóz nie powinny przekraczać rozsądnego poziomu, przy uwzględnieniu rzeczywistych poniesionych kosztów. Strony Stowarzyszone podejmują starania, aby stopniowo obniżyć te koszty.

CZĘŚĆ III

KONKURENCJA ORAZ POZOSTAŁE WSPÓLNE REGUŁY

ROZDZIAŁ 1

REGUŁY MAJĄCE ZASTOSOWANIE DO PRZEDSIĘBIORSTW

ARTYKUŁ 38

Porozumienia między przedsiębiorstwami, decyzje podejmowane przez związki przedsiębiorstw
i uzgodnione praktyki

1. Zakazane jako niezgodne z funkcjonowaniem niniejszego Układu są: wszelkie porozumienia między przedsiębiorstwami, decyzje podejmowane przez związki przedsiębiorstw oraz wszelkie praktyki uzgodnione, które mogą wpływać na handel między Stronami Stowarzyszonymi i których celem lub skutkiem jest zapobieżenie, ograniczenie lub zakłócenie konkurencji na terytorium Stron Stowarzyszonych, a w szczególności te, które polegają na:

- a) ustalaniu w sposób bezpośredni lub pośredni cen zakupu lub sprzedaży lub innych warunków transakcji;
- b) ograniczaniu lub kontrolowaniu produkcji, rynków, rozwoju technicznego lub inwestycji;
- c) podziale rynków lub źródeł zaopatrzenia;

- d) stosowaniu wobec partnerów handlowych nierównych warunków do świadczeń równoważnych i stwarzaniu im przez to niekorzystnych warunków konkurencji;
 - e) uzależnianiu zawarcia kontraktów od przyjęcia przez partnerów zobowiązań dodatkowych, które ze względu na swój charakter lub zwyczaje handlowe nie mają związku z przedmiotem tych kontraktów.
2. Porozumienia lub decyzje zakazane na mocy niniejszego artykułu są nieważne z mocy prawa.
3. Jednakże ust. 1 może zostać uznany za niemający zastosowania do:
- porozumień lub kategorii porozumień między przedsiębiorstwami,
 - decyzji lub kategorii decyzji związków przedsiębiorstw, lub
 - praktyk uzgodnionych lub kategorii praktyk uzgodnionych,

które przyczyniają się do polepszenia produkcji lub dystrybucji produktów bądź do popierania postępu technicznego lub gospodarczego, przy zastrzeżeniu dla użytkowników słusznej części zysku, który z tego wynika, oraz bez:

- a) nakładania na zainteresowane przedsiębiorstwa ograniczeń, które nie są niezbędne do osiągnięcia tych celów,
- b) dawania przedsiębiorstwom możliwości eliminowania konkurencji w stosunku do znacznej części danych produktów.

ARTYKUŁ 39

Nadużywanie pozycji dominującej

Nadużywanie przez jedno przedsiębiorstwo lub większą liczbę przedsiębiorstw pozycji dominującej na terytorium Stron Stowarzyszonych lub na znacznej jego części jest zakazane jako niezgodne z funkcjonowaniem niniejszego Układu, w zakresie, w jakim może wpływać na handel między Stronami Stowarzyszonymi.

Nadużywanie takie może polegać w szczególności na:

- a) narzucaniu w sposób bezpośredni lub pośredni niesłusznym cen zakupu lub sprzedaży albo innych niesłusznym warunków transakcji;
- b) ograniczaniu produkcji, rynków lub rozwoju technicznego ze szkodą dla konsumentów;
- c) stosowaniu wobec partnerów handlowych nierównych warunków do świadczeń równoważnych i stwarzaniu im przez to niekorzystnych warunków konkurencji;
- d) uzależnianiu zawarcia kontraktów od przyjęcia przez partnerów zobowiązań dodatkowych, które ze względu na swój charakter lub zwyczaje handlowe nie mają związku z przedmiotem tych kontraktów.

ARTYKUŁ 40

Kompetencja Komisji Europejskiej

W przypadkach, w których istnieje prawdopodobieństwo wpływu na handel między państwami członkowskimi UE, do stosowania niniejszego rozdziału uprawniona jest wyłącznie Komisja Europejska.

ARTYKUŁ 41

Kryteria oceny praktyk zakazanych

Wszelkie praktyki zakazane na mocy art. 38 i 39 układu ramowego są oceniane zgodnie z kryteriami wynikającymi ze stosowania art. 101 i 102 TFUE, jak również przepisów prawa wtórnego obowiązujących w UE. Odpowiednie postanowienia są określone w załączniku XIV do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 42

Przedsiębiorstwa publiczne i przedsiębiorstwa posiadające prawa specjalne lub wyłączne,
lub przedsiębiorstwa zobowiązane do zarządzania usługami świadczonymi
w ogólnym interesie gospodarczym

1. W odniesieniu do przedsiębiorstw publicznych i przedsiębiorstw, którym Państwa Członkowskie UE lub Państwa Stowarzyszone przyznają prawa specjalne lub wyłączne, Państwa Członkowskie UE lub Państwa Stowarzyszone nie wprowadzają ani nie utrzymują w mocy żadnych środków sprzecznych z zasadami zawartymi w niniejszym Układzie, w szczególności z zasadami przewidzianymi w niniejszym rozdziale.

2. Przedsiębiorstwa zobowiązane do zarządzania usługami świadczonymi w ogólnym interesie gospodarczym lub mające charakter monopolu skarbowego podlegają niniejszemu Układowi, zwłaszcza jego regułom konkurencji, w zakresie, w jakim stosowanie tych reguł nie stanowi prawnej lub faktycznej przeszkody w wykonywaniu poszczególnych zadań powierzonych takim przedsiębiorstwom. Rozwój handlu nie może być naruszony w sposób pozostający w sprzeczności z interesami Stron Stowarzyszonych.

ARTYKUŁ 43

Wytwarzanie produktów rolnych i handel nimi

Niniejszy rozdział ma zastosowanie do produktów rolnych i handlu nimi w granicach określonych w aktach przyjętych na podstawie art. 42 TFUE w celu stosowania art. 101 i 102 TFUE w odniesieniu do produktów rolnych i handlu nimi.

ROZDZIAŁ 2

POMOC PAŃSTWA

ARTYKUŁ 44

Zasady ogólne

1. Z zastrzeżeniem innych postanowień niniejszego Układu, wszelka pomoc przyznawana przez państwa członkowskie UE, Państwa Stowarzyszone lub przy użyciu zasobów państwowych w jakiegokolwiek formie, która zakłóca lub grozi zakłóceniem konkurencji przez sprzyjanie niektórym przedsiębiorstwom lub produkcji niektórych towarów, jest niezgodna z funkcjonowaniem niniejszego Układu w zakresie, w jakim wpływa na handel między Stronami Stowarzyszonymi.
2. Za zgodną z funkcjonowaniem niniejszego Układu może zostać uznana:
 - a) pomoc o charakterze socjalnym przyznawana indywidualnym konsumentom, pod warunkiem że jest przyznawana bez dyskryminacji związanej z pochodzeniem produktów;
 - b) pomoc mająca na celu naprawienie szkód spowodowanych klęskami żywiołowymi lub innymi zdarzeniami nadzwyczajnymi.
3. Za zgodną z funkcjonowaniem niniejszego Układu może zostać uznana:
 - a) pomoc przeznaczona na sprzyjanie rozwojowi gospodarczemu regionów, w których poziom życia jest nienormalnie niski, lub regionów, w których występuje poważny stan niedostatecznego zatrudnienia;

- b) pomoc przeznaczona na wspieranie realizacji ważnych projektów, stanowiących przedmiot wspólnego europejskiego zainteresowania lub mająca na celu zaradzenie poważnym zaburzeniom w gospodarce państwa członkowskiego UE lub Państwa Stowarzyszonego;
- c) pomoc przeznaczona na ułatwianie rozwoju niektórych działań gospodarczych lub niektórych obszarów gospodarczych, o ile pomoc taka nie zmienia warunków wymiany handlowej między Stronami Stowarzyszonymi w zakresie sprzecznym z interesem którejkolwiek z nich;
- d) pomoc przeznaczona na wspieranie kultury i zachowania dziedzictwa kulturowego, w tym ochronę dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, o ile pomoc taka nie zmienia warunków wymiany handlowej między Stronami Stowarzyszonymi w zakresie sprzecznym z interesem którejkolwiek z nich.

ARTYKUŁ 45

Przejrzystość

Strony Stowarzyszone zapewniają przejrzystość w odniesieniu do pomocy państwa objętej zakresem niniejszego Układu. W tym celu każda ze Stron Stowarzyszonych zapewnia publikację następujących informacji na temat każdej przyznanej pomocy indywidualnej przekraczającej kwotę ustanowioną w aktach prawnych UE:

- a) pełny tekst indywidualnych programów pomocy lub decyzji o przyznaniu pomocy oraz przepisy wykonawcze;
- b) nazwę organu przyznającego pomoc;
- c) tożsamość poszczególnych beneficjentów;

- d) formy i wysokości pomocy przyznanej każdemu z beneficjentów;
- e) datę przyznania pomocy, rodzaj przedsiębiorstwa;
- f) region, w którym beneficjent ma swoją siedzibę; oraz
- g) główny sektor gospodarki działalności beneficjenta.

Komisja Europejska może określić szczegóły w zakresie obowiązków dotyczących publikacji przewidzianych w niniejszym artykule.

ARTYKUŁ 46

Kontrola pomocy państwa przez Komisję Europejską

1. Państwa Stowarzyszone informują Komisję Europejską, w czasie odpowiednim do przedstawienia jej uwag, o wszelkich planach przyznania lub zmiany pomocy. Jeżeli uzna ona, że projekt nie jest zgodny z rynkiem wewnętrznym, bezzwłocznie wszczyna procedurę przewidzianą w ust. 3. Zainteresowane Państwo Stowarzyszone nie może wprowadzić w życie projektowanych środków, dopóki procedura ta nie doprowadzi do wydania decyzji końcowej.

2. Komisja Europejska, we współpracy z Państwami Stowarzyszonymi, prowadzi stały przegląd wszelkich systemów pomocy istniejących w tych Państwach Stowarzyszonych. Proponuje Państwom Stowarzyszonym stosowne środki konieczne ze względu na stopniowy rozwój lub funkcjonowanie rynku wewnętrznego. W terminie 1 roku od wejścia w życie niniejszego Układu Państwa Stowarzyszone przeprowadzają kompleksowy przegląd programów pomocy ustanowionych przed wejściem w życie niniejszego Układu i dostosowują takie programy pomocy do kryteriów, o których mowa w art. 44 układu ramowego, w ciągu 2 lat od wejścia w życie niniejszego Układu.

3. Jeżeli Komisja Europejska stwierdzi, po wezwaniu zainteresowanych stron do przedstawienia uwag, że pomoc przyznana przez Państwo Stowarzyszone lub przy użyciu zasobów Państwa Stowarzyszonego nie jest zgodna z rynkiem wewnętrznym, lub że pomoc ta jest nadużywana, decyduje o zniesieniu lub zmianie tej pomocy przez Państwo Stowarzyszone w terminie, który określa Komisja Europejska.

4. Jeżeli Państwo Stowarzyszone nie zastosuje się w wyznaczonym terminie do decyzji, o której mowa w ust. 3, Komisja Europejska może skierować sprawę bezpośrednio do TSUE.

ARTYKUŁ 47

Wykładnia i stosowanie zasad pomocy państwa

1. W drodze odstępstwa od art. 81 układu ramowego, Strony Stowarzyszone zobowiązują się do stosowania i dokonywania wykładni art. 44, 45 i 46 układu ramowego zgodnie z kryteriami dotyczącymi stosowania zasad określonych w art. 93, 106, 107 i 108 TFUE, jak również z przepisami prawa wtórnego obowiązującymi w UE.

2. Załącznik XV do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia, o których mowa w ust. 1 niniejszego artykułu.
3. Bez uszczerbku dla ust. 1 wspólny komitet może przyjmować decyzje o zmianie załącznika XV do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 48

Wytwarzanie produktów rolnych i handel nimi

Zasady pomocy państwa nie mają zastosowania do wytwarzania produktów rolnych i handlu produktami rolnymi wymienionymi w załączniku I do TFUE.

ROZDZIAŁ 3

POZOSTAŁE WSPÓLNE REGULY

ARTYKUŁ 49

Zamówienia publiczne oraz prawa własności intelektualnej, przemysłowej i handlowej

1. Załącznik XVI do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia i uzgodnienia szczegółowe dotyczące zamówień publicznych. O ile nie ustalono inaczej, takie postanowienia i uzgodnienia szczegółowe mają zastosowanie do wszystkich towarów i usług wymienionych w tym załączniku.
2. Załącznik XVII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia i uzgodnienia szczegółowe dotyczące praw własności intelektualnej, przemysłowej i handlowej. O ile nie ustalono inaczej, takie postanowienia i uzgodnienia szczegółowe mają zastosowanie do wszystkich towarów i usług.

CZĘŚĆ IV

POSTANOWIENIA HORYZONTALNE ODNOSZĄCE SIĘ DO CZTERECH SWOBÓD

ROZDZIAŁ 1

POLITYKA SPOŁECZNA

ARTYKUŁ 50

Poprawa warunków pracy

Strony Stowarzyszone zgadzają się, że istnieje potrzeba wspierania poprawy warunków pracy oraz podniesienia poziomu życia pracowników.

ARTYKUŁ 51

Zdrowie i bezpieczeństwo pracowników

1. Strony Stowarzyszone przykładają szczególną uwagę do zachęcania do polepszeń, w szczególności w środowisku pracy w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy. Dla osiągnięcia tego celu są stosowane minimalne wymagania stopniowo wprowadzane w życie, z uwzględnieniem warunków i norm technicznych mających zastosowanie w każdej ze Stron Stowarzyszonych. Powyższe minimalne wymagania nie stanowią przeszkody dla żadnej ze Stron Stowarzyszonych, by utrzymała ona lub wprowadziła bardziej rygorystyczne środki ochrony warunków pracy zgodne z niniejszym Układem.

2. Załącznik XVIII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego zawiera postanowienia określające minimalne wymagania, o których mowa w ust. 1 niniejszego artykułu.

ARTYKUŁ 52

Prawo pracy

W dziedzinie prawa pracy Strony Stowarzyszone wprowadzają środki niezbędne do zapewnienia prawidłowego funkcjonowania niniejszego Układu. Takie środki są określone w załączniku XVIII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 53

Równe wynagrodzenie za taką samą pracę dla kobiet i mężczyzn

1. Każda ze Stron Stowarzyszonych zapewnia i utrzymuje stosowanie zasady równości wynagrodzenia dla pracowników płci żeńskiej i męskiej za taką samą pracę.

Na potrzeby niniejszego artykułu „wynagrodzenie” oznacza zwykłą podstawową lub minimalną płacę lub uposażenie oraz wszystkie inne korzyści w gotówce lub w naturze, otrzymywane przez pracowników bezpośrednio lub pośrednio, z racji zatrudnienia, od ich pracodawcy.

Równość wynagrodzenia bez dyskryminacji ze względu na płeć oznacza, że:

a) wynagrodzenie przyznane za taką samą pracę na akord jest określone na podstawie takiej samej jednostki miary;

b) wynagrodzenie za pracę na czas jest takie samo na tym samym stanowisku.

2. Załącznik XVIII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia szczegółowe dotyczące wdrażania ust. 1 niniejszego artykułu.

ARTYKUŁ 54

Równe traktowanie kobiet i mężczyzn

Strony Stowarzyszone wspierają poszanowanie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn przez wprowadzenie w życie postanowień określonych w załączniku XVIII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 55

Dialog społeczny

Strony Stowarzyszone starają się wspierać dialog między partnerami społecznymi, w tym na poziomie europejskim.

ROZDZIAŁ 2

OCHRONA KONSUMENTÓW

ARTYKUŁ 56

Ochrona konsumentów

Załącznik XIX do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia dotyczące ochrony konsumentów.

ROZDZIAŁ 3

ŚRODOWISKO I KLIMAT

ARTYKUŁ 57

Cele w dziedzinie środowiska i klimatu

1. Działania podejmowane przez Strony Stowarzyszone odnoszące się do środowiska i klimatu mają następujące cele:

- a) zachowanie, ochronę i poprawę jakości środowiska;
- b) przyczynienie się do ochrony zdrowia ludzkiego;
- c) zapewnienie rozsądnego i racjonalnego wykorzystywania zasobów naturalnych; oraz
- d) wspieranie środków służących przeciwdziałaniu zmianie klimatu.

2. Działania Stron Stowarzyszonych w dziedzinie środowiska i klimatu opierają się na zasadach działania zapobiegawczego, usuwania szkody w pierwszym rzędzie u jej źródła i na zasadzie „zanieczyszczający płaci”. Wymogi dotyczące ochrony środowiska i działanie na rzecz klimatu są częścią innych polityk Stron Stowarzyszonych.

ARTYKUŁ 58

Środki ochronne

Załącznik XX do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia szczegółowe dotyczące działań ochronnych, jakie są stosowane zgodnie z art. 57 układu ramowego.

ARTYKUŁ 59

Bardziej rygorystyczne środki krajowe

Środki ochronne, określone w art. 58 układu ramowego, nie stanowią przeszkody dla żadnej ze Stron Stowarzyszonych, by utrzymała ona lub wprowadziła bardziej rygorystyczne środki ochronne, które są zgodne z niniejszym Układem.

ROZDZIAŁ 4

STATYSTYKA

ARTYKUŁ 60

Współpraca w dziedzinie statystyki

1. Strony Stowarzyszone zapewniają opracowanie i rozpowszechnienie spójnych i porównywalnych informacji statystycznych dla opisu i monitorowania wszystkich istotnych gospodarczych, społecznych i środowiskowych aspektów Państw Stowarzyszonych.
2. Na potrzeby ust. 1 Strony Stowarzyszone opracowują i stosują zharmonizowane metody, definicje i klasyfikacje, jak również wspólne programy i procedury przy organizowaniu prac statystycznych na odpowiednich szczeblach administracji, należycie przestrzegając poufności danych statystycznych.
3. Załącznik XXI do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia szczegółowe dotyczące statystyki.
4. Protokół ramowy 5 określa postanowienia szczegółowe dotyczące organizacji współpracy w dziedzinie statystyki.

ROZDZIAŁ 5

PRAWO SPÓŁEK

ARTYKUŁ 61

Prawo spółek

Załącznik XXII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego określa postanowienia szczegółowe dotyczące prawa spółek.

CZEŚĆ V

WSPÓŁPRACA

ARTYKUŁ 62

Współpraca w zakresie zwalczania nadużyć finansowych

1. Strony Stowarzyszone zobowiązują się do skutecznego zwalczania nadużyć finansowych, korupcji, przemytu i wszelkiej innej nielegalnej działalności naruszającej interesy finansowe UE.

W tym celu właściwe organy Państw Stowarzyszonych, z jednej strony, oraz Komisja Europejska, Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF) oraz Prokuratura Europejska (EPPO), z drugiej strony, ściśle współpracują, regularnie konsultują się ze sobą i udzielają sobie wzajemnej pomocy w ramach swoich odpowiednich mandatów. Właściwe organy Państw Stowarzyszonych i OLAF mogą zawierać uzgodnienia administracyjne dotyczące współpracy.

Preferowane jest zawarcie tych uzgodnień administracyjnych zanim Państwo Stowarzyszone stanie się uprawnione do otrzymywania funduszy UE w związku z uczestnictwem w programach finansowanych przez UE.

Państwa Stowarzyszone współpracują z UE w zakresie zwalczania nadużyć finansowych i zobowiązują się stopniowo dostosować swoje polityki i ustawodawstwo do przepisów UE dotyczących zwalczania nadużyć finansowych, ale bez konieczności ich harmonizacji. Te przepisy UE dotyczące zwalczania nadużyć finansowych są wymienione w protokołach Państw Stowarzyszonych.

2. Strony Stowarzyszone mogą wymieniać się dowodami, analizami lub innymi rodzajami informacji, w tym danymi osobowymi, w celu zapobiegania nadużyciom finansowym, korupcji, przemytowi i wszelkiej innej nielegalnej działalności naruszającej ich odpowiednie interesy finansowe, wykrywania takich czynów, prowadzenia postępowań w ich sprawie, ścigania ich i nakładania sankcji administracyjnych i karnych za nie.

Informacje i dowody przekazane lub uzyskane na podstawie niniejszego artykułu, niezależnie od ich formy, są objęte tajemnicą zawodową i korzystają z takiej ochrony, jak porównywalne informacje, w tym dane osobowe, na mocy prawa krajowego Strony Stowarzyszonej otrzymującej informacje oraz odpowiednich przepisów mających zastosowanie do instytucji UE.

W szczególności takie informacje i dowody nie mogą być przekazywane innym osobom niż osoby, które muszą zapoznać się z tymi informacjami i dowodami ze względu na swoje funkcje w instytucjach UE lub organach Państw Stowarzyszonych ani wykorzystywane przez instytucje UE lub organy Państw Stowarzyszonych do celów innych niż te, które objęte są zakresem niniejszego artykułu.

3. OLAF może przeprowadzać kontrole i inspekcje na miejscu u podmiotów gospodarczych na terytorium danego Państwa Stowarzyszonego, jeżeli to Państwo Stowarzyszone otrzymuje środki finansowe UE w ramach programów finansowanych przez UE, w przypadku gdy Komisja Europejska powierzyła OLAF-owi zadania związane z wykonaniem budżetu w ramach tych programów lub jeżeli nieuczciwe działania w Państwie Stowarzyszonym naruszają interesy finansowe związane z cłami lub innymi zasobami własnymi określonymi w decyzji wspólnego komitetu. Właściwe organy zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego wspierają OLAF w tym zakresie w ramach ścisłej współpracy, o której mowa w ust. 1.

OLAF może – w granicach swoich uprawnień i na podstawie należycie uzasadnionego wniosku skierowanego do właściwych organów Państwa Stowarzyszonego – przeprowadzać kontrole i inspekcje na miejscu u podmiotów gospodarczych na terytorium danego Państwa Stowarzyszonego w przypadkach innych niż te, o których mowa w akapicie pierwszym niniejszego ustępu, pod warunkiem że właściwy organ Państwa Stowarzyszonego nie wyrazi sprzeciwu wobec tego należycie uzasadnionego wniosku.

ARTYKUŁ 63

Współpraca w innych kwestiach

1. Strony Stowarzyszone uznają i zobowiązują się wdrażać zasady dobrego zarządzania w kwestiach podatkowych, w tym istniejące normy międzynarodowe dotyczące przejrzystości i wymiany informacji, uczciwego opodatkowania, oraz normy minimalne w zakresie przeciwdziałania erozji bazy podatkowej i przenoszeniu zysków. Strony Stowarzyszone promują dobre zarządzanie w dziedzinie opodatkowania, usprawniają współpracę międzynarodową w dziedzinie opodatkowania i ułatwiają ochronę dochodów podatkowych.
2. Strony Stowarzyszone zobowiązują się zmienić, w ciągu 4 lat od wejścia w życie niniejszego Układu, protokół Państwa Stowarzyszonego w celu włączenia postanowień dotyczących wzajemnej pomocy przy odzyskiwaniu wszystkich wierzytelności podatkowych.

CZĘŚĆ VI

WSPÓŁPRACA POZA CZTEREMA SWOBODAMI

ARTYKUŁ 64

Dziedziny współpracy

Strony Stowarzyszone mogą wzmocnić i rozszerzyć współpracę w ramach działalności UE w dziedzinach:

- badań i rozwoju technologicznego,
- usług informacyjnych,
- środowiska,
- działania na rzecz klimatu,
- edukacji, kształcenia i młodzieży,
- polityki społecznej,
- ochrony konsumentów,

- małych i średnich przedsiębiorstw,
- turystyki,
- polityki audiowizualnej,
- ochrony ludności,
- współpracy sądowej w sprawach cywilnych,
- kultury,
- komunikacji,
- sieci transeuropejskich,
- polityki regionalnej, oraz
- zdrowia publicznego

w zakresie, w jakim takich dziedzin nie regulują inne części niniejszego Układu.

ARTYKUŁ 65

Dialog i konsultacje

1. Strony Stowarzyszone mogą pogłębić dialog między sobą przez stosowanie odpowiednich środków, w szczególności w oparciu o procedury przewidziane w części VII w celu identyfikacji obszarów i działalności, gdzie ściślejsza współpraca mogłaby przyczynić się do osiągnięcia wspólnych celów w dziedzinach określonych w art. 64 układu ramowego.
2. W szczególności Strony Stowarzyszone mogą wymieniać informacje oraz, na wniosek jednej z nich, prowadzą konsultacje w ramach wspólnego komitetu w odniesieniu do planów i propozycji ustanowienia lub zmiany programów ramowych, programów szczegółowych, działań i projektów w dziedzinach określonych w art. 64 układu ramowego.
3. Część VII stosuje się z uwzględnieniem niezbędnych zmian w odniesieniu do niniejszej części, o ile jest to wyraźnie określone w niniejszej części lub w protokołach Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 66

Formy współpracy

Współpraca przewidziana w art. 64 układu ramowego może przybrać jedną z następujących form:

- a) udział Państw Stowarzyszonych w programach ramowych, programach szczegółowych, projektach oraz innych działaniach UE,

- b) ustanowienie wspólnych działań w określonych dziedzinach, które mogą obejmować koncentrację lub koordynację działań, łączenie istniejących działalności oraz ustanawianie wspólnych działań ad hoc,
- c) formalna lub nieformalna wymiana lub udzielanie informacji,
- d) wspólne wysiłki dla zachęcania do podjęcia określonych działalności na terytorium Stron Stowarzyszonych,
- e) równoległe ustawodawstwo, w stosownych przypadkach o podobnej bądź identycznej treści,
- f) tam gdzie jest to przedmiotem wspólnego zainteresowania, koordynacja wysiłków i działań poprzez lub w ramach organizacji międzynarodowych oraz współpracy z państwami trzecimi.

ARTYKUŁ 67

Udział Państw Stowarzyszonych w programach ramowych UE, programach szczegółowych UE, projektach UE lub innych działaniach UE

W przypadku gdy współpraca przybiera formę uczestnictwa Państw Stowarzyszonych w programie ramowym UE, programie szczegółowym UE, projekcie UE lub innym działaniu UE, stosuje się następujące zasady:

- a) Państwa Stowarzyszone mają dostęp do wszystkich lub niektórych części programu;
- b) status Państw Stowarzyszonych w komitetach, które wspomagają Komisję Europejską w realizacji i rozwijaniu działalności UE, do której Państwa Stowarzyszone mogą przyczyniać się finansowo z tytułu ich udziału, w pełni odzwierciedla ich składkę;

- c) decyzje UE, inne niż odnoszące się do budżetu ogólnego UE, które bezpośrednio lub pośrednio mają wpływ na program ramowy, program szczegółowy, projekt lub inne działanie, w których uczestniczą Państwa Stowarzyszone na mocy decyzji wynikającej z niniejszego Układu, są objęte postanowieniami art. 65 ust. 3 układu ramowego; wspólny komitet może dokonać przeglądu warunków dalszego udziału w danej działalności, zgodnie z art. 72 układu ramowego;
- d) przy przygotowaniu projektu instytucje, przedsiębiorstwa, organizacje oraz obywatele Państw Stowarzyszonych mają takie same prawa i obowiązki w programie UE lub innych działaniach, jak prawa i obowiązki, które mają zastosowanie w stosunku do instytucji, przedsiębiorstw, organizacji oraz obywateli państw członkowskich UE; to samo dotyczy, odpowiednio, uczestników wymiany w ramach danej działalności między państwami członkowskimi UE a Państwami Stowarzyszonymi;
- e) Państwa Stowarzyszone, ich instytucje, przedsiębiorstwa, organizacje i obywatele mają takie same prawa i obowiązki w odniesieniu do rozpowszechniania, oceny i wykorzystania wyników jak prawa i obowiązki, które mają zastosowanie w stosunku do państw członkowskich UE, ich instytucji, przedsiębiorstw, organizacji i obywateli;
- f) Strony Stowarzyszone zobowiązują się ułatwiać w niezbędnym stopniu, zgodnie ze swoimi zasadami i przepisami, mobilność uczestników programów oraz innych działań.

ARTYKUŁ 68

Wkład finansowy Państw Stowarzyszonych

1. W przypadku gdy współpraca przewidziana w niniejszej części zakłada udział finansowy Państwa Stowarzyszonego, przyjmuje on jedną z następujących form:

a) składka Państw Stowarzyszonych, należna w związku z ich udziałem w działaniach UE, którą oblicza się proporcjonalnie do:

- środków na zobowiązania, oraz
- środków na płatności,

przewidzianych corocznie dla UE w jej ogólnym budżecie dla każdej pozycji budżetowej odpowiadającej danej działalności.

Współczynnik proporcjonalności określający wkład Państw Stowarzyszonych stanowi sumę stosunków między, z jednej strony, produktem krajowym brutto po cenach rynkowych każdego z Państw Stowarzyszonych oraz, z drugiej strony, produktu krajowego brutto po cenach rynkowych państw członkowskich UE oraz zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego. Ten współczynnik proporcjonalności jest obliczany dla każdego roku budżetowego na podstawie najbardziej aktualnych danych statystycznych.

Kwotę składki Państw Stowarzyszonych dodaje się, tak w odniesieniu do środków na zobowiązania, jak i środków na płatności, do kwot przewidzianych dla UE w ich budżecie ogólnym dla każdej pozycji budżetowej odpowiadającej danej działalności.

Składki wpłacane corocznie przez Państwa Stowarzyszone są określane na podstawie środków na płatności.

Zobowiązania podjęte przez UE zanim Państwa Stowarzyszone zaczęły brać udział w odpowiednich działaniach na podstawie niniejszego Układu oraz wynikające z tego tytułu płatności nie powodują obowiązku zapłaty składek ze strony Państw Stowarzyszonych;

- b) wkład finansowy Państw Stowarzyszonych wynikający z ich udziału w niektórych projektach i innych działaniach opiera się na zasadzie, zgodnie z którą każde z Państw Stowarzyszonych pokrywa własne koszty oraz wpłacić odpowiedni wkład na rzecz pokrycia ogólnych kosztów UE, który jest ustalany przez wspólny komitet;
- c) wspólny komitet podejmuje niezbędne decyzje dotyczące składek Państw Stowarzyszonych na koszty danej działalności.

2. Szczegółowe postanowienia dotyczące wdrażania niniejszego artykułu określone są w protokole Państw Stowarzyszonych w sprawie warunków wykonania art. 68 układu ramowego, o których mowa w art. 72 układu ramowego.

ARTYKUŁ 69

Wymiana informacji między organami publicznymi

O ile współpraca przybiera formę wymiany informacji między organami publicznymi, Państwa Stowarzyszone mają takie same prawa do otrzymywania oraz zobowiązania do przekazywania informacji jak państwa członkowskie UE, z zastrzeżeniem zachowania wymogów poufności, które są ustalone przez wspólny komitet.

ARTYKUŁ 70

Współpraca w konkretnych dziedzinach

Uzgodnienia dotyczące współpracy w konkretnych dziedzinach są określone w protokołach Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 71

Wcześniejsza współpraca

Współpraca już nawiązana między Stronami Stowarzyszonymi w dziedzinach określonych w art. 64 układu ramowego podlega od dnia wejścia w życie niniejszego Układu odpowiednim postanowieniom niniejszej części oraz protokołu Państwa Stowarzyszonego, chyba że w danym protokole Państwa Stowarzyszonego przewidziano inaczej.

ARTYKUŁ 72

Rola wspólnych komitetów

Wspólny komitet podejmuje, zgodnie z częścią VI, wszelkie decyzje niezbędne do wdrożenia art. 64–71 układu ramowego oraz wynikających z nich środków, które mogą obejmować między innymi opracowywanie, uzupełnienie lub zmianę postanowień zawartych w protokole Państwa Stowarzyszonego dotyczącym zasad wdrażania art. 68 układu ramowego, jak również przyjęcie uzgodnień przejściowych koniecznych do wdrożenia art. 71 układu ramowego.

ARTYKUŁ 73

Nowe dziedziny współpracy

Strony Stowarzyszone podejmują niezbędne kroki dla rozwijania, wzmocnienia i rozszerzania współpracy w ramach działań UE w dziedzinach niewymienionych w art. 64 układu ramowego, jeżeli tego rodzaju współpraca może się przyczynić do osiągnięcia celów niniejszego Układu lub jeżeli w inny sposób zostanie uznana za leżącą we wspólnym interesie. Tego rodzaju kroki mogą obejmować zmianę art. 64 układu ramowego przez dodanie nowych dziedzin do dziedzin w niej wymienionych.

ARTYKUŁ 74

Krajowe środki

Bez uszczerbku dla pozostałych części niniejszego Układu, niniejsza część nie ogranicza możliwości którejkolwiek ze Stron Stowarzyszonych, by niezależnie opracować, wprowadzić i wykonać odpowiednie środki.

CZĘŚĆ VII

POSTANOWIENIA INSTYTUCJONALNE

ROZDZIAŁ 1

INSTYTUCJE STOWARZYSZENIA

ARTYKUŁ 75

Komitet Stowarzyszenia

1. Ustanawia się Komitet Stowarzyszenia. Składa się on z przedstawicieli Umawiających się Stron. Jest on uprawniony do badania wszelkich ogólnych kwestii objętych niniejszym Układem, które mogą wyniknąć między Stroną UE a Państwami Stowarzyszonymi.
2. Komitetowi Stowarzyszenia przewodniczą na przemian przedstawiciel Strony UE, przedstawiciel Andory i przedstawiciel San Marino.
3. Komitet Stowarzyszenia przyjmuje swój regulamin wewnętrzny w drodze wzajemnego porozumienia między Umawiającymi się Stronami.
4. W celu wykonywania swoich funkcji Komitet Stowarzyszenia zbiera się z częstotliwością określoną w jego regulaminie wewnętrznym, co najmniej raz na 2 lata. Może być również zwołany z inicjatywy jednej z Umawiających się Stron, zgodnie ze swoim regulaminem wewnętrznym.

ARTYKUŁ 76

Wspólne komitety

1. Ustanawia się dwa wspólne komitety, w skład których wchodzi odpowiednio:
 - a) przedstawiciele Strony UE i Andory (zwany dalej „Wspólnym Komitetem UE–Andora”);
oraz
 - b) przedstawiciele Strony UE i San Marino (zwany dalej „Wspólnym Komitetem UE – San Marino”).

Na potrzeby układu ramowego wszelkie odniesienia do wspólnego komitetu rozumie się jako odniesienia do któregośkolwiek ze wspólnych komitetów wymienionych w lit. a) i b).

2. Wspólne komitety zapewniają skuteczne wdrożenie i właściwe funkcjonowanie niniejszego Układu.
3. W ramach odpowiednich wspólnych komitetów Strony Stowarzyszone wymieniają poglądy i informacje na temat kwestii objętych niniejszym Układem. W szczególności konsultacje w ramach odpowiednich wspólnych komitetów dotyczą wszelkich kwestii objętych niniejszym Układem, które stwarzają trudności w stosowaniu lub wykładni i które zostały podniesione przez jedną ze Stron Stowarzyszonych.
4. Odpowiednie wspólne komitety podejmują wszelkie decyzje przewidziane w niniejszym Układzie, aby osiągnąć cele niniejszego Układu i realizować współpracę w obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, przy jednoczesnym zapewnieniu skutecznego funkcjonowania rynku wewnętrznego UE rozszerzonego na Państwa Stowarzyszone zgodnie z postanowieniami i warunkami niniejszego Układu, w tym w szczególności protokołami Państwa Stowarzyszonego.

5. Odpowiednie wspólne komitety przyjmą w drodze decyzji swoje regulaminy wewnętrzne, których treść jest taka sama.
6. Odpowiednim wspólnym komitetom przewodniczą na przemian Strony Stowarzyszone. UE zapewnia sekretariat wspólnych komitetów.
7. W celu wykonywania swoich zadań odpowiednie wspólne komitety zbierają się regularnie, co najmniej raz w roku, w odstępach czasu, które mają zostać określone w ich odpowiednim regulaminie wewnętrznym. Spotykają się one również z inicjatywy swojego przewodniczącego lub na wniosek Strony Stowarzyszonej. Dany wspólny komitet zbiera się nie później niż 2 miesiące po złożeniu wniosku Państwa Stowarzyszonego.
8. Odpowiednie wspólne komitety mogą podjąć decyzję o ustanowieniu podkomitetów lub grup roboczych do pomocy w realizacji swoich zadań. W swoich regulaminach wewnętrznych wspólne komitety określają metodykę, skład i sposób działania tego rodzaju podkomitetów i grup roboczych. Zadania wspólnych komitetów i grup roboczych w każdym poszczególnym przypadku określają odpowiednie wspólne komitety.

ARTYKUŁ 77

Podejmowanie decyzji przez wspólne komitety

1. Wspólny komitet podejmuje decyzje w drodze wzajemnego porozumienia między Stronami Stowarzyszonymi. Na wniosek jednej ze Stron Stowarzyszonych wspólny komitet przeprowadza wymianę opinii.

2. Zmiany w protokole Państwa Stowarzyszonego przyjmuje się w drodze decyzji wspólnego komitetu, chyba że odpowiedni protokół Państwa Stowarzyszonego stanowi inaczej.
3. Załączniki do protokołu Państwa Stowarzyszonego zmienia się decyzją właściwego wspólnego komitetu zgodnie z art. 81 układu ramowego.
4. W miarę możliwości i w stosownych przypadkach, wspólne komitety podejmują decyzje o zmianie załączników do protokołów Państwa Stowarzyszonego, równoległe i na podstawie skoordynowanych wniosków. Decyzje podjęte przez wspólny komitet są również przekazywane Państwu Stowarzyszonemu, które nie jest członkiem danego wspólnego komitetu.
5. Wspólny komitet może podejmować decyzje w drodze procedury pisemnej, chyba że Strona Stowarzyszona złoży wniosek o podjęcie decyzji podczas posiedzenia wspólnego komitetu.
6. Decyzje podjęte przez wspólny komitet są wiążące dla Stron Stowarzyszonych, które podejmują niezbędne kroki, aby decyzje te weszły w życie w ich porządku prawnym i były skutecznie stosowane.

ARTYKUŁ 78

Współpraca parlamentarna

1. Niniejszym ustanawia się Komisję Parlamentarną Stowarzyszenia. Stanowi ona forum spotkań i wymiany opinii posłów do Parlamentu Europejskiego i posłów do parlamentów Państw Stowarzyszonych oraz przyczynia się, przez dialog i debatę, do lepszego zrozumienia między UE oraz Państwami Stowarzyszonymi w dziedzinach objętych niniejszym Układem.
2. W skład Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia wchodzi w równej liczbie członkowie Parlamentu Europejskiego, z jednej strony, oraz członkowie parlamentów Państw Stowarzyszonych, z drugiej strony. Łączna liczba członków Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia jest określona w Statucie Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia zawartym w protokole ramowym 7.
3. Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia zbiera się na przemian w UE i w jednym z Państw Stowarzyszonych w odstępach czasu, które sama określa, zgodnie ze Statutem Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia.
4. Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia przyjmuje swój regulamin wewnętrzny zgodnie ze Statutem Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia.
5. Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia przewodniczą na przemian przedstawiciel Parlamentu Europejskiego i przedstawiciel jednego z parlamentów Państw Stowarzyszonych, zgodnie ze Statutem Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia i regulaminem wewnętrznym komisji.

ARTYKUŁ 79

Współpraca między partnerami gospodarczymi i społecznymi

1. Niniejszym ustanawia się Komitet Konsultacyjny Stowarzyszenia partnerów gospodarczych i społecznych. Zajmuje się on promowaniem dialogu i współpracy między różnymi gospodarczymi i społecznymi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego UE oraz Państw Stowarzyszonych. Dialog i współpraca obejmują wszystkie gospodarcze i społeczne aspekty stosunków ustanowionych niniejszym Układem.
2. W skład Komitetu Konsultacyjnego Stowarzyszenia partnerów gospodarczych i społecznych wchodzi, członkowie Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, z jednej strony, oraz partnerzy gospodarczy i społeczni wyznaczeni przez Państwa Stowarzyszone, z drugiej strony.
3. Komitet Konsultacyjny Stowarzyszenia partnerów gospodarczych i społecznych przyjmuje swój regulamin wewnętrzny.
4. Komitetowi Konsultacyjnemu Stowarzyszenia partnerów gospodarczych i społecznych przewodniczą na przemian przedstawiciel Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz przedstawiciele partnerów gospodarczych i społecznych wyznaczeni przez Państwa Stowarzyszone, zgodnie z regulaminem wewnętrznym Komitetu Konsultacyjnego Stowarzyszenia.

ROZDZIAŁ 2

KONSULTACJE W ZWIĄZKU Z PROCEDURĄ DECYZYJNĄ UE

ARTYKUŁ 80

Opracowywanie aktu prawnego UE

1. Możliwie jak najszybciej po opracowaniu przez Komisję Europejską aktu prawnego UE w dziedzinie objętej niniejszym Układem Komisja Europejska informuje o tym Państwa Stowarzyszone i nieformalnie konsultuje się z ich ekspertami w taki sam sposób i w takim samym terminie, jak z ekspertami z państw członkowskich UE przy sporządzaniu przez Komisję Europejską swoich wniosków.
2. Przy przedkładaniu wniosków Radzie Unii Europejskiej i Parlamentowi Europejskiemu, Komisja Europejska przekazuje ich kopie Państwom Stowarzyszonym.
3. Na wniosek jednej ze Stron Stowarzyszonych wstępna wymiana opinii odbywa się w ramach wspólnego komitetu lub za pomocą innej odpowiedniej metody, która może mieć charakter formalny lub nieformalny. Na wniosek jednej z nich Strony Stowarzyszone ponownie konsultują się ze sobą w ważnych kwestiach przed przyjęciem danego aktu prawnego UE. W stosownych przypadkach Państwa Stowarzyszone informują Komisję Europejską o swoich uwagach i mogą wskazać swoje szczególne sytuacje.

4. Przy sporządzaniu aktów delegowanych w rozumieniu art. 290 TFUE na podstawie jednego z aktów ustawodawczych objętych jednym lub kilkoma protokołami do niniejszego Układu Komisja Europejska w pełni włącza Państwa Stowarzyszone w opracowywanie swoich wniosków.
5. Przy sporządzaniu aktów wykonawczych w rozumieniu art. 291 TFUE na podstawie jednego z aktów ustawodawczych objętych jednym lub kilkoma protokołami do niniejszego Układu Komisja Europejska w pełni włącza Państwa Stowarzyszone w opracowywanie swoich wniosków, które mają być następnie przedstawione komitetom, które to komitety wspomagają Komisję Europejską w wypełnianiu jej uprawnień wykonawczych. Przy sporządzaniu wniosków Komisja Europejska konsultuje się z ekspertami z Państw Stowarzyszonych w taki sam sposób i w takim samym terminie, w jakich zasięga opinii ekspertów z państw członkowskich UE.
6. W przypadkach, w których zgodnie z procedurą właściwego komitetu Radzie Unii Europejskiej został przedłożony projekt, Komisja Europejska przekazuje Radzie Unii Europejskiej stanowiska ekspertów Państw Stowarzyszonych.
7. Eksperti z Państw Stowarzyszonych są włączani w prace komitetów, które to prace nie są objęte ust. 4 i 5, jeżeli jest to konieczne do zapewnienia właściwego funkcjonowania niniejszego Układu. Wykazy tych komitetów oraz, w stosownych przypadkach, innych komitetów o podobnych cechach zawiera się w protokołach Państwa Stowarzyszonego. Warunki takiego włączenia ekspertów regulują protokoły Państwa Stowarzyszonego oraz załączniki dotyczące odpowiednich kwestii.

ROZDZIAŁ 3

JEDNORODNOŚĆ

ARTYKUŁ 81

Zmiana załączników

1. Aby zapewnić zgodność z zasadami określonymi w art. 4 układu ramowego, Strony Stowarzyszone ściśle współpracują, by umożliwić wspólnym komitetom skuteczne i szybkie podejmowanie decyzji oraz zapewnić włączenie aktów prawnych UE przyjętych w dziedzinach objętych niniejszym Układem do odpowiednich załączników możliwie jak najszybciej po ich przyjęciu i przekazaniu Państwom Stowarzyszonym.
2. Wspólne komitety podejmują decyzje o zmianie załączników w celu zapewnienia, w miarę możliwości, równoczesnego stosowania aktów prawnych UE, o których mowa w ust. 1, w UE i ustawodawstwa krajowego wdrażającego je w Państwach Stowarzyszonych. W przypadku jakichkolwiek trudności konsultacje między Stronami Stowarzyszonymi zostają zintensyfikowane w sposób formalny lub nieformalny, aby wypracować wspólnie akceptowane rozwiązanie, włącznie z możliwością uznania równoważności ustawodawstw krajowych. Zainteresowane Państwo Stowarzyszone przekazuje UE na piśmie wszystkie użyteczne informacje, aby umożliwić dogłębną ocenę sytuacji.

3. Decyzje wspólnych komitetów zgodnie z ust. 2 niniejszego artykułu są przyjmowane najpóźniej przed upływem 6 miesięcy od daty wniesienia sprawy do wspólnego komitetu. Jeżeli po upływie tego okresu Państwo Stowarzyszone nadal nie wyraża zgody na włączenie aktu prawnego UE do odpowiedniego załącznika zgodnie z ust. 1 niniejszego artykułu, zastosowanie ma procedura rozstrzygnięcia sporów przewidziana w art. 90 układu ramowego. Sprawę uznaje się za przekazaną wspólnemu komitetowi zgodnie z art. 90 ust. 1 układu ramowego przed upływem tego okresu.

4. W przypadku gdy decyzja wspólnego komitetu zmienia załącznik, który – na podstawie tej zmiany – zawiera odniesienie do aktów prawnych UE, i jeżeli zmiana ta wymaga wprowadzenia środków wykonawczych w danym Państwie Stowarzyszonym, środki wykonawcze wprowadza się w terminie odpowiadającym okresowi przewidzianemu na wdrożenie tych aktów prawnych UE przez państwa członkowskie UE, chyba że wspólny komitet postanowi inaczej. Termin ten rozpoczyna bieg w dniu wejścia w życie decyzji wspólnego komitetu.

ARTYKUŁ 82

Wymogi konstytucyjne Państw Stowarzyszonych

1. W przypadku gdy decyzja podjęta przez wspólny komitet może zostać wykonana w Państwie Stowarzyszonym dopiero po spełnieniu pewnych wymogów konstytucyjnych, decyzja ta wchodzi w życie w porządku prawnym danego Państwa Stowarzyszonego po spełnieniu tych wymogów konstytucyjnych. Datę spełnienia tych wymogów konstytucyjnych notyfikuje się UE.

2. O ile po upływie terminu sześciu miesięcy od przyjęcia decyzji przez wspólny komitet nie dokonano takiej notyfikacji, decyzję wspólnego komitetu stosuje się tymczasowo do czasu spełnienia wymogów konstytucyjnych, o których mowa w ust. 1, chyba że Państwo Stowarzyszone notyfikuje UE, że takie tymczasowe stosowanie nie jest możliwe i uzasadni to.
3. Jeżeli po upływie 12 miesięcy od przyjęcia decyzji wspólnego komitetu decyzja ta nie została wykonana w Państwie Stowarzyszonym, zastosowanie ma art. 90 układu ramowego.

ARTYKUŁ 83

Procedura automatyczna

1. Na zasadzie odstępstwa od art. 81 układu ramowego, w przypadku gdy załącznik I do protokołu Państwa Stowarzyszonego zawiera odniesienie do aktu prawnego UE, odniesienie to odczytuje się jako odniesienie do tego aktu prawnego UE w wersji zaktualizowanej, bez konieczności włączania nowych aktów prawnych UE do załącznika I.
2. Na potrzeby ust. 1 „w wersji zaktualizowanej” oznacza:
 - a) pełne zastąpienie aktu podstawowego UE nowym aktem podstawowym;
 - b) przyjmowanie przez Komisję Europejską aktów delegowanych w celu uzupełnienia lub zmiany niektórych, innych niż istotne, elementów aktu podstawowego UE;
 - c) kolejne zmiany aktów delegowanych, o których mowa w lit. b);

- d) przyjmowanie przez Komisję Europejską aktów wykonawczych niezbędnych do wdrożenia aktu prawnego UE;
 - e) kolejne zmiany aktów wykonawczych, o których mowa w lit. d).
3. Co roku, w celu zapewnienia przejrzystości, wspólne komitety odnotowują akty prawne UE, które podlegają procedurze automatycznej.

ARTYKUŁ 84

Procedura uproszczona

1. Na zasadzie odstępstwa od art. 81 układu ramowego i bez uszczerbku dla art. 83 układu ramowego, Państwa Stowarzyszone wprowadzają jednocześnie z państwami członkowskimi UE środki odpowiadające środkom wprowadzonym przez państwa członkowskie UE zgodnie z odpowiednimi aktami prawnymi UE przyjętymi w następujących dziedzinach, bez konieczności włączania tych nowych aktów prawnych UE do załącznika I do protokołu Państwa Stowarzyszonego:
- a) środki kontroli chorób zwierząt;
 - b) żywność i pasze z państw trzecich, które podlegają ograniczeniom;
 - c) przemieszczanie o charakterze niehandlowym zwierząt domowych;
 - d) przywóz z państw trzecich;
 - e) uwalnianie do środowiska.

2. W drodze odstępstwa od art. 106 oraz bez uszczerbku dla procedury określonej w art. 77 układu ramowego wykaz dziedzin określony w ust. 1 niniejszego artykułu może zostać zmieniony decyzją wspólnego komitetu.
3. Co roku, w celu zapewnienia przejrzystości, wspólne komitety odnotowują akty prawne UE, które podlegają procedurze uproszczonej.

ARTYKUŁ 85

Jednolita wykładnia

1. Niniejszy Układ oraz akty prawne UE, o których mowa w niniejszym Układzie, są interpretowane i stosowane w jednolity sposób.
2. Postanowienia niniejszego Układu i aktów prawnych UE, o których mowa w niniejszym Układzie, są – w zakresie, w jakim ich stosowanie wiąże się z pojęciami prawa UE – interpretowane i stosowane zgodnie z orzecznictwem TSUE, niezależnie od tego, czy zostało one wydane przed podpisaniem niniejszego Układu, czy po jego podpisaniu.
3. Wspólne komitety dokonują przeglądu zmian w orzecznictwie TSUE w celu zidentyfikowania wszelkich rozbieżności między krajowym porządkiem prawnym Państwa Stowarzyszonego a orzecznictwem TSUE oraz zbadania, w jaki sposób zlikwidować te rozbieżności.

4. Jeżeli Państwo Stowarzyszone, po otrzymaniu od Komisji Europejskiej notyfikacji o istnieniu rozbieżności między jego krajowym porządkiem prawnym a orzecznictwem TSUE, nie wprowadziło niezbędnych środków w celu jej zakończenia w terminie 6 miesięcy, zastosowanie ma procedura przewidziana w art. 90 układu ramowego. Sprawę uznaje się za przekazaną odpowiedniemu wspólnemu komitetowi zgodnie z art. 90 ust. 1 układu ramowego przed upływem tego okresu.

ROZDZIAŁ 4

PROCEDURA NADZORU

ARTYKUŁ 86

Ogólny nadzór

1. W celu zapewnienia jednolitego nadzoru stosowania niniejszego Układu Komisja Europejska i organy krajowe Państw Stowarzyszonych współpracują ze sobą, wymieniają informacje i konsultują się w kwestiach polityki prowadzenia nadzoru oraz w przypadkach indywidualnych.
2. Nadzór nad stosowaniem niniejszego Układu jest sprawowany wspólnie przez Strony Stowarzyszone w ramach wspólnego komitetu. W przypadku gdy Komisja Europejska lub organy krajowe Państwa Stowarzyszonego stwierdzą przypadek niestosowania lub nieprawidłowego stosowania, przekazują go wspólnemu komitetowi w celu wypracowania akceptowanego rozwiązania. W przypadku braku rozwiązania zastosowanie ma procedura przewidziana w art. 90 układu ramowego.
3. Właściwe organy Stron Stowarzyszonych mogą przyjmować i rozpatrywać skargi dotyczące stosowania niniejszego Układu. Po otrzymaniu takich skarg informują o tym drugą Stronę Stowarzyszoną.

ARTYKUŁ 87

Nadzór w określonych sektorach

1. W przypadku gdy akty prawne UE wymienione w załącznikach przyznają Komisji Europejskiej uprawnienia, w tym uprawnienia decyzyjne lub wykonawcze, wobec właściwych organów państw członkowskich UE oraz unijnych podmiotów gospodarczych lub osób fizycznych, Komisja Europejska ma te same uprawnienia, z uwzględnieniem niezbędnych zmian, wobec Państw Stowarzyszonych oraz ich osób fizycznych i prawnych. Postanowienia szczegółowe mogą być zawarte w protokołach.
2. W celu wykonywania swoich zadań zgodnie z ust. 1 Komisja Europejska może zwrócić się do właściwych organów Państw Stowarzyszonych oraz do zainteresowanych osób fizycznych i prawnych o wszelkie informacje, które uznaje za niezbędne.

ARTYKUŁ 88

Współpraca z właściwymi organami państw członkowskich UE i instytucjami UE

Państwo Stowarzyszone może polegać na współpracy jednego lub kilku państw członkowskich UE lub instytucji UE w celu wypełnienia swoich zobowiązań w zakresie wdrażania i skutecznego stosowania niniejszego Układu. W takich przypadkach Państwo Stowarzyszone dokonuje uzgodnień określających szczegóły takiej współpracy i informuje o tym Komisję Europejską w ramach wspólnego komitetu. Takie uzgodnienia w żaden sposób nie wpływają na uprawnienia Komisji Europejskiej.

ROZDZIAŁ 5

ROZSTRZYGANIE SPORÓW I KONTROLA SĄDOWA

ARTYKUŁ 89

Zasada wyłączności

Strony Stowarzyszone nie poddają sporów dotyczących wykładni lub stosowania niniejszego Układu lub aktów prawnych UE, o których mowa w niniejszym Układzie, procedurze rozstrzygania innej niż przewidziana w niniejszym Układzie.

ARTYKUŁ 90

Rozstrzyganie sporów między Stronami Stowarzyszonymi

1. W przypadku wystąpienia trudności Strony Stowarzyszone konsultują się ze sobą i starają się, aby niniejszy Układ funkcjonował skutecznie i rozwiązują wszelkie problemy w drodze konstruktywnego dialogu. W przypadku sporu dotyczącego wykładni lub stosowania niniejszego Układu lub aktu prawnego UE, o którym mowa w niniejszym Układzie, Strona UE lub Państwo Stowarzyszone może przekazać sprawę do wspólnego komitetu w drodze pisemnego zawiadomienia. Strona UE lub Państwo Stowarzyszone, które zamierzają przekazać sprawę wspólnemu komitetowi zgodnie z niniejszym ustępem, informują o tym z wyprzedzeniem drugą Stronę.

2. W przypadku gdy Strona UE lub Państwo Stowarzyszone przekaze sprawę wspólnemu komitetowi, wspólny komitet zbiera się możliwie jak najszybciej w okresie 2 miesięcy od przekazania mu sprawy. Wspólny komitet otrzymuje wszelkie odpowiednie informacje umożliwiające szczegółowe zbadanie sytuacji. Wspólny komitet bada wszelkie możliwości wypracowania rozwiązania zgodnego z niniejszym Układem i może podjąć wszelkie decyzje, które mogą okazać się przydatne w tym celu.

3. Jeżeli wspólny komitet nie jest w stanie wypracować rozwiązania trudności, o której mowa w ust. 1 niniejszego artykułu, w terminie 6 miesięcy od daty pierwszego posiedzenia zgodnie z niniejszym artykułem, każda ze Stron Stowarzyszonych może skierować sprawę do TSUE. W celu ich wdrożenia i stosowania TSUE dokonuje wykładni przepisów art. 85 ust. 1 i 2 układu ramowego oraz wymienionych w nim aktów prawnych UE. W przypadku gdy Strona Stowarzyszona rozważa skierowanie sprawy do TSUE zgodnie z niniejszym ustępem, bezzwłocznie notyfikuje to drugiej Stronie Stowarzyszonej na piśmie i przekazuje jej wszystkie odpowiednie informacje.

4. Przed TSUE Państwa Stowarzyszone korzystają z tych samych praw co państwa członkowskie UE i instytucje UE oraz podlegają tym samym procedurom.

5. Strony Stowarzyszone konsultują się ze sobą w ramach wspólnego komitetu i rozstrzygają spory w celu zapewnienia wykonania wyroku TSUE przez Stronę UE lub Państwo Stowarzyszone w ciągu 12 miesięcy od daty wydania danego wyroku. W tym celu wspólny komitet otrzymuje wszelkie odpowiednie informacje umożliwiające szczegółowe zbadanie sytuacji.

6. Jeżeli wspólny komitet nie rozstrzygnie sporu, może podjąć decyzję w sprawie środków wyrównawczych w związku z domniemanym nieprawidłowym stosowaniem niniejszego Układu, aby zaradzić ewentualnym zakłóceniom równowagi. Decyzję tę podejmuje się w terminie 12 miesięcy od daty wyroku TSUE.

7. Jeżeli wspólny komitet nie podejmie decyzji w sprawie środków wyrównawczych w ust. 6, Strona Stowarzyszona zarzucająca nieprawidłowe stosowanie niniejszego Układu może wprowadzić środki wyrównawcze w celu zaradzenia ewentualnym zakłóceniom równowagi, w tym zawiesić całość lub część niniejszego Układu. Zakres i okres obowiązywania tych środków wyrównawczych ogranicza się do tego, co jest absolutnie niezbędne do zaradzenia sytuacji i powoduje jak najmniejsze zakłócenia w funkcjonowaniu niniejszego Układu.

8. Strona Stowarzyszona, której dotyczą środki wyrównawcze, o których mowa w ust. 7, może przedstawić swoje uwagi wspólnemu komitetowi w celu podjęcia decyzji w sprawie proporcjonalności tych środków wyrównawczych. Jeżeli wspólny komitet nie jest w stanie podjąć decyzji w terminie 3 miesięcy od przekazania mu sprawy, każda ze Stron Stowarzyszonych może poddać kwestię proporcjonalności tych środków wyrównawczych arbitrażowi zgodnie z protokołem ramowym 6. Sprawy związane z wykładnią postanowień niniejszego Układu, określone w ustępie 3, nie mogą być poddane arbitrażowi. Orzeczenie arbitrażowe jest wiążące dla Stron Stowarzyszonych.

W przypadku gdy środki wyrównawcze zostają wprowadzone zgodnie z ust. 6 lub 7, prawa osób fizycznych na mocy niniejszego Układu od daty wejścia w życie tych środków wyrównawczych zostają zachowane, podobnie jak wiążące się z nimi obowiązki wynikające z niniejszego Układu.

ARTYKUŁ 91

Kontrola sądowa

1. Wszelka kontrola legalności aktów prawnych UE przyjętych przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne UE w zakresie niniejszego Układu jest wyłączną kompetencją TSUE.
2. Akty prawne UE, o których mowa w ust. 1, skierowane do Państwa Stowarzyszonego lub osoby fizycznej lub prawnej mającej miejsce zamieszkania lub siedzibę w Państwie Stowarzyszonym, podlegają kontroli TSUE. Kontrole takie są przeprowadzane zgodnie z art. 263 TFUE.
3. Niezależnie od upływu terminu przewidzianego w art. 263 akapit szósty TFUE Państwo Stowarzyszone, jak również każda osoba fizyczna lub prawna mająca miejsce zamieszkania lub siedzibę na jego terytorium może, w postępowaniu dotyczącym aktu o zasięgu ogólnym przyjętego przez instytucję, organ lub jednostkę organizacyjną UE, podnieść zarzuty określone w art. 263 akapit drugi TFUE, w celu powołania się przed TSUE na niemożność stosowania tego aktu.

ARTYKUŁ 92

Skarga na zaniechanie działania

1. Państwo Stowarzyszone, jak również każda osoba fizyczna lub prawna mająca miejsce zamieszkania lub siedzibę na jego terytorium, może wnieść skargę do TSUE, stawiając zarzut instytucji, organowi lub jednostce organizacyjnej UE, iż zaniechały wydania aktu skierowanego do tej osoby fizycznej lub prawnej, niezgodne z niniejszym Układem, innego niż zalecenie lub opinia.

2. Skarga na zaniechanie działania, o której mowa w ust. 1, jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy instytucja, organ lub jednostka organizacyjna UE zostały uprzednio wezwane do działania. Jeżeli w terminie 2 miesięcy od tego wezwania instytucja, organ lub jednostka organizacyjna UE nie zajęły stanowiska, skarga może być wniesiona w ciągu następujących 2 miesięcy.

ARTYKUŁ 93

Odwołanie w przypadku odpowiedzialności pozaumownej

W przypadkach odpowiedzialności pozaumownej i zgodnie z niniejszym Układem Państwo Stowarzyszone, jak również osoby fizyczne lub prawne mające miejsce zamieszkania lub siedzibę na jego terytorium, mogą skierować sprawę do TSUE w celu uzyskania odszkodowania za szkody spowodowane działalnością instytucji, organów lub jednostek organizacyjnych UE lub ich urzędników lub innych pracowników podczas wykonywania przez nich obowiązków.

ARTYKUŁ 94

Odesłanie prejudycjalne

1. W przypadku gdy w sprawie zawisłej przed sądem lub trybunałem Państwa Stowarzyszonego podniesione jest pytanie dotyczące wykładni niniejszego Układu lub ważności aktu przyjętego przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne UE objęte zakresem stosowania niniejszego Układu, ten sąd lub trybunał Państwa Stowarzyszonego może zwrócić się do TSUE z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

2. W przypadku gdy takie pytanie jest podniesione w sprawie zawisłej przed sądem lub trybunałem Państwa Stowarzyszonego, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa krajowego Państwa Stowarzyszonego, ten sąd lub trybunał Państwa Stowarzyszonego jest zobowiązany wnieść sprawę do TSUE.

3. Państwo Stowarzyszone ma prawo do przedłożenia TSUE pism procesowych lub uwag na piśmie w sprawach, w których sąd lub trybunał w państwie członkowskim UE wystąpił z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w odniesieniu do niniejszego Układu lub gdy sąd lub trybunał w Państwie Stowarzyszonym uczynił to w sprawie, o której mowa w ust. 1.

ARTYKUŁ 95

Prawo mające zastosowanie do postępowania przed TSUE

W przypadku wniesienia skargi do TSUE zgodnie z art. 90–94 układu ramowego procedura mająca zastosowanie przed TSUE jest taka sama jak procedura przewidziana w prawie Unii w odniesieniu do podobnych skarg opartych na TFUE.

ARTYKUŁ 96

Wyroki TSUE

1. Wyroki TSUE wydane na podstawie niniejszego Układu są wiążące.
2. Instytucja, organ lub jednostka organizacyjna UE, których akt został uznany za nieważny lub których zaniechanie działania zostało uznane za sprzeczne z niniejszym Układem, są zobowiązane do wprowadzenia środków, które zapewnią wykonanie wyroku TSUE.

ROZDZIAŁ 6

ŚRODKI OCHRONNE I SIŁA WYŻSZA

ARTYKUŁ 97

Środki ochronne

1. W przypadku powstania poważnych trudności gospodarczych, społecznych lub związanych ze środowiskiem o charakterze sektorowym lub regionalnym, które są spowodowane stosowaniem niniejszego Układu i które mogą się utrzymywać, Strona Stowarzyszona może wprowadzić jednostronnie odpowiednie środki ochronne zgodnie z warunkami i procedurami ustanowionymi w niniejszym artykule.
2. Środki ochronne, o których mowa w ust.1 są, co do ich zakresu i czasu trwania, ograniczone do tego, co jest bezwzględnie niezbędne do zaradzenia sytuacji. Pierwszeństwo przyznaje się środkom, które w najmniejszym stopniu zakłócają funkcjonowanie niniejszego Układu.
3. W przypadku gdy Strona Stowarzyszona rozważa wprowadzenie środków ochronnych, o których mowa w ust. 1, bezzwłocznie notyfikuje to drugiej Stronie Stowarzyszonej i przekazuje jej wszystkie odpowiednie informacje.
4. Strony Stowarzyszone natychmiast konsultują się ze sobą w ramach wspólnego komitetu w celu znalezienia akceptowanego rozwiązania.

5. Zainteresowana Strona Stowarzyszona nie może wprowadzić środków ochronnych, o których mowa w ust. 1, przed upływem 1 miesiąca od daty notyfikacji, o której mowa w ust. 3, chyba że procedurę konsultacji w ramach wspólnego komitetu zakończono wcześniej. W przypadku gdy wyjątkowe okoliczności wymagające natychmiastowego działania uniemożliwiają uprzednią konsultację, zainteresowana Strona Stowarzyszona może bezzwłocznie – i z zastrzeżeniem bezzwłocznego notyfikowania Wspólnemu Komitetowi ich uzasadnienia – wprowadzić nadzwyczajne środki ochronne bezwzględnie konieczne do zaradzenia sytuacji.

6. Zainteresowana Strona Stowarzyszona bezzwłocznie notyfikuje wspólnemu komitetowi wprowadzone środki ochronne i przekazuje wszelkie odpowiednie informacje.

7. Wprowadzone środki ochronne są przedmiotem konsultacji, prowadzonych w ramach wspólnego komitetu co 3 miesiące od daty ich przyjęcia, w celu ich ewentualnego zniesienia przed terminem wygaśnięcia lub ewentualnego ograniczenia zakresu ich stosowania. Każda ze Stron Stowarzyszonych może wystąpić z wnioskiem do wspólnego komitetu, aby dokonał przeglądu tych środków ochronnych lub je uchylił.

8. Jeżeli środki ochronne podjęte przez Stronę Stowarzyszoną stwarzają nierównowagę praw i obowiązków wynikających z niniejszego Układu, druga Strona Stowarzyszona może wprowadzić proporcjonalne środki równoważące, które są bezwzględnie konieczne do zaradzenia nierównowadze. Pierwszeństwo przyznaje się środkom, które w najmniejszym stopniu zakłócają funkcjonowanie niniejszego Układu.

9. Każda ze Stron Stowarzyszonych może w dowolnym momencie wystąpić z wnioskiem do wspólnego komitetu, aby podjął decyzję w sprawie proporcjonalności środków ochronnych, o których mowa w ust. 1, lub nadzwyczajnych środków ochronnych, o których mowa w ust. 5, lub środków równoważących, o których mowa w ust. 8. Jeżeli wspólny komitet nie jest w stanie podjąć decyzji w terminie 3 miesięcy od przekazania mu sprawy, każda ze Stron Stowarzyszonych może poddać kwestię proporcjonalności tych środków arbitrażowi zgodnie z protokołem ramowym 6. Spraw związanych z wykładnią niniejszego Układu nie poddaje się arbitrażowi. Orzeczenie arbitrażowe jest wiążące dla stron sporu.

ARTYKUŁ 98

Siła wyższa

1. W przypadku ataku terrorystycznego albo klęski żywiołowej lub katastrofy spowodowanej przez człowieka, które dotyczą Stronę Stowarzyszoną, dana Strona Stowarzyszona może natychmiast i jednostronnie wprowadzić odpowiednie środki ochronne na warunkach i zgodnie z procedurami określonymi w niniejszym artykule.
2. Środki ochronne, o których mowa w ust.1, są, co do ich zakresu i czasu trwania, ograniczone do tego, co jest bezwzględnie niezbędne do zaradzenia sytuacji. Pierwszeństwo przyznaje się środkom, które w najmniejszym stopniu zakłócają funkcjonowanie niniejszego Układu.
3. Zainteresowana Strona Stowarzyszona bezzwłocznie notyfikuje wspólnemu komitetowi wprowadzone środki ochronne i przekazuje wszelkie odpowiednie informacje.

4. Wprowadzone środki ochronne są przedmiotem konsultacji, prowadzonych w ramach wspólnego komitetu co 3 miesiące od daty ich przyjęcia, w celu ich możliwego zniesienia przed terminem wygaśnięcia lub możliwego ograniczenia zakresu ich stosowania. Każda ze Stron Stowarzyszonych może w dowolnym momencie wystąpić z wnioskiem do wspólnego komitetu, aby dokonał przeglądu danych środków ochronnych lub je uchylił.

5. Jeżeli środki ochronne podjęte przez Stronę Stowarzyszoną stwarzają nierównowagę praw i obowiązków wynikających z niniejszego Układu, druga Strona Stowarzyszona może wprowadzić proporcjonalne środki równoważące, które są bezwzględnie konieczne do zaradzenia nierównowadze. Pierwszeństwo przyznaje się środkom, które w najmniejszym stopniu zakłócają funkcjonowanie niniejszego Układu.

6. Każda ze Stron Stowarzyszonych może wystąpić z wnioskiem do wspólnego komitetu, aby podjął decyzję w sprawie proporcjonalności środków, o których mowa w ust. 1 lub 5. Jeżeli wspólny komitet nie jest w stanie podjąć decyzji w terminie 3 miesięcy od przekazania mu sprawy, każda ze Stron Stowarzyszonych może poddać kwestię proporcjonalności tych środków arbitrażowi zgodnie z protokołem ramowym 6. Spraw związanych z wykładnią niniejszego Układu nie podaje się arbitrażowi. Orzeczenie arbitrażowe jest wiążące dla stron sporu.

ARTYKUŁ 99

Decyzje nakładające zobowiązania pieniężne

1. Decyzje podjęte przez Komisję Europejską na podstawie niniejszego Układu, nakładające zobowiązania pieniężne na osoby inne niż państwa, stanowią tytuł wykonawczy. To samo dotyczy wyroków TSUE nakładających takie zobowiązania pieniężne w ramach rozstrzygnięcia sporów przewidzianych w niniejszym Układzie.
2. Postępowanie egzekucyjne jest regulowane przez przepisy procedury cywilnej obowiązujące w państwie, na terytorium którego jest przeprowadzane. Decyzji nadawana jest klauzula wykonalności bez innych formalności niż weryfikacja jej autentyczności przez organy wyznaczone w tym celu przez dane państwo członkowskie UE i każde Państwo Stowarzyszone; o wyznaczonym organie powiadamiana jest druga Strona Stowarzyszona.
3. Po dopełnieniu formalności, o których mowa w ust. 2, na wniosek zainteresowanej strony może ona przystąpić do egzekucji, wnosząc sprawę bezpośrednio do właściwego organu zgodnie z ustawodawstwem państwa, na terytorium którego wykonanie ma mieć miejsce. Postępowanie egzekucyjne może być zawieszona wyłącznie na mocy orzeczenia TSUE. Jednakże kontrola prawidłowości przeprowadzenia postępowania egzekucyjnego podlega właściwości sądów krajowych.

CZEŚĆ VIII

POSTANOWIENIA OGÓLNE I KOŃCOWE

ARTYKUŁ 100

Wykonanie

Strony Stowarzyszone wprowadzają wszelkie ogólne lub szczególne środki wymagane do wypełnienia swoich obowiązków wynikających z niniejszego Układu, odpowiednich protokołów i aktów prawnych UE, o których mowa w niniejszym Układzie, oraz powstrzymują się od wprowadzania jakichkolwiek środków, które mogłyby zagrozić urzeczywistnieniu ich celów.

ARTYKUŁ 101

Prawo własności

Niniejszy Układ w żaden sposób nie narusza przepisów regulujących prawo własności w Stronach Stowarzyszonych.

ARTYKUŁ 102

Wyjątki spowodowane względami bezpieczeństwa

Żadne z postanowień niniejszego Układu nie uniemożliwia Stronie Stowarzyszonej wprowadzenia środków, które:

- a) są niezbędne w celu zapobieżenia ujawnieniu informacji naruszających jej podstawowe interesy bezpieczeństwa;
- b) odnoszą się do produkcji lub handlu bronią, amunicją oraz materiałami wojennymi bądź innymi produktami niezbędnymi do celów obronnych lub do celów badań, rozwoju i produkcji niezbędnych do celów obronnych, pod warunkiem że te środki nie zakłócają warunków konkurencji w odniesieniu do produktów, które nie są przeznaczone wyłącznie do celów wojskowych;
- c) odnoszą się do materiałów rozszczepialnych i materiałów do syntezy jądrowej lub materiałów służących do ich uzyskania;
- d) są istotne dla bezpieczeństwa Strony Stowarzyszonej w przypadku poważnych zaburzeń wewnętrznych zagrażających porządkowi publicznemu, w przypadku wojny albo poważnego napięcia międzynarodowego grożącego wybuchem wojny lub w celu wypełnienia zobowiązań przyjętych w ramach Karty Narodów Zjednoczonych w celu utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

ARTYKUŁ 103

Środki ograniczające UE

Państwa Stowarzyszone wprowadzają niezbędne środki w celu zapewnienia, aby prawa i obowiązki wynikające z niniejszego Układu w żaden sposób nie umożliwiły ani nie pozwalały, w ramach ich jurysdykcji, na obchodzenie unijnych środków ograniczających wprowadzonych na podstawie art. 29 TUE i art. 215 TFUE.

ARTYKUŁ 104

Zakres terytorialny

1. Układ ramowy i protokoły ramowe stosuje się na terytoriach, na których stosuje się TUE i TFUE, na warunkach ustanowionych w tych Traktatach, oraz na odpowiednich terytoriach Andory i San Marino.
2. Każdy protokół Państwa Stowarzyszonego stosuje się na terytoriach, na których stosuje się TUE i TFUE, na warunkach ustanowionych w tych Traktatach, oraz na terytorium zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 105

Przyszłe przystąpienia do UE

1. UE powiadamia Państwa Stowarzyszone o wszelkich nowych wnioskach o przystąpienie do UE złożonych przez państwo trzecie. Komitet Stowarzyszenia bada wszelkie skutki przystąpienia państwa trzeciego do UE dla niniejszego Układu przed datą takiego przystąpienia.
2. W niezbędnym zakresie, przed wejściem w życie umowy w sprawie przystąpienia państwa trzeciego do UE, Umawiające się Strony zmieniają niniejszy Układ zgodnie ze swoimi odpowiednimi procedurami wewnętrznymi.
3. Niniejszy Układ ma zastosowanie do każdego nowego państwa członkowskiego UE od daty przystąpienia tego nowego państwa członkowskiego do UE.

ARTYKUŁ 106

Zmiana układu ramowego

Każda z Umawiających się Stron może przedłożyć pozostałym Umawiającym się Stronom propozycje zmian do układu ramowego. Propozycje zmian do układu ramowego są przedmiotem negocjacji między Umawiającymi się Stronami w ramach Komitetu Stowarzyszenia. W przypadku gdy Umawiające się Strony uzgadniają zmianę układu ramowego, zostaje ona podpisana i przyjęta przez Umawiające się Strony i wchodzi w życie po notyfikacji przez wszystkie Umawiające się Strony zakończenia ich odpowiednich procedur wewnętrznych oraz po złożeniu dokumentów ratyfikacyjnych.

ARTYKUŁ 107

Zmiana protokołów ramowych

Każda z Umawiających się Stron może przedłożyć pozostałym Umawiającym się Stronom propozycje zmian do protokołu ramowego. Propozycje zmian do protokołu ramowego są przedmiotem negocjacji między Umawiającymi się Stronami w ramach Komitetu Stowarzyszenia. W przypadku gdy Umawiające się Strony uzgadniają zmianę protokołu ramowego, zostaje ona podpisana i przyjęta przez Umawiające się Strony i wchodzi w życie po notyfikacji przez wszystkie Umawiające się Strony zakończenia ich odpowiednich procedur wewnętrznych oraz po złożeniu dokumentów ratyfikacyjnych.

ARTYKUŁ 108

Zmiana protokołów Państw Stowarzyszonych

Strona UE lub zainteresowane Państwo Stowarzyszone może przedkładać wnioski dotyczące zmiany odpowiedniego protokołu Państwa Stowarzyszonego. Propozycje zmian do protokołu Państwa Stowarzyszonego są przedmiotem negocjacji między Stronami Stowarzyszonymi w ramach wspólnego komitetu. W przypadku gdy Strony Stowarzyszone uzgodnią zmianę protokołu Państwa Stowarzyszonego, wspólny komitet przyjmuje tę zmianę w drodze decyzji. Jeżeli zgodnie z art. 77 ust. 2 protokół Państwa Stowarzyszonego stanowi, że zmiana całości lub części protokołu Państwa Stowarzyszonego może wejść w życie dopiero po zakończeniu wewnętrznych procedur Strony Stowarzyszonej, decyzja staje się skuteczna dopiero po powiadomieniu przez Strony Stowarzyszone o zakończeniu ich odpowiednich procedur wewnętrznych.

ARTYKUŁ 109

Protokoły i załączniki

Protokoły ramowe, protokoły Państwa Stowarzyszonego, załączniki i akty, o których w nich mowa, dostosowane do celów niniejszego Układu, stanowią integralną część niniejszego Układu i mają taką samą moc prawną.

ARTYKUŁ 110

Istniejące umowy

1. Stosowanie niniejszego Układu ma pierwszeństwo w stosunku do obowiązujących umów dwustronnych między UE z jednej strony a jednym z Państw Stowarzyszonych z drugiej, w zakresie, w jakim ta sama kwestia jest uregulowana w niniejszym Układzie, chyba że niniejszy Układ, a w szczególności protokół ramowy 2 i protokoły Państwa Stowarzyszonego stanowią inaczej.
2. O ile niniejszy Układ nie stanowi inaczej, w przypadku gdy obowiązujące umowy dwustronne wiążące UE, z jednej strony, i jedno z Państw Stowarzyszonych, z drugiej strony, są wymienione w niniejszym Układzie, w całości lub w części, należy je rozumieć jako obejmujące zmiany do tych umów i umów je zastępujących, które wchodzi w życie w odniesieniu do obu Stron Stowarzyszonych w dniu wejścia w życie niniejszego Układu lub po tym dniu.

ARTYKUŁ 111

Języki

1. Niniejszy Układ jest sporządzony w jednym oryginalnym egzemplarzu w językach: angielskim, bułgarskim, chorwackim, czeskim, duńskim, estońskim, fińskim, francuskim, greckim, hiszpańskim, irlandzkim, litewskim, łotewskim, maltańskim, niderlandzkim, niemieckim, polskim, portugalskim, rumuńskim, słowackim, słoweńskim, szwedzkim, węgierskim, włoskim i katalońskim, przy czym każdy z tych tekstów jest na równi autentyczny.

2. Teksty aktów prawnych UE, o których mowa w niniejszym Układzie, opublikowane w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej, są na równi autentyczne w językach angielskim, bułgarskim, chorwackim, czeskim, duńskim, estońskim, fińskim, francuskim, greckim, hiszpańskim, irlandzkim, litewskim, łotewskim, maltańskim, niderlandzkim, niemieckim, polskim, portugalskim, rumuńskim, słowackim, słoweńskim, szwedzkim, węgierskim i włoskim; te akty prawne UE są sporządzone w języku katalońskim w celu potwierdzenia ich autentyczności.

ARTYKUŁ 112

Wejście w życie, tymczasowe stosowanie i zakończenie obowiązywania

1. Umawiające się Strony ratyfikują, zawierają lub zatwierdzają niniejszy Układ zgodnie ze swoimi odpowiednimi wymogami konstytucyjnymi lub instytucjonalnymi. Niniejszy Układ wchodzi w życie między Umawiającymi się Stronami pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po ostatniej notyfikacji złożenia dokumentów ratyfikacyjnych lub zatwierdzających lub instrumentów zawarcia Sekretarzowi Generalnemu Rady Unii Europejskiej, który pełni funkcję depozytariusza niniejszego Układu.
2. Do czasu zakończenia procedur ratyfikacji, zawarcia lub zatwierdzenia, o których mowa w ust. 1, Umawiające się Strony mogą tymczasowo stosować niniejszy Układ w całości lub w części począwszy od pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym Umawiająca się Strona złożyła dokumenty ratyfikacyjne lub zatwierdzające lub instrumenty zawarcia u Sekretarza Generalnego Rady Unii Europejskiej, chyba że inna Umawiająca się Strona notyfikuje, że takie tymczasowe stosowanie nie jest możliwe.
3. Jeżeli warunki tymczasowego stosowania między Umawiającymi się Stronami zgodnie z ust. 2 nie są spełnione, niniejszy Układ może być w całości lub w części stosowany między Stroną UE a jednym z Państw Stowarzyszonych od pierwszego dnia drugiego miesiąca następującego po miesiącu, w którym Strona UE lub zainteresowane Państwo Stowarzyszone złożyły dokumenty ratyfikacyjne lub zatwierdzające lub instrumenty zawarcia u Sekretarza Generalnego Rady Unii Europejskiej, chyba że Strona UE lub zainteresowane Państwo Stowarzyszone powiadomi, że takie tymczasowe stosowanie nie jest możliwe. W okresie obowiązywania niniejszego Układu zgodnie z niniejszym ustępem odniesienia do Komitetu Stowarzyszeniowego w art. 75, 105, 106 i 107 układu ramowego należy rozumieć jako odniesienia do wspólnego komitetu. Przez ten sam okres wspólny komitet podejmuje decyzję w sprawie wszelkich dostosowań technicznych Układu niezbędnych do zapewnienia jego właściwego funkcjonowania.

4. Strona Stowarzyszona może wypowiedzieć niniejszy Układ, powiadamiając na piśmie drugą Stronę Stowarzyszoną o swojej decyzji o wypowiedzeniu niniejszego Układu. Niniejszy Układ przestaje obowiązywać między odpowiednimi Stronami Stowarzyszonymi 6 miesięcy po otrzymaniu takiego powiadomienia, z zastrzeżeniem warunków określonych w ust. 5.
5. Niniejszy Układ ma nadal zastosowanie między Stroną UE a pozostałym Państwem Stowarzyszonym, jeżeli rozwiązanie niniejszego Układu przez jedno z Państw Stowarzyszonych nie ma wpływu na Umawiające się Strony.
6. W przypadku gdy niniejszy Układ przestaje być stosowany, prawa i obowiązki nabyte przez osoby fizyczne oraz podmioty gospodarcze na mocy niniejszego Porozumienia pozostają w mocy. Strona UE i zainteresowane Państwo Stowarzyszone lub zainteresowane Państwa Stowarzyszone decydują za obopólną zgodą, jakie działania należy podjąć w odniesieniu do praw i obowiązków, które są w trakcie nabywania. Niniejszy ustęp pozostaje bez uszczerbku dla postanowień szczególnych określonych w art. 90 układu ramowego.

7. Od dnia, od którego niniejszy Układ jest tymczasowo stosowany zgodnie z ust. 2 lub jest stosowany między Stroną UE a zainteresowanym Państwem Stowarzyszonym zgodnie z ust. 3, zawarte w niniejszym Układzie odniesienia do dnia wejścia w życie niniejszego Układu lub do wejścia w życie niniejszego Układu należy rozumieć jako odniesienia do dnia, od którego niniejszy Układ jest tymczasowo stosowany zgodnie z ust. 2 lub stosowany między Stroną UE a zainteresowanym Państwem Stowarzyszonym zgodnie z ust. 3.

NA DOWÓD CZEGO niżej podpisani pełnomocnicy, należycie do tego upoważnieni, podpisali niniejszy Układ.

Sporządzono w [...] dnia [...] r.

W imieniu Unii Europejskiej,

W imieniu Królestwa Belgii,

W imieniu Republiki Bułgarii,

W imieniu Republiki Czeskiej,

W imieniu Królestwa Danii,

W imieniu Republiki Federalnej Niemiec,

W imieniu Republiki Estońskiej,

W imieniu Irlandii,

W imieniu Republiki Greckiej,

W imieniu Królestwa Hiszpanii,

W imieniu Republiki Francuskiej,

W imieniu Republiki Chorwacji,

W imieniu Republiki Włoskiej,

W imieniu Republiki Cypryjskiej,

W imieniu Republiki Łotewskiej,

W imieniu Republiki Litewskiej,

W imieniu Wielkiego Księstwa Luksemburga,

W imieniu Węgier,

W imieniu Republiki Malty,

W imieniu Królestwa Niderlandów,

W imieniu Republiki Austrii,

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej,

W imieniu Republiki Portugalskiej,

W imieniu Rumunii,

W imieniu Republiki Słowenii,

W imieniu Republiki Słowackiej,

W imieniu Republiki Finlandii,

W imieniu Królestwa Szwecji,

W imieniu Księstwa Andory

W imieniu Republiki San Marino

PROTOKÓŁ RAMOWY 1
W SPRAWIE DOSTOSOWAŃ HORYZONTALNYCH

ARTYKUŁ 1

Stosowanie aktów prawnych UE i szczególne dostosowania

Postanowienia aktów prawnych UE określonych w protokołach Państwa Stowarzyszonego są stosowane zgodnie z niniejszym Układem oraz niniejszym protokołem ramowym, chyba że dany protokół Państwa Stowarzyszonego stanowi inaczej. Szczególne dostosowania niezbędne w odniesieniu do aktów prawnych UE określone są w załączniku do protokołu Państwa Stowarzyszonego, w którym dany akt prawny UE jest wymieniony.

ARTYKUŁ 2

Motywy aktów prawnych

Motywy wymienionych aktów prawnych UE nie są dostosowywane do celów niniejszego Układu. Motywy mają znaczenie dla właściwej wykładni oraz stosowania tych aktach prawnych UE w ramach niniejszego Układu.

ARTYKUŁ 3

Uzgodnienia przejściowe

1. W przypadku odesłania do niniejszego artykułu w załączniku do protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do aktu prawnego UE zastosowanie mają ust. 2–5 niniejszego artykułu.
2. Zobowiązanie zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego do wdrożenia i stosowania aktu prawnego UE zostaje zawieszane do końca okresu określonego w odpowiednim załączniku.
3. Zainteresowane Państwo Stowarzyszone może w dowolnym momencie w okresie, o którym mowa w ust. 2, powiadomić Wspólny Komitet o zamiarze wdrożenia aktu prawnego UE przed upływem takiego okresu. W takim przypadku Państwo Stowarzyszone określa datę, od której zamierza stosować dany akt prawny UE. Wspólny komitet podejmuje decyzję w sprawie zmiany odpowiedniego załącznika.
4. Stosowanie aktu prawnego UE między UE a zainteresowanym Państwem Stowarzyszonym zawieszają się do dnia, który przypada na wcześniejszą z następujących dat:
 - a) pierwszego dnia po zakończeniu okresu, o którym mowa w ust. 2; lub
 - b) dnia, o którym mowa w ust. 3.
5. Podczas zawieszenia, o którym mowa w ust. 2, stosunki między UE a zainteresowanym Państwem Stowarzyszonym w odniesieniu do kwestii objętych zakresem stosowania aktu prawnego UE są regulowane postanowieniami szczególnymi odpowiedniego załącznika.

ARTYKUŁ 4

Uzgodnienia, w odniesieniu do których w załączniku nie określono okresu

1. W przypadku odesłania do niniejszego artykułu w załączniku do protokołu Państwa Stowarzyszonego w odniesieniu do aktu prawnego UE zastosowanie mają ust. 2–6 niniejszego artykułu.
2. Zawiesza się zobowiązanie zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego do wdrożenia i stosowania aktu prawnego UE.
3. Zainteresowane Państwo Stowarzyszone może w dowolnym momencie powiadomić wspólny komitet o swoim zamiarze wdrożenia aktu prawnego UE. W takim przypadku Państwo Stowarzyszone określa datę, od której zamierza stosować dany akt prawny UE. Wspólny komitet podejmuje decyzję w sprawie zmiany odpowiedniego załącznika.
4. Wspólny komitet dokonuje przeglądu zawieszenia, o którym mowa w ust. 2, w dowolnym momencie, a najpóźniej co 5 lat, w zależności od konieczności uwzględnienia zmian na rynku, a także wszelkich innych szczególnych kryteriów, które mogą zostać określone w odpowiednim załączniku. Na podstawie takiego przeglądu wspólny komitet może podjąć decyzję o zmianie odpowiedniego załącznika w celu określenia terminu wdrożenia i stosowania aktu prawnego UE przez zainteresowane Państwo Stowarzyszone. Pozostaje to bez uszczerbku dla art. 90 układu ramowego, który stosuje się w razie konieczności w celu przywrócenia integralności i jednorodności rynku wewnętrznego.
5. Stosowanie aktu prawnego UE między UE a zainteresowanym Państwem Stowarzyszonym zostaje zawieszane do daty wejścia w życie decyzji wspólnego komitetu, o której mowa w ust. 3, lub, w zależności od przypadku, do upływu terminu, o którym mowa w ust. 4.

6. Podczas zawieszenia, o którym mowa w ust. 2, stosunki między UE a zainteresowanym Państwem Stowarzyszonym w odniesieniu do kwestii objętych zakresem stosowania aktu prawnego UE są regulowane postanowieniami szczególnymi odpowiedniego załącznika.

ARTYKUŁ 5

Postanowienia w sprawie komitetów UE

Procedury, uzgodnienia instytucjonalne i inne postanowienia dotyczące komitetów UE zawarte w aktach prawnych UE, o których mowa w protokołach Państwa Stowarzyszonego, określono w art. 67 i art. 80 ust. 5, 6 i 7 układu ramowego oraz w protokołach Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 6

Ustanowienie procedur dotyczących dostosowania, rozszerzania lub zmiany aktów prawnych UE

W przypadku gdy akt prawny UE, do którego następuje odniesienie w protokole Państwa Stowarzyszonego, przewiduje procedury UE dotyczące jego dostosowania, rozszerzenia lub zmiany, lub rozwój nowych polityk, inicjatyw lub aktów UE, zastosowanie mają odpowiednie procedury decyzyjne przewidziane w układzie ramowym.

ARTYKUŁ 7

Wymiana informacji oraz procedury notyfikacji

1. W przypadku gdy państwo członkowskie UE ma przekazać informacje Komisji Europejskiej, Państwo Stowarzyszone również przekazuje te informacje Komisji Europejskiej. Tę samą procedurę stosuje się, gdy informacja ma być przekazana przez właściwe organy.

2. W przypadku gdy państwo członkowskie UE ma przedłożyć informacje innemu państwu członkowskiemu UE lub innym państwom członkowskim UE, dane informacje przekazuje również Komisji Europejskiej. Komisja Europejska przekazuje dane informacje Państwom Stowarzyszonym.

Państwo Stowarzyszone przedkłada odpowiednie informacje jednemu państwu członkowskiemu UE lub większej liczbie państw członkowskich UE, które to państwo lub państwa członkowskie UE przekazują je Komisji Europejskiej w celu rozesłania pozostałym państwom członkowskim UE. To samo dotyczy informacji przedkładanych przez właściwe organy.

3. W dziedzinach, w których z uwagi na pilność sprawy wymagane jest szybkie przekazanie informacji, stosuje się właściwe rozwiązania sektorowe przewidujące bezpośrednią wymianę informacji.

4. O ile niniejszy Układ nie stanowi inaczej, funkcje Komisji Europejskiej w kontekście procedur weryfikacji, informowania, notyfikowania lub konsultacji oraz podobnych kwestii są wykonywane, z uwzględnieniem niezbędnych zmian, również w odniesieniu do Państw Stowarzyszonych. Stwierdzenie to pozostaje bez uszczerbku dla art. 5, 6 i 10 niniejszego protokołu ramowego.

5. Komisja Europejska i wspólny komitet dokonują wymiany wszystkich informacji odnoszących się do weryfikacji, informowania, notyfikowania lub konsultacji oraz podobnych kwestii, o których mowa w ust. 4. Wszelkie kwestie powstałe w związku z powyższym mogą być przekazane wspólnemu komitetowi.

ARTYKUŁ 8

Procedury dotyczące przeglądów oraz sprawozdań

Jeżeli, zgodnie z aktem prawnym UE, o którym mowa w protokole Państwa Stowarzyszonego, Komisja Europejska lub inna instytucja UE ma opracować sprawozdanie, oświadczenie lub inny podobny dokument, Komisja Europejska lub inna instytucja UE, o ile nie uzgodniono inaczej, równoległe przygotowuje odpowiednie sprawozdanie, oświadczenie lub inny podobny dokument w odniesieniu do Państw Stowarzyszonych, chyba że niniejszy Układ stanowi inaczej. Podczas przygotowania odpowiednich sprawozdań, oświadczeń lub innych podobnych dokumentów, których kopie przesyła się do wspólnego komitetu, Komisja Europejska i Państwa Stowarzyszone przeprowadzają wzajemne konsultacje oraz wymieniają informacje.

ARTYKUŁ 9

Publikowanie informacji

1. W przypadku gdy, zgodnie z aktem prawnym UE, o którym mowa w protokole Państwa Stowarzyszonego, państwo członkowskie UE ma opublikować niektóre informacje dotyczące faktów, procedur i podobnych kwestii, Państwa Stowarzyszone również publikują odpowiednie informacje w podobny sposób.

2. Jeżeli, zgodnie z aktem prawnym UE, o którym mowa w protokole Państwa Stowarzyszonego, fakty, procedury, sprawozdania i podobne informacje mają być opublikowane w *Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej*, to odpowiednie informacje odnoszące się do Państw Stowarzyszonych są również tam publikowane.

ARTYKUŁ 10

Prawa i obowiązki

Przyznane prawa oraz obowiązki nałożone na państwa członkowskie UE lub ich podmioty publiczne, przedsiębiorstwa lub osoby fizyczne są rozumiane jako przyznane lub nałożone na Strony Stowarzyszone, przy czym te ostatnie mogą oznaczać, w zależności od przypadku, także ich właściwe organy, podmioty publiczne, przedsiębiorstwa i osoby fizyczne Stron Stowarzyszonych.

ARTYKUŁ 11

Odniesienia do terytoriów

W każdym przypadku gdy akty prawne UE, do których następuje odniesienie w protokołach Państwa Stowarzyszonego, zawierają odniesienia do terytorium Unii Europejskiej, Unii, wspólnego rynku lub rynku wewnętrznego, na potrzeby niniejszego Układu odniesienia te są rozumiane jako odniesienia do terytoriów w rozumieniu art. 104 układu ramowego.

ARTYKUŁ 12

Odniesienia do obywateli państw członkowskich UE

W każdym przypadku gdy akty prawne UE, do których następuje odniesienie w protokołach Państwa Stowarzyszonego, zawierają odniesienia do obywateli państw członkowskich UE, na potrzeby niniejszego Układu te odniesienia są rozumiane także jako odniesienia do obywateli Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 13

Odniesienia do języków

W każdym przypadku gdy akt prawny UE, do którego następuje odniesienie w protokołach Państwa Stowarzyszonego, przyznaje państwom członkowskim UE lub ich podmiotom publicznym, przedsiębiorstwom lub osobom fizycznym prawa bądź nakłada na nie obowiązki dotyczące używania jednego z języków urzędowych UE, odpowiadające im prawa i obowiązki odnoszące się do używania jednego z urzędowych języków Umawiających się Stron należy rozumieć jako przyznane lub nałożone na Umawiające się Strony, ich właściwe organy, podmioty publiczne, przedsiębiorstwa lub osoby fizyczne.

ARTYKUŁ 14

Wejście w życie i wdrożenie aktów prawnych UE

Postanowienia dotyczące wejścia w życie lub wdrażania aktów prawnych UE określonych w protokołach Państwa Stowarzyszonego nie mają znaczenia na potrzeby niniejszego Układu. Terminy oraz daty dla Państw Stowarzyszonych dotyczące wprowadzenia w życie oraz wykonania aktów prawnych UE, do których następuje odniesienie w protokołach Państwa Stowarzyszonego, wynikają z art. 112 układu ramowego, jak również z postanowień dotyczących uzgodnień przejściowych określonych w art. 3 i 4 niniejszego protokołu ramowego.

ARTYKUŁ 15

Adresaci aktów prawnych Unii

Postanowienia wskazujące, że akt prawny UE skierowany jest do państwa członkowskiego UE nie mają znaczenia na potrzeby niniejszego Układu.

PROTOKÓŁ RAMOWY 2
W SPRAWIE ISTNIEJĄCYCH UMÓW

Jak przewidziano w art. 110 układu ramowego Umawiające się Strony uzgodniły, że następujące istniejące umowy dwustronne wiążące UE, z jednej strony, oraz jedno z Państw Stowarzyszonych, z drugiej strony, będą nadal stosowane po wejściu w życie niniejszego Układu:

- a) Umowa między Wspólnotą Europejską a Księstwem Andory ustanawiająca środki równoważne do tych, które zostały przewidziane w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek¹, sporządzona w Brukseli w dniu 15 listopada 2004 r. i towarzysząca jej Deklaracja Intencji, zmieniona Protokołem zmieniającym do Umowy między Wspólnotą Europejską a Księstwem Andory ustanawiającej środki równoważne do tych, które zostały przewidziane w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek², sporządzonym w Brukseli w dniu 12 lutego 2016 r. oraz Protokołem zmieniającym do Umowy między Unią Europejską a Księstwem Andory w sprawie automatycznej wymiany informacji finansowych w celu poprawy wypełniania międzynarodowych obowiązków podatkowych³, sporządzonym w Brukseli w dniu 13 października 2025 r.;

¹ Dz.U. UE L 359 z 4.12.2004, s. 33.

² Dz.U. UE L 268 z 1.10.2016, s. 40.

³ Dz.U. UE L, 2025/2400, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2400/oj.

- b) Umowa między Wspólnotą Europejską a Republiką San Marino ustanawiająca środki równoważne do przewidzianych w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek¹, sporządzona w Brukseli w dniu 7 grudnia 2004 r. i towarzyszący jej Protokół Ustaleń, zmieniona Protokołem zmieniającym do Umowy między Wspólnotą Europejską a Republiką San Marino ustanawiającej środki równoważne środkom ustanowionym w dyrektywie Rady 2003/48/WE w sprawie opodatkowania dochodów z oszczędności w formie wypłacanych odsetek², sporządzonym w Brukseli w dniu 8 grudnia 2015 r. oraz Protokołem zmieniającym do Umowy między Unią Europejską a Republiką San Marino w sprawie automatycznej wymiany informacji finansowych w celu poprawy wypełniania międzynarodowych obowiązków podatkowych³, sporządzonym w Brukseli w dniu 13 października 2025 r.;
- c) Układ monetarny między Unią Europejską a Księstwem Andory⁴, sporządzony w Brukseli w dniu 30 czerwca 2011 r.;
- d) Układ monetarny między Unią Europejską a Republiką San Marino⁵, sporządzony w Brukseli w dniu 27 marca 2012 r.

¹ Dz.U. UE L 381 z 28.12.2004, s. 33.

² Dz.U. UE C 346 z 31.12.2015, s. 3.

³ Dz.U. UE L, 2025/2428, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_international/2025/2428/oj.

⁴ Dz.U. UE C 369 z 17.12.2011, s. 1.

⁵ Dz.U. UE C 121 z 26.4.2012, s. 5.

PROTOKÓŁ RAMOWY 3
W SPRAWIE USŁUG FINANSOWYCH

PREAMBUŁA

Niniejszy protokół ramowy uwzględnia specyfikę Państw Stowarzyszonych oraz sposób integracji ich rynków usług finansowych z unijnym rynkiem wewnętrznym usług finansowych i jego infrastrukturą nadzorczą. W związku z tym należy wprowadzić zasady i postanowienia szczegółowe zapewniające sprawną integrację rynku.

Przyjęcie rozłożonego w czasie podejścia do wdrażania i stosowania aktów prawnych UE ma zapewnić Państwu Stowarzyszonemu elastyczność w zakresie priorytetowego traktowania określonych segmentów aktów prawnych UE, w odniesieniu do których państwo to zamierza w pierwszej kolejności świadczyć transgraniczne usługi finansowe. Takie podejście umożliwia Państwu Stowarzyszonemu stopniowe przyjmowanie aktów prawnych UE i ich stopniowe stosowanie, z uwzględnieniem szczególnej sytuacji i szczególnych preferencji danego państwa.

Ocena infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego, przez ocenę dostępu do unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych, a następnie regularne oceny, służy ocenie jej skuteczności, solidności i adekwatności, z uwzględnieniem cech sektora finansowego Państwa Stowarzyszonego, takich jak jego charakter, różnorodność, wielkość i złożoność. Solidne ramy nadzorcze mają kluczowe znaczenie dla zapewnienia integralności i stabilności rynku wewnętrznego UE, budowania zaufania wśród uczestników rynku oraz ochrony interesów konsumentów i inwestorów. Organom nadzorczym UE powierza się kluczową rolę w przeprowadzaniu tych ocen w sposób kompleksowy, wymagający, w stosownych przypadkach, aktywnej współpracy i współdziałania ze strony właściwych organów państw członkowskich UE.

Z uwagi na specyfikę Andory i San Marino oraz szczególne warunki integracji rynku przewidziane w niniejszym protokole ramowym konieczne jest włączenie do niniejszego protokołu ramowego szczególnych ustaleń nadzorczych i zabezpieczeń, które pozostają bez uszczerbku dla ustaleń nadzorczych i zabezpieczeń regulujących stosunki między państwami członkowskimi UE i rynek wewnętrzny jako całość oraz różnią się od nich. Aby uniknąć nadużywania swobody przedsiębiorczości, podmioty finansowe z siedzibą w Państwie Stowarzyszonym powinny być zobowiązane do świadczenia przynajmniej części swoich usług w ramach jurysdykcji Państwa Stowarzyszonego. Organy nadzorcze Państw Stowarzyszonych zapobiegają tworzeniu podmiotów prawnych niemających substratu majątkowo-osobowego lub mających minimalny substrat majątkowo-osobowy, które nie prowadzą w ich jurysdykcji żadnej działalności gospodarczej lub prowadzą ją w bardzo niewielkim stopniu. Takie ustalenia nadzorcze i zabezpieczenia są ściśle ograniczone do niniejszego Układu i nie mają stanowić precedensu, wykraczać poza ich zakres ani być stosowane w innych kontekstach.

CZEŚĆ I

POSTANOWIENIA OGÓLNE

ARTYKUŁ 1

Cele

Celem niniejszego protokołu ramowego jest:

- a) zapewnienie integralności rozszerzonego rynku wewnętrznego UE, przejrzystości rynku, ochrony konsumentów i inwestorów oraz przeciwdziałanie zagrożeniom związanym z oszustwami konsumenckimi, praniem pieniędzy i przestępstwami finansowymi;
- b) wspieranie zapobiegania potencjalnym zagrożeniom dla stabilności finansowej;
- c) ustanowienie ram stopniowego osiągnięcia zgodności przepisów i ram regulacyjnych Państwa Stowarzyszonego z aktami prawnymi UE mającymi zastosowanie do sektora usług finansowych;
- d) ułatwienie stopniowego rozszerzania unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych na Państwo Stowarzyszone;
- e) promowanie lojalnej współpracy regulacyjnej i w zakresie nadzoru w dziedzinie usług finansowych między UE a Państwem Stowarzyszonym.

ARTYKUŁ 2

Definicje

Na potrzeby niniejszego protokołu ramowego:

- a) „usługi finansowe” oznaczają usługi regulowane aktami prawnymi UE wymienionymi w załącznikach IX, XII i XXII do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego;
- b) „organ nadzorczy UE” oznacza Europejski Urząd Nadzoru Bankowego (EBA) ustanowiony na mocy rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1093/2010¹, Europejski Urząd Nadzoru Ubezpieczeń i Pracowniczych Programów Emerytalnych (EIOPA) ustanowiony rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1094/2010², Europejski Urząd Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych (ESMA) ustanowiony rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1095/2010³ lub Urząd ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy i Finansowaniu Terroryzmu (AMLA) ustanowiony rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1620⁴.

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1093/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Nadzoru (Europejskiego Urzędu Nadzoru Bankowego), zmiany decyzji nr 716/2009/WE oraz uchylecia decyzji Komisji 2009/78/WE (Dz.U. UE L 331 z 15.12.2010, s. 12).

² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1094/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Nadzoru (Europejskiego Urzędu Nadzoru Ubezpieczeń i Pracowniczych Programów Emerytalnych), zmiany decyzji nr 716/2009/WE i uchylecia decyzji Komisji 2009/79/WE (Dz.U. UE L 331 z 15.12.2010, s. 48).

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1095/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Nadzoru (Europejskiego Urzędu Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych), zmiany decyzji nr 716/2009/WE i uchylecia decyzji Komisji 2009/77/WE (Dz.U. UE L 331 z 15.12.2010, s. 84).

⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1620 z dnia 31 maja 2024 r. w sprawie ustanowienia Urzędu ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy i Finansowaniu Terroryzmu oraz zmiany rozporządzeń (UE) nr 1093/2010, (UE) nr 1094/2010 i (UE) nr 1095/2010 (Dz.U. UE L, 2024/1620, 19.6.2024, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1620/oj>).

ARTYKUŁ 3

Warunki dostępu do rynku wewnętrznego UE

1. Państwu Stowarzyszonemu przyznaje się dostęp do unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych, jeżeli spełnione są następujące warunki:
 - a) pełne, całkowite i skuteczne wdrożenie i stosowanie wszystkich aktów prawnych UE mających zastosowanie do sektora usług finansowych, jak określono w załącznikach IX, XII i XXII do odpowiedniego protokołu Państwa Stowarzyszonego;
 - b) istnienie i właściwe funkcjonowanie zdolności w zakresie nadzoru i uzgodnień dotyczących sektora usług finansowych; oraz
 - c) zawarcie protokołu ustaleń między właściwymi organami Państwa Stowarzyszonego a organami nadzorczymi UE w sprawie współpracy, wymiany informacji i konsultacji w zakresie nadzoru.

2. Aby ocenić, czy warunki określone w ust. 1 lit. a) i b) zostały spełnione, Komisja Europejska przeprowadza kompleksową ocenę zgodnie z częścią II niniejszego protokołu ramowego. Ocena ta obejmuje przegląd sektora finansowego Państwa Stowarzyszonego, ocenę wdrożenia i stosowania odpowiednich aktów prawnych UE oraz ocenę infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego.

3. Ocenę, o której mowa w ust. 2 niniejszego artykułu, przeprowadza się na wniosek Państwa Stowarzyszonego po stwierdzeniu, że warunki określone w ust. 1 niniejszego artykułu zostały spełnione. Państwo Stowarzyszone przedkłada swój wniosek za pośrednictwem Podkomitetu ds. Usług Finansowych ustanowionego zgodnie z art. 20 niniejszego protokołu ramowego.

ARTYKUŁ 4

Częściowy dostęp do rynku wewnętrznego UE

1. Państwo Stowarzyszone może podjąć decyzję o niezyskiwaniu dostępu do całego unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych, tymczasowo wykluczając co najmniej jeden z następujących segmentów rynku:

- a) bankowość;
- b) ubezpieczenia i reasekuracja;
- c) zarządzanie aktywami;
- d) rynki papierów wartościowych.

Na potrzeby akapitu pierwszego Państwo Stowarzyszone powiadamia Komisję Europejską w ciągu 1 roku od daty wejścia w życie niniejszego Układu o swoim zamiarze, wskazując segmenty, które chce tymczasowo wyłączyć. Po otrzymaniu takiej notyfikacji Komisja Europejska w terminie 2 miesięcy udziela odpowiedzi Państwu Stowarzyszonemu, przekazując wykaz przepisów aktów prawnych UE, których Państwo Stowarzyszone tymczasowo nie będzie zobowiązane wdrażać ani stosować.

2. W następstwie odpowiedzi, o której mowa w ust. 1 akapit drugi niniejszego artykułu, wspólny komitet ustanowiony na mocy art. 76 układu ramowego przyjmuje decyzję zgodnie z art. 81 układu ramowego o zmianie załącznika IX do odpowiedniego protokołu Państwa Stowarzyszonego na podstawie wykazu przekazanego zainteresowanemu Państwu Stowarzyszonemu przez Komisję Europejską w celu określenia:

- a) wykazu przepisów aktów prawnych UE, w odniesieniu do których wymagane jest pełne wdrożenie i stosowanie przez Państwo Stowarzyszone;
- b) wykazu przepisów aktów prawnych UE, w odniesieniu do których obowiązek pełnego wdrożenia i stosowania przez Państwo Stowarzyszone zostaje tymczasowo zawieszony zgodnie z ust. 1 niniejszego artykułu.

3. W przypadku gdy Państwo Stowarzyszone zdecyduje się na odstępstwo przewidziane w ust. 1 niniejszego artykułu, art. 3 niniejszego protokołu ramowego ma zastosowanie wyłącznie do segmentu lub segmentów rynku, w odniesieniu do których Państwo Stowarzyszone pragnie uzyskać dostęp do rynku, tak długo, jak długo to odstępstwo pozostaje w mocy.

4. W przypadku gdy Państwo Stowarzyszone pragnie na późniejszym etapie uzyskać dostęp do rynku wewnętrznego UE w jednym lub kilku segmentach, w odniesieniu do których pierwotnie złożyło wniosek o odstępstwo, o czym mowa w ust. 1 niniejszego artykułu, należycie informuje o swoim zamiarze Komisję Europejską. Wspólny komitet zmienia załącznik IX do odpowiedniego protokołu Państwa Stowarzyszonego zgodnie z art. 81 układu ramowego w celu aktualizacji wykazu mających zastosowanie przepisów aktów prawnych UE. Państwo Stowarzyszone należycie wdraża i rozpoczyna stosowanie przepisów aktów prawnych UE, które nie są już przedmiotem odstępstwa, o którym mowa w ust. 1 niniejszego artykułu, zanim uzyska dostęp do odpowiedniego segmentu lub odpowiednich segmentów rynku. Ocena, o której mowa w art. 3 ust. 2 niniejszego protokołu ramowego, przeprowadzana jest za każdym razem, gdy Państwo Stowarzyszone postanowi ubiegać się o dostęp do dodatkowego segmentu rynku.

5. Odstępstwo przewidziane w ust. 1 niniejszego artykułu nie może obowiązywać dłużej niż 15 lat od daty wejścia w życie niniejszego Układu. Najpóźniej 1 rok przed końcem maksymalnego okresu obowiązywania odstępstwa Strony Stowarzyszone zmieniają załącznik IX do protokołu Państwa Stowarzyszonego, aby zapewnić, by Państwo Stowarzyszone wdrożyło i stosowało wszystkie odpowiednie przepisy aktów prawnych UE przed datą wygaśnięcia danego odstępstwa. 6 miesięcy przed wspomnianą datą wygaśnięcia Państwo Stowarzyszone w całości, w pełni i skutecznie wdraża i stosuje wszystkie przepisy UE dotyczące sektora usług finansowych. W ocenie, o której mowa w art. 3 ust. 2 niniejszego protokołu ramowego, ocenia się wypełnienie obowiązku całkowitego, pełnego i skutecznego wdrożenia i stosowania przez Państwo Stowarzyszone wszystkich przepisów UE dotyczących sektora usług finansowych, jak przewidziano w niniejszym ustępie.

ARTYKUŁ 5

Plan działania na rzecz wdrożenia i stosowania aktów prawnych UE

1. Przed uzyskaniem dostępu do unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub do jednego segmentu lub większej liczby segmentów tego rynku Państwo Stowarzyszone przygotowuje plan działania i harmonogram w celu osiągnięcia wdrożenia i stosowania odpowiednich aktów prawnych UE w sektorze usług finansowych lub w odniesieniu do jednego segmentu rynku lub większej liczby segmentów rynku.
2. Państwo Stowarzyszone notyfikuje Komisji Europejskiej za pośrednictwem Podkomitetu ds. Usług Finansowych przyjęcie planu działania i wszelkie istotne zmiany w tym planie. Państwo Stowarzyszone może przedstawić sprawozdania z działań następczych wynikające z planu działania.

3. Zgodnie z art. 3 ust. 3 niniejszego protokołu ramowego Państwo Stowarzyszone, na podstawie swojego planu działania, korzysta z możliwości swobodnego uznania w celu określenia odpowiedniego terminu zwrócenia się do Komisji Europejskiej o przeprowadzenie oceny wymaganej do uzyskania dostępu do rynku wewnętrznego UE.

ARTYKUŁ 6

Rozpoczęcie obowiązywania dostępu do rynku

1. Po przyjęciu przez Komisję Europejską pozytywnego zalecenia, o którym mowa w art. 11 ust. 3 niniejszego protokołu ramowego, stwierdzającego, że wszystkie niezbędne warunki określone w art. 3 niniejszego protokołu ramowego zostały spełnione, oraz na zalecenie Podkomitetu ds. Usług Finansowych wspólny komitet przyjmuje decyzję rozszerzającą dostęp do jednego segmentu unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub większej liczby segmentów tego rynku na Państwo Stowarzyszone.
2. Decyzja, o której mowa w ust. 1, staje się skuteczna pierwszego dnia miesiąca następującego po dacie jej przyjęcia przez wspólny komitet.
3. Przez cały okres obowiązywania odstępstwa, o którym mowa w art. 4 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego, dostęp podmiotów gospodarczych z UE do rynku finansowego Państwa Stowarzyszonego rozpoczyna się od dnia, w którym skuteczna staje się decyzja wspólnego komitetu przyznająca Państwu Stowarzyszonemu dostęp do jednego segmentu unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub większej liczby segmentów tego rynku. Taki dostęp do rynku jest ograniczony do segmentu lub segmentów, o których mowa w danej decyzji.

ARTYKUŁ 7

Lokalne świadczenie usług w Państwie Stowarzyszonym

1. Organy nadzorcze Państwa Stowarzyszonego zapewniają, aby dostawcy usług finansowych mający siedzibę na ich terytoriach prowadzili znaczną część swojej działalności w ich jurysdykcjach, służąc ich rynkom. Zabraniają one rejestracji w swoich jurysdykcjach dostawców usług, którzy nie prowadzą aktywnej działalności gospodarczej ani nie posiadają znaczących aktywów.
2. Przestrzeganie obowiązku określonego w ust. 1 jest monitorowane w kontekście monitorowania infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego zgodnie z art. 13 niniejszego protokołu ramowego.

CZEŚĆ II

OCENA W CELU UZYSKANIA DOSTĘPU DO RYNKU WEWNĘTRZNEGO UE

ARTYKUŁ 8

Przegląd sektora finansowego Państwa Stowarzyszonego

1. Pod nadzorem Komisji Europejskiej właściwe organy nadzorcze UE i Jednolita Rada ds. Restrukturyzacji i Uporządkowanej Likwidacji ustanowiona rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 806/2014¹ przeprowadzają, w ramach swoich odpowiednich kompetencji określonych w prawie UE, przegląd sektora finansowego Państwa Stowarzyszonego w następujący sposób:
 - a) Państwo Stowarzyszone przekazuje każdemu odpowiedniemu organowi nadzorcemu UE i Jednolitej Radzie ds. Restrukturyzacji i Uporządkowanej Likwidacji:
 - (i) szczegółowy opis swojego sektora finansowego, w tym wykaz upoważnionych lub zarejestrowanych dostawców usług finansowych obejmujący ich formę prawną, tożsamość ich dyrektorów, tożsamość i przynależność państwową jej akcjonariuszy, relacje z grupą, znaczenie ekonomiczne (aktywa bankowe ogółem, zarządzane aktywa, oraz składki ubezpieczeniowe ogółem);
 - (ii) wszelkie informacje uzupełniające wymagane przez odpowiedni organ nadzorczy UE i Jednolitą Radę ds. Restrukturyzacji i Uporządkowanej Likwidacji do zakończenia tego przeglądu na podstawie niniejszego artykułu;

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 806/2014 z dnia 15 lipca 2014 r. ustanawiające jednolite zasady i jednolitą procedurę restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji instytucji kredytowych i niektórych firm inwestycyjnych w ramach jednolitego mechanizmu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji oraz jednolitego funduszu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 (Dz.U. UE L 225 z 30.7.2014, s. 1).

- b) każdy odpowiedni organ nadzorczy UE przeprowadza przeglądy bilansów i przeglądy oceny jakości aktywów w odniesieniu do sektora bankowego i ubezpieczeniowego na podstawie swojej metodyki we współpracy z odpowiednimi właściwymi organami Państwa Stowarzyszonego.
 - c) odpowiedni organ nadzorczy UE oraz Jednolita Rada ds. Restrukturyzacji i Uporządkowanej Likwidacji oceniają istnienie, strukturę i jakość systemów gwarancji depozytów, ubezpieczeniowych systemów gwarancyjnych oraz systemu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji zgodnie z odpowiednimi przepisami prawa UE.
2. W celu przeprowadzenia tego przeglądu na podstawie niniejszego artykułu, organy nadzorcze UE i Jednolita Rada ds. Restrukturyzacji i Uporządkowanej Likwidacji mogą w stosownych przypadkach skorzystać z pomocy stron trzecich na szczeblu krajowym lub międzynarodowym.
3. Koszty związane z przeglądem na podstawie niniejszego artykułu ponosi Państwo Stowarzyszone.

ARTYKUŁ 9

Ocena wdrażania i stosowania aktów prawnych UE przez Państwo Stowarzyszone

1. UE ocenia kompletność i zgodność ustawodawstwa i ram regulacyjnych Państwa Stowarzyszonego z odpowiednimi aktami prawnymi UE. Ocenia ona w szczególności zgodność z przepisami aktów prawnych UE mających zastosowanie do:
- a) całego unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych bez jakiegokolwiek rozróżnienia, w szczególności z przepisami dotyczącymi przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu; oraz
 - b) konkretnego segmentu unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub konkretnych segmentów tego rynku, o których mowa w art. 4 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego.

2. Zgodność ustawodawstwa i ram regulacyjnych Państwa Stowarzyszonego z odpowiednimi aktami prawnymi UE może być oceniana z pomocą stron trzecich na szczeblu krajowym lub międzynarodowym. Komisja Europejska określa zakres zadań takiej oceny zgodności i informuje Państwo Stowarzyszone o odpowiednim postępowaniu o udzielenie zamówienia i jego wynikach.
3. Koszty związane z oceną na podstawie niniejszego artykułu ponosi Państwo Stowarzyszone.

ARTYKUŁ 10

Ocena infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego

1. Ocena infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego obejmuje niezależność, solidność, skuteczność i efektywność ram nadzorczych Państwa Stowarzyszonego. Ocena taka obejmuje również nadzór w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy w Państwie Stowarzyszonym, w tym istnienie i właściwe funkcjonowanie jednostki analityki finansowej.
2. Ocenę, o której mowa w ust. 1, przeprowadza każdy odpowiedni organ nadzorczy UE we współpracy z odpowiednimi właściwymi organami państw członkowskich UE. Każdy odpowiedni organ nadzorczy UE ustanawia kryteria i metodykę oceny oraz informują o tym Komisję Europejską i Państwo Stowarzyszone. Kryteria i metodologia tej oceny odzwierciedlają mające zastosowanie przepisy prawa UE dotyczące niezależności, solidności, skuteczności i efektywności odpowiednich ram nadzoru.

3. W celu przeprowadzenia oceny, o której mowa w ust. 1, organy nadzorcze UE mogą w stosownych przypadkach skorzystać z pomocy stron trzecich na szczeblu krajowym lub międzynarodowym.
4. Koszty związane z oceną na podstawie niniejszego artykułu ponosi Państwo Stowarzyszone.

ARTYKUŁ 11

Wynik oceny

1. Po zakończeniu przeglądu sektora finansowego Państwa Stowarzyszonego, o którym to przeglądzie mowa w art. 8 niniejszego protokołu ramowego, każdy odpowiedni organ nadzorczy UE i Jednolita Rada ds. Restrukturyzacji i Uporządkowanej Likwidacji wydają opinię skierowaną do Komisji Europejskiej zawierającą ocenę sektora finansowego Państwa Stowarzyszonego.
2. Po zakończeniu oceny infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego, o której to ocenie mowa w art. 10 niniejszego protokołu ramowego, każdy odpowiedni organ nadzorczy UE wydaje opinię skierowaną do Komisji Europejskiej zawierającą ocenę ram nadzorczych Państwa Stowarzyszonego.
3. Komisja Europejska, uwzględniając opinie, o których mowa w ust. 1 i 2 niniejszego artykułu, jak również ocenę wdrażania i stosowania aktów prawnych UE, o której mowa w art. 9 niniejszego protokołu ramowego, wydaje zalecenie dla Podkomitetu ds. Usług Finansowych.

W zaleceniu, o którym mowa w akapicie pierwszym niniejszego ustępu, określa się, czy Państwu Stowarzyszonemu należy przyznać dostęp do unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych, czy też do jednego segmentu rynku lub większej liczby segmentów rynku, biorąc pod uwagę następujące kwestie:

- a) jeżeli przeglądy bilansu lub oceny jakości aktywów, o których mowa w art. 8 ust. 1 lit. b) niniejszego protokołu ramowego, wykażą zagrożenia dla właściwego funkcjonowania rynku wewnętrznego UE, dostępu do odpowiedniego segmentu unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub odpowiednich segmentów tego rynku nie przyznaje się do czasu odpowiedniego zaradzenia takiemu ryzyku;
- b) jeżeli ocena systemu gwarancji depozytów, ubezpieczeniowego systemu gwarancyjnego lub systemu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji, o których mowa w art. 8 ust. 1 lit. c) niniejszego protokołu ramowego, jest negatywna, dostępu do segmentu bankowego lub do segmentu ubezpieczeń i reasekuracji nie przyznaje się do czasu odpowiedniego usunięcia takich niedociągnięć;
- c) jeżeli ocena wdrożenia i stosowania prawa UE wykazuje niedociągnięcia w co najmniej jednym obszarze, dostępu do odpowiedniego segmentu unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub odpowiednich segmentów tego rynku, o których to segmentach mowa w art. 4 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego, nie przyznaje się do czasu odpowiedniego zaradzenia takim niedociągnięciom;
- d) jeżeli ocena infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego wykazuje niedociągnięcia, dostępu do odpowiedniego segmentu unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub odpowiednich segmentów tego rynku, o których to segmentach mowa w art. 4 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego, nie przyznaje się do czasu odpowiedniego zaradzenia takim niedociągnięciom.

4. Jeżeli zalecenie Komisji Europejskiej, o którym mowa w ust. 3, jest negatywne, powiadamia ona Podkomitet ds. Usług Finansowych o wytycznych i działaniach dla Państwa Stowarzyszonego mających na celu usunięcie stwierdzonych niedociągnięć. Państwo Stowarzyszone nie może złożyć nowego wniosku o przeprowadzenie oceny w celu uzyskania dostępu do rynku przez okres 1 roku od powiadomienia o takich wytycznych i działaniach przez Komisję Europejską. Składając nowy wniosek Państwo Stowarzyszone przedstawia dowody na przestrzeganie określonych wytycznych i realizację wymaganych działań.

CZĘŚĆ III

MONITOROWANIE

ARTYKUŁ 12

Monitorowanie wdrażania i stosowania aktów prawnych UE przez Państwo Stowarzyszone

1. Po rozszerzeniu przez wspólny komitet, zgodnie z art. 6 niniejszego protokołu ramowego, dostępu do unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub do jednego segmentu lub większej liczby segmentów tego rynku na Państwo Stowarzyszone, Komisja Europejska ocenia zgodność ustawodawstwa i ram regulacyjnych Państwa Stowarzyszonego z odpowiednim aktem prawnym UE przez cały okres trwania dostępu do rynku. Monitorowanie prowadzone jest zgodnie z art. 9 niniejszego protokołu ramowego.
2. Komisja Europejska przedstawia Podkomitetowi ds. Usług Finansowych wyniki późniejszego monitorowania, w tym wszelkie zalecenia dotyczące rozwiązania kwestii zidentyfikowanych w trakcie procesu monitorowania. Państwo Stowarzyszone wdraża zalecenia w terminie określonym w tych zaleceniach.

3. Jeżeli monitorowanie wdrażania i stosowania aktów prawnych UE wykaże istotne niedociągnięcia w co najmniej jednym obszarze, UE ma prawo zawiesić stosowanie niniejszego protokołu ramowego w odniesieniu do danego segmentu lub danych segmentów usług finansowych. Warunki i procedura takiego zawieszenia są określone w art. 18 i 19 niniejszego protokołu ramowego.

4. Koszty związane z regularnym monitorowaniem na podstawie niniejszego artykułu ponosi Państwo Stowarzyszone.

ARTYKUŁ 13

Monitorowanie infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego

1. Po rozszerzeniu przez wspólny komitet, zgodnie z art. 6 niniejszego protokołu ramowego, dostępu do unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub do jednego segmentu lub większej liczby segmentów tego rynku na Państwo Stowarzyszone, ocenę infrastruktury nadzorczej Państwa Stowarzyszonego przeprowadza się zgodnie z art. 10 niniejszego protokołu ramowego. Ocenę tę przeprowadza się co 2 lata, chyba że Komisja Europejska postanowi inaczej.

2. Komisja Europejska przedstawia Podkomitetowi ds. Usług Finansowych wyniki ocen, w tym wszelkie zalecenia sporządzone przez odpowiednie organy nadzorcze UE dotyczące rozwiązania kwestii zidentyfikowanych w trakcie monitorowania.

3. Państwo Stowarzyszone wdraża zalecenia, o których mowa w ust. 2, w terminie określonym w tych zaleceniach. Odpowiednie organy nadzorcze UE sprawdzają, czy zalecenia te zostały w pełni wdrożone.

4. Jeżeli Państwo Stowarzyszone nie zaradzi w określonym terminie nieprawidłowościom stwierdzonym w zaleceniach z oceny, UE ma prawo zawiesić stosowanie niniejszego protokołu ramowego w odniesieniu do danego segmentu lub danych segmentów usług finansowych. Warunki i procedura takiego zawieszenia są określone w art. 18 i 19 niniejszego protokołu ramowego.

5. Koszty związane z regularnym monitorowaniem na podstawie niniejszego artykułu ponosi Państwo Stowarzyszone.

CZĘŚĆ IV

WSPÓŁPRACA Z ORGANAMI NADZORCZYMI UE

ARTYKUŁ 14

Organy nadzorcze UE – zasady ogólne dotyczące uprawnień

1. Organom nadzorczym UE powierza się – w stosunku do sektora usług finansowych oraz właściwych organów Państwa Stowarzyszonego – wszystkie uprawnienia przyznane im na mocy rozporządzeń ustanawiających, odpowiednich przepisów sektorowych UE i art. 8, 10, 11, 13 i 15 niniejszego protokołu ramowego.
2. Uprawnienia organów nadzorczych UE obejmują uprawnienia do podejmowania decyzji i formułowania zaleceń skierowanych do dostawców usług finansowych lub właściwych organów Państwa Stowarzyszonego, jeżeli jest to konieczne do zapewnienia właściwego funkcjonowania rynku wewnętrznego UE, ochrony konsumentów, inwestorów i innych odpowiednich zainteresowanych stron lub zabezpieczenia stabilności i integralności rynku wewnętrznego UE. Uprawnienia te są wykonywane w porozumieniu z organami nadzoru finansowego Państwa Stowarzyszonego.
3. Państwo Stowarzyszone zapewnia, aby organy nadzorcze UE były w stanie skutecznie wykonywać swoje uprawnienia w ramach jego jurysdykcji i odpowiednio przyczynia się do zaspokojenia ich potrzeb budżetowych. Właściwe organy Państwa Stowarzyszonego współpracują z organami nadzorczymi UE przy wykonywaniu ich uprawnień w ramach swojej jurysdykcji i podejmują wszelkie niezbędne działania w celu zapewnienia skutecznego i spójnego egzekwowania wszystkich decyzji i zaleceń przyjętych przez organy nadzorcze UE.

4. W przypadku gdy organy nadzorcze UE posiadają bezpośrednie uprawnienia nadzorcze lub uprawnienia do bezpośredniej interwencji na podstawie aktów prawnych, na mocy których zostały utworzone, odpowiednich przepisów sektorowych UE oraz niniejszego protokołu ramowego, podejmowane przez nie decyzje są prawnie wiążące i są bezpośrednio stosowane w jurysdykcji Państwa Stowarzyszonego bez konieczności zatwierdzenia przez właściwy organ Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 15

Organy nadzorcze UE – uprawnienia nadzwyczajne

1. W przypadku niekorzystnych zmian w sektorze finansowym Państwa Stowarzyszonego, które mogą potencjalnie wyrządzić klientom lub konsumentom znaczące szkody finansowe bądź zagrozić prawidłowemu funkcjonowaniu lub integralności rynków finansowych, a także stabilności lub integralności sektora finansowego UE lub co najmniej jednego z jej państw członkowskich, w całości lub częściowo, każdy organ nadzorczy UE jest uprawniony do wystąpienia do odpowiedniego właściwego organu Państwa Stowarzyszonego o podjęcie natychmiastowych działań w celu właściwego przeciwdziałania zagrożeniu w wyznaczonym terminie.
2. Jeżeli organ taki stwierdzi, że odpowiednie właściwe organy Państwa Stowarzyszonego nie podjęły działań w celu przeciwdziałania zagrożeniu w wyznaczonym terminie lub że podjęte działania nie zaradziły temu zagrożeniu w odpowiedni sposób, każdy organ nadzorczy UE w tych wyjątkowych sytuacjach nadzwyczajnych jest uprawniony, na warunkach określonych w odpowiednich przepisach sektorowych UE, w szczególności w art. 9 ust. 5 rozporządzenia (UE) nr 1093/2010, art. 9 ust. 5 rozporządzenia (UE) nr 1094/2010 i art. 9 ust. 5 rozporządzenia (UE) nr 1095/2010, do przyjęcia następujących decyzji w odniesieniu do dostawców usług finansowych z siedzibą w Państwie Stowarzyszonym:
 - a) tymczasowo zakazać lub ograniczyć wprowadzanie do obrotu, dystrybucję lub sprzedaż niektórych instrumentów finansowych, produktów lub instrumentów/produktów finansowych o niektórych szczególnych cechach lub danego typu rodzaj działalności finansowej lub praktyki finansowej, na przykład zakazać gwarantowania emisji nowych transakcji lub onboardingu nowych klientów w przypadku problemów w zakresie postępowania lub problemów natury ostrożnościowej; lub

b) tymczasowo zakazać lub ograniczyć dany rodzaj działalności finansowej lub praktyki finansowej, w tym swobodne rozporządzanie aktywami;

3. W przypadku niezastosowania się do decyzji, o której mowa w ust. 2 niniejszego artykułu, odpowiedni organ nadzorczy UE przyjmuje decyzję o nałożeniu kary o charakterze administracyjnym na dostawcę usług finansowych mającego siedzibę w Państwie Stowarzyszonym. Wspólne komitety ustanowione na mocy art. 76 układu ramowego przyjmują szczegółowe skoordynowane zasady dotyczące:

- a) kryteriów stosowanych w celu ustalenia kwoty nałożonej kary i jej górnej granicy;
- b) procedury wykonywania uprawnienia do nakładania kar;
- c) mających zastosowanie terminów przedawnienia w zakresie nakładania i egzekwowania kar.

4. Każdy odpowiedni organ nadzorczy UE przyjmuje, działając na zasadach określonych w odpowiednich przepisach UE, skierowaną do odpowiedniego właściwego organu Państwa Stowarzyszonego decyzję o zawieszeniu licencji udzielonej dostawcy usług finansowych w przypadku naruszenia prawa UE, nieuczciwych działań, nieprzestrzegania przepisów dotyczących przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, nieprzestrzegania wymogów dotyczących kompetencji i reputacji lub niewłaściwego postępowania wobec klientów lub potencjalnych klientów dostawcy usług finansowych.
5. Decyzje, o których mowa w ust. 2–4 są prawnie wiążące i są bezpośrednio stosowane w jurysdykcji Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 16

Rola Państwa Stowarzyszonego

Właściwe organy Państwa Stowarzyszonego mają takie same prawa i obowiązki jak właściwe organy państw członkowskich UE w pracach organów nadzorczych UE i ich Rad Organów Nadzoru, z wyjątkiem prawa głosu i w zakresie ograniczonym do decyzji skierowanych bezpośrednio do ich sektora finansowego lub organów finansowych.

ARTYKUŁ 17

Współpraca na rzecz przeciwdziałania praniu pieniędzy

Państwo Stowarzyszone zapewnia pełną współpracę z wyznaczonymi organami odpowiedzialnymi za przeciwdziałanie praniu pieniędzy UE i państw członkowskich UE oraz z wszelkimi organami będącymi ich następcami.

CZEŚĆ V

ŚRODKI OCHRONNE UE

ARTYKUŁ 18

Środki ochronne – zasady

1. UE może tymczasowo zawiesić stosowanie niniejszego protokołu ramowego w odniesieniu do danego segmentu lub danych segmentów usług finansowych, jeżeli:
 - a) w trakcie monitorowania zgodnie z art. 12 niniejszego protokołu ramowego wykryto istotne niedociągnięcia we wdrażaniu i stosowaniu aktów prawnych UE;
 - b) w trakcie monitorowania zgodnie z art. 13 niniejszego protokołu ramowego wykryto istotne niedociągnięcia w ramach nadzorczych Państwa Stowarzyszonego;
 - c) występuje brak współpracy właściwych organów Państwa Stowarzyszonego w zakresie zwalczania nieprawidłowości, oszustw, nadużyć finansowych, prania pieniędzy i finansowania terroryzmu, w tym w przypadku niezastosowania się do decyzji przyjętych przez organy nadzorcze UE na podstawie art. 15 niniejszego protokołu ramowego;
 - d) doszło do obchodzenia przepisów lub do poważnych naruszeń aktów prawnych UE w dziedzinie usług finansowych.

2. Tymczasowe zawieszenie zostaje przyjęte zgodnie z warunkami i procedurą określoną w art. 19 niniejszego protokołu ramowego.

ARTYKUŁ 19

Środki ochronne – procedury

1. W drodze odstępstwa od art. 90 układu ramowego, jeżeli UE uzna, że wystąpiła co najmniej jedna z sytuacji określonych w art. 18 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego, powiadamia o tym Państwo Stowarzyszone i przekazuje sprawę wspólnemu komitetowi.

2. Wspólny komitet zbiera się bezzwłocznie, a w każdym razie nie później niż 1 miesiąc po przekazaniu mu sprawy. Strony Stowarzyszone przekazują wspólnemu komitetowi wszystkie użyteczne informacje, aby umożliwić dogłębną analizę sytuacji. Wspólny komitet bada wszystkie możliwości pozwalające wypracować rozwiązanie zgodnie z niniejszym Układem i w razie potrzeby może podjąć w tym celu wszelkie decyzje.

3. Jeżeli wspólnemu komitetowi nie uda się wypracować rozwiązania sytuacji, określonej w art. 18 ust. 1, w terminie 3 miesięcy od daty pierwszego posiedzenia wspólnego komitetu, o którym mowa w ust. 2, UE powiadamia Państwo Stowarzyszone o propozycji rozwiązania stwierdzonego problemu.

4. Jeżeli w ciągu 3 miesięcy Państwo Stowarzyszone nie zastosuje się do rozwiązania zaproponowanego przez UE, UE zawiesza stosowanie niniejszego protokołu ramowego w odniesieniu do danego segmentu lub danych segmentów usług finansowych do czasu aż Państwo Stowarzyszone nie usunie nieprawidłowości stwierdzonej przez UE. Strony Stowarzyszone nadal prowadzą regularny dialog w celu wypracowania wspólnie akceptowanego rozwiązania.

5. Po zawieszeniu stosowania niniejszego protokołu ramowego Państwo Stowarzyszone, zgodnie z ust. 4, może skierować sprawę do TSUE. W przypadku gdy Państwo Stowarzyszone planuje wnieść sprawę do TSUE zgodnie z niniejszym ustępem, niezwłocznie powiadamia o tym UE na piśmie i przekazuje wszystkie odpowiednie informacje.

CZĘŚĆ VI

POSTANOWIENIA INSTYTUCJONALNE

ARTYKUŁ 20

Podkomitety ds. Usług Finansowych

1. W drodze odstępstwa od art. 76 ust. 8 zdanie pierwsze układu ramowego ustanawia się dwa Podkomitety ds. Usług Finansowych między:

- a) UE, reprezentowaną przez Komisję Europejską, a Andorą, reprezentowaną przez jej organ odpowiedzialny za politykę w zakresie usług finansowych; oraz
- b) UE, reprezentowaną przez Komisję Europejską, a San Marino, reprezentowane przez jego organ odpowiedzialny za politykę w zakresie usług finansowych.

Na potrzeby niniejszego protokołu ramowego wszelkie odniesienia do Podkomitetu ds. Usług Finansowych rozumie się jako odniesienia do któregośkolwiek z podkomitetów ds. Usług Finansowych wymienionych w lit. a) i b).

2. Podkomitety ds. Usług Finansowych wykonują następujące zadania:

- a) nadzorują wykonanie niniejszego protokołu ramowego zgodnie z protokołami Państwa Stowarzyszonego oraz odpowiednimi postanowieniami załączników IX, XII i XXII do tych protokołów Państwa Stowarzyszonego;

- b) formułują następujące zalecenia dla wspólnych komitetów:
 - (i) zalecenia dotyczące zmiany załącznika IX do protokołów Państwa Stowarzyszonego zgodnie z art. 81 układu ramowego;
 - (ii) zalecenia dotyczące rozszerzenia dostępu do unijnego rynku wewnętrznego usług finansowych lub do jednego segmentu lub większej liczby segmentów tego rynku, zgodnie z art. 6 niniejszego protokołu ramowego;
 - (iii) inne zalecenia;
 - c) w stosownych przypadkach formułują zalecenia dla Komitetu Stowarzyszenia;
 - d) przyjmują inne zadania i obowiązki przypisane mu na mocy innych przepisów niniejszego protokołu ramowego.
3. Komisja Europejska może zaprosić organy nadzorcze UE do udziału w posiedzeniach Podkomitetu ds. Usług Finansowych celem przeprowadzenia dyskusji technicznych, jeżeli jest to konieczne.
4. W przypadkach gdy zmiany w załącznikach IX do protokołów Państwa Stowarzyszonego dotyczą obu Państw Stowarzyszonych, Podkomitety ds. Usług Finansowych prowadzą swoje prace na wspólnych posiedzeniach na podstawie skoordynowanych propozycji.
5. Posiedzenia Podkomitetów ds. Usług Finansowych odbywają się co roku lub w innych odstępach czasu określonych przez ich członków. Posiedzenia mogą być prowadzone przy użyciu wszelkich środków technologicznych będących do dyspozycji Stron Stowarzyszonych.

CZĘŚĆ VII

POSTANOWIENIA KOŃCOWE

ARTYKUŁ 21

Działalność banków centralnych i organów kształtujących politykę pieniężną

Postanowienie niniejszego Układu nie ma zastosowania do działań prowadzonych przez organy publiczne, banki centralne, organy kształtujące politykę pieniężną lub inne podmioty będące własnością lub kontrolowane przez Stronę Stowarzyszoną w ramach realizacji polityki pieniężnej lub kursowej.

PROTOKÓŁ RAMOWY 4
W SPRAWIE REGUŁ KONKURENCJI MAJĄCYCH ZASTOSOWANIE
DO PRZEDSIĘBIORSTW

ARTYKUŁ 1

W odniesieniu do porozumień, decyzji związków przedsiębiorstw lub praktyk uzgodnionych już obowiązujących w dniu wejścia w życie niniejszego Układu, objętych art. 38 ust. 1 układu ramowego, zakaz określony w tym ustępie nie ma zastosowania od dnia wejścia w życie niniejszego Układu w przypadku, gdy te porozumienia, decyzje związków przedsiębiorstw lub praktyki uzgodnione zostaną zmienione w terminie 12 miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszego Układu tak, aby spełniały warunki określone w wyłączeniach grupowych przewidzianych w załączniku XIV protokołu Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 2

W odniesieniu do porozumień, decyzji związków przedsiębiorstw lub praktyk uzgodnionych już obowiązujących w dniu wejścia w życie niniejszego Układu, objętych art. 38 ust. 1 układu ramowego, zakaz określony w art. 38 ust. 1 nie ma zastosowania od dnia wejścia w życie niniejszego Układu w przypadku, gdy te porozumienia, decyzje związków przedsiębiorstw lub praktyki uzgodnione zostaną zmienione w terminie 12 miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszego Układu tak, aby nie były już objęte zakazem.

PROTOKÓŁ RAMOWY 5
W SPRAWIE WSPÓŁPRACY W DZIEDZINIE STATYSTYKI

ARTYKUŁ 1

Przedmiot

1. Niniejszy protokół ramowy odnosi się do współpracy w dziedzinie statystyki między Stronami Stowarzyszonymi w celu zapewnienia tworzenia i udostępniania spójnych i porównywalnych informacji statystycznych do opisywania i monitorowania całej polityki ekonomicznej, społecznej i w zakresie środowiska mającej znaczenie dla ich współpracy.
2. Na potrzeby ust. 1 Strony Stowarzyszone opracowują i stosują zharmonizowane metody, definicje i klasyfikacje, jak również wspólne programy i procedury przy organizowaniu prac statystycznych na odpowiednich szczeblach administracji i zgodnie z niniejszym protokołem ramowym.
3. Statystyki Stron Stowarzyszonych są tworzone w sposób bezstronny, wiarygodny, obiektywny, niezależny pod względem naukowym, racjonalny pod względem kosztów i poufny. Tworzenie statystyk nie może wiązać się z nadmiernym obciążeniem dla podmiotów gospodarczych.

ARTYKUŁ 2

Podkomitety ds. Statystyk

1. W drodze odstępstwa od art. 76 ust. 8 zdanie pierwsze układu ramowego ustanawia się dwa Podkomitety ds. Statystyk między:

- a) UE, reprezentowaną przez Komisję Europejską, a Andorą, reprezentowaną przez jej organy odpowiedzialne za współpracę w dziedzinie statystyki; oraz
- b) UE, reprezentowaną przez Komisję Europejską, a San Marino, reprezentowane przez jego organy odpowiedzialne za współpracę w dziedzinie statystyki.

Na potrzeby niniejszego protokołu ramowego wszelkie odniesienia do Podkomitetu ds. Statystyk rozumie się jako odniesienia do któregośkolwiek z Podkomitetów ds. Statystyk wymienionych w lit. a) i b).

2. Podkomitety ds. Statystyk są odpowiedzialne za zarządzanie niniejszym protokołem ramowym oraz zapewniają jego prawidłowe wdrożenie. W tym celu wydają zalecenia i podejmują decyzje w przypadkach przewidzianych w niniejszym protokole ramowym. Podkomitety ds. Statystyk podejmują swoje decyzje w drodze konsensusu.

3. Podkomitety ds. Statystyk i Komitet ds. Europejskiego Systemu Statystycznego ustanowiony rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 223/2009¹ organizują swoje zadania do celów niniejszego protokołu ramowego na posiedzeniach połączonych.
4. Podkomitety ds. Statystyk zbierają się w zależności od potrzeb. Każda ze Stron Stowarzyszonych może wystąpić z wnioskiem o zwołanie posiedzenia Podkomitetu ds. Statystyk. Podkomitety ds. Statystyk mogą podjąć decyzję o powołaniu grup roboczych, które mogą im pomóc w wykonywaniu zadań.
5. Strona Stowarzyszona może w każdej chwili zgłosić na forum Podkomitetu ds. Statystyk wątpliwości dotyczące niniejszego protokołu ramowego.
6. W każdej decyzji Podkomitetu ds. Statystyk określa się datę jej wykonania. Decyzję taką przedkłada się w razie potrzeby do zatwierdzenia zgodnie z regulaminem wewnętrznym Podkomitetu ds. Statystyk i Podkomitet ds. Statystyk wprowadza ją w życie zgodnie ze swoim regulaminem wewnętrznym.

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 223/2009 z dnia 11 marca 2009 r. w sprawie statystyki europejskiej oraz uchylające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE, Euratom) nr 1101/2008 w sprawie przekazywania do Urzędu Statystycznego Wspólnot Europejskich danych statystycznych objętych zasadą poufności, rozporządzenie Rady (WE) nr 322/97 w sprawie statystyk Wspólnoty oraz decyzję Rady 89/382/EWG, Euratom w sprawie ustanowienia Komitetu ds. Programów Statystycznych Wspólnot Europejskich (Dz.U. UE L 87 z 31.3.2009, s. 164).

ARTYKUŁ 3

Współpraca w dziedzinie statystyki

1. Europejski program statystyczny, o którym mowa w art. 13 rozporządzenia (WE) nr 223/2009, stanowi ramy działań statystycznych, które mają być prowadzone przez Państwa Stowarzyszone w odpowiednich okresach objętych Europejskim programem statystycznym. Wszystkie główne dziedziny i tematy statystyczne Europejskiego programu statystycznego uznaje się za istotne dla współpracy statystycznej określonej w niniejszym protokole ramowym i są one otwarte dla pełnego uczestnictwa Państw Stowarzyszonych.
2. Szczegółowe roczne programy statystyczne UE i Państwa Stowarzyszonego (roczny program statystyczny UE/Andora i roczny program statystyczny UE/San Marino) są opracowywane co roku przez Podkomitety ds. Statystyk jako podzbiór rocznego programu prac sporządzanego przez Komisję Europejską zgodnie z rozdziałem III rozporządzenia (WE) nr 223/2009, i równoległe z nim. Każdy szczegółowy roczny program statystyczny UE/Państwo Stowarzyszone jest zatwierdzany przez odpowiedni Podkomitet ds. Statystyk. Programy te wskazują w szczególności działania w zakresie odpowiednich tematów rocznych programów statystycznych, które mają priorytetowe znaczenie dla współpracy statystycznej UE i Państwa Stowarzyszonego w okresie objętym programem.
3. Informacje statystyczne z Państw Stowarzyszonych są przekazywane do Eurostatu w celu przechowywania, przetwarzania i udostępniania. Krajowe urzędy statystyczne Państw Stowarzyszonych ściśle współpracują z Eurostatem w celu zapewnienia prawidłowego przekazywania danych z tych państw i rozpowszechniania tych danych, jako części danych statycznych UE i Państwa Stowarzyszonego, wśród różnych grup użytkowników poprzez normalne kanały rozpowszechniania. Postępowanie z danymi statystycznymi Państw Stowarzyszonych jest regulowane rozporządzeniem (WE) nr 223/2009.

4. Podkomitet ds. Statystyk bada postępy poczynione w ramach odpowiednich działań statystycznych UE i Państwa Stowarzyszonego. Dokonuje on w szczególności oceny, czy osiągnięte zostały cele, priorytety i działania planowane podczas pierwszych 3 lat stosowania niniejszego protokołu ramowego. Ocenia on również, czy treść załącznika XXI do odpowiedniego protokołu Państwa Stowarzyszonego właściwie odzwierciedla znaczenie, o którym mowa w art. 1 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego.

ARTYKUŁ 4

Uczestnictwo

1. Podmioty ustanowione w Państwach Stowarzyszonych mają prawo do uczestniczenia w określonych programach UE zarządzanych przez Eurostat, posiadając takie same prawa i obowiązki umowne jak podmioty ustanowione w UE.
2. Eksperci krajowi z Państw Stowarzyszonych mogą być oddelegowani do Komisji Europejskiej (Eurostatu). Koszty związane z oddelegowaniem takich ekspertów krajowych do Komisji Europejskiej (Eurostatu), w tym wynagrodzenia, koszty zabezpieczenia społecznego, rezerwy na świadczenia emerytalne, diety dzienne i diety na pokrycie kosztów podróży pokrywane są w całości przez Państwo Stowarzyszone, które ich oddelegowało.
3. Podmioty ustanowione w UE mają prawo do uczestniczenia w określonych programach zarządzanych przez krajowe urzędy statystyczne Państw Stowarzyszonych, posiadając takie same prawa i obowiązki umowne jak podmioty ustanowione w Państwach Stowarzyszonych.

ARTYKUŁ 5

Inne formy współpracy

1. Przekazywanie technologii w dziedzinie statystyki między krajowymi urzędami statystycznymi Państw Stowarzyszonych a Eurostatem może odbywać się na podstawie wzajemnego porozumienia.
2. Bez uszczerbku dla postanowień i uzgodnień szczególnych określonych w rozdziale 19 załącznika XI do każdego protokołu Państwa Stowarzyszonego, Strony Stowarzyszone mogą wymieniać wszelkie informacje w dziedzinie statystyki.
3. Krajowe urzędy statystyczne Stron Stowarzyszonych mogą wymieniać między sobą urzędników. Krajowe urzędy statystyczne państw członkowskich UE mogą również wymieniać urzędników z urzędami Państw Stowarzyszonych. Warunki, na jakich odbywa się taka wymiana, są uzgadniane bezpośrednio między zainteresowanymi krajowymi urzędami statystycznymi.

ARTYKUŁ 6

Postanowienia finansowe

1. W celu pokrycia całości kosztów swojego uczestnictwa w Europejskim programie statystycznym Państwa Stowarzyszone co roku wnoszą do niego wkład finansowy.
2. Zasady regulujące wkład finansowy Państw Stowarzyszonych określono w art. 68 układu ramowego.

PROTOKÓŁ RAMOWY 6
W SPRAWIE POSTĘPOWAŃ ARBITRAŻOWYCH

ROZDZIAŁ 1

POSTANOWIENIA WSTĘPNE

ARTYKUŁ 1

Zakres

Niniejszy protokół ramowy stosuje się w przypadku przekazania przez Stronę Stowarzyszoną sporu do arbitrażu zgodnie z art. 90 ust. 8, art. 97 ust. 9 lub art. 98 ust. 6 układu ramowego.

ARTYKUŁ 2

Definicje

Na potrzeby niniejszego protokołu ramowego:

- a) „skarżący” oznacza Stronę Stowarzyszoną, która przekazuje spór do arbitrażu zgodnie z art. 90 ust. 8, art. 97 ust. 9 lub art. 98 ust. 6 układu ramowego;

- b) „strona, przeciwko której wniesiono skargę” oznacza Stronę Stowarzyszoną, która przyjęła:
- (i) środki wyrównawcze, o których mowa w art. 90 ust. 7 układu ramowego;
 - (ii) środki ochronne, o których mowa w art. 97 ust. 1 układu ramowego;
 - (iii) nadzwyczajne środki ochronne, o których mowa w art. 97 ust. 5 układu ramowego;
 - (iv) środki równoważące, o których mowa w art. 97 ust. 8 układu ramowego;
 - (v) środki ochronne, o których mowa w art. 98 ust. 1 układu ramowego; lub
 - (vi) środki równoważące, o których mowa w art. 98 ust. 5 układu ramowego;
- c) „przedstawiciel Strony Stowarzyszonej” oznacza urzędnika lub inną osobę powołaną przez Stronę Stowarzyszoną, który to urzędnik lub inna osoba reprezentuje tę Stronę Stowarzyszoną w sporze na podstawie art. 90 ust. 8, art. 97 ust. 9 lub art. 98 ust. 6 układu ramowego;
- d) „doradca” oznacza osobę wyznaczoną przez Stronę Stowarzyszoną w celu doradzania lub pomocy tej Stronie Stowarzyszonej w postępowaniu przed organem arbitrażowym;
- e) „asystent” oznacza osobę, która zgodnie z warunkami swojego powołania prowadzi badania lub pomaga członkowi organu arbitrażowego pod kierunkiem i kontrolą tego członka organu arbitrażowego;

- f) „kandydat” oznacza osobę, której nazwisko znajduje się w wykazie, o którym mowa w art. 4 niniejszego protokołu ramowego, i którą bierze się pod uwagę przy wyborze członków organu arbitrażowego na mocy tego artykułu.

ARTYKUŁ 3

Sekretariat i wsparcie administracyjne

Na pisemny wniosek Stron Stowarzyszonych lub organu arbitrażowego Biuro Międzynarodowe Stałego Trybunału Arbitrażowego („Stały Trybunał Arbitrażowy”) działa jako sekretariat i zapewnia organowi arbitrażowemu odpowiednie wsparcie administracyjne.

ARTYKUŁ 4

Wykaz osób, które są zdolne do pełnienia funkcji członka organu arbitrażowego i wyrażają chęć pełnienia takiej funkcji

1. Każdy wspólny komitet sporządza wykaz 15 osób, które są zdolne do pełnienia funkcji członka organu arbitrażowego i wyrażają chęć pełnienia takiej funkcji. W tym celu każda ze Stron Stowarzyszonych wyznacza pięć osób. Strony Stowarzyszone wyznaczają też wspólnie pięć osób na stanowisko przewodniczącego organu arbitrażowego. Wspólne komitety zapewniają, aby wykazy te zawsze spełniały wymogi, o których mowa w ust. 2.

2. W wykazach sporządzonych zgodnie z ust. 1 umieszcza się wyłącznie osoby o niekwestionowanej niezależności, które mają kwalifikacje wymagane w ich odpowiednich państwach do zajmowania najwyższych stanowisk sądowych lub są prawnikami o uznanej kompetencji oraz posiadają wiedzę specjalistyczną lub doświadczenie w dziedzinie prawa UE i prawa międzynarodowego publicznego. Wykazy te nie mogą obejmować osób, które są członkami, urzędnikami albo innymi pracownikami instytucji UE, rządu państwa członkowskiego lub rządu Państwa Stowarzyszonego.

ROZDZIAŁ 2

POWIADOMIENIA

ARTYKUŁ 5

Przekazywanie powiadomień

1. Organ arbitrażowy przesyła wszelkie wnioski, zawiadomienia, oświadczenia pisemne i inne dokumenty Stronom Stowarzyszonym w tym samym czasie.
2. W przypadku gdy Strona Stowarzyszona przekazuje organowi arbitrażowemu wniosek, zawiadomienie, oświadczenie pisemne lub inny dokument, ma ona obowiązek przesłać w tym samym czasie jego kopię drugiej Stronie Stowarzyszonej.
3. W przypadku gdy Strona Stowarzyszona przekazuje drugiej Stronie Stowarzyszonej wniosek, zawiadomienie, oświadczenie pisemne lub inny dokument w związku ze sporem, ma ona obowiązek przesłać w tym samym czasie jego kopię organowi arbitrażowemu.
4. Wszelkich powiadomień, o których mowa w ust. 1–3, dokonuje się pocztą elektroniczną lub, w stosownych przypadkach, za pomocą dowolnych innych środków łączności, które zapewniają rejestrację wysłania. Powiadomienie uznaje się za doręczone w dniu jego wysłania, chyba że zostanie udowodnione, że było inaczej. Wszelkie powiadomienia przekazuje się, odpowiednio, do służby prawnej Komisji Europejskiej i misji danego Państwa Stowarzyszonego przy UE.

ARTYKUŁ 6

Zawiadomienie o arbitrażu

1. Postępowanie arbitrażowe uznaje się za rozpoczęte w dniu, kiedy strona, przeciwko której wniesiono skargę, otrzyma zawiadomienie o arbitrażu. Zawiadomienie o arbitrażu przesyła się również Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu.
2. Zawiadomienie o arbitrażu zawiera następujące elementy:
 - a) wniosek o przekazanie sporu do arbitrażu;
 - b) nazwy i adresy Stron Stowarzyszonych;
 - c) imiona i nazwiska oraz adresy ich przedstawicieli i doradców;
 - d) podstawę prawną postępowania: art. 90 ust. 8, art. 97 ust. 9 lub art. 98 ust. 6 układu ramowego;
 - e) wskazanie jednego z następujących środków:
 - (i) środków wyrównawczych, o których mowa w art. 90 ust. 7 układu ramowego;
 - (ii) środków ochronnych, o których mowa w art. 97 ust. 1 układu ramowego;

- (iii) nadzwyczajnych środków ochronnych, o których mowa w art. 97 ust. 5 układu ramowego;
 - (iv) środków równoważących, o których mowa w art. 97 ust. 8 układu ramowego;
 - (v) środków ochronnych, o których mowa w art. 98 ust. 1 układu ramowego;
 - (vi) środków równoważących, o których mowa w art. 98 ust. 5 układu ramowego;
- f) wskazanie przepisu będącego przedmiotem sporu lub odnoszącego się do niego;
 - g) krótki opis sporu;
 - h) wyznaczenie członka organu arbitrażowego.

3. Spór dotyczący tego, czy zawiadomienie o arbitrażu jest zgodne z wymogami niniejszego protokołu ramowego nie stanowi przeszkody do powołania organu arbitrażowego. Spór taki jest ostatecznie rozstrzygany przez organ arbitrażowy.

ARTYKUŁ 7

Odpowiedź na zawiadomienie o arbitrażu

1. W terminie 20 dni od otrzymania zawiadomienia o arbitrażu strona, przeciwko której wniesiono skargę, przesyła skarżącemu i Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu odpowiedź, która zawiera:

- a) nazwy i adresy Stron Stowarzyszonych;
- b) imiona i nazwiska oraz adresy ich przedstawicieli i doradców;
- c) odpowiedź na elementy zawarte w zawiadomieniu o arbitrażu wymienione w art. 6 ust. 2 lit. d)–g) niniejszego protokołu ramowego;
- d) wyznaczenie członka organu arbitrażowego.

2. Spór dotyczący nieudzielenia przez stronę, przeciwko której wniesiono skargę, odpowiedzi lub nieudzielenia odpowiedzi w sposób kompletny i terminowy na zawiadomienie o arbitrażu nie stanowi przeszkody do powołania organu arbitrażowego. Spór taki jest ostatecznie rozstrzygany przez organ arbitrażowy.

ROZDZIAŁ 3

ORGAN ARBITRAŻOWY

ARTYKUŁ 8

Powołanie organu arbitrażowego

1. Organ arbitrażowy składa się z trzech członków.
2. Organ arbitrażowy powołuje się zgodnie z ust. 3 i 4 niniejszego artykułu w terminie 30 dni od dnia złożenia zawiadomienia o arbitrażu zgodnie z art. 6 niniejszego protokołu ramowego.
3. Każda ze Stron stowarzyszonych wyznacza jednego członka organu arbitrażowego spośród osób znajdujących się wykazie osób, które są zdolne do pełnienia funkcji członka organu arbitrażowego i wyrażają chęć pełnienia takiej funkcji, o którym mowa w art. 4 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego. Przewodniczący jest wybierany za obopólną zgodą przez członków organu arbitrażowego z wykazu osób wspólnie wyznaczonych przez Strony Stowarzyszone do pełnienia funkcji przewodniczącego organu arbitrażowego.

W przypadku gdy członkowie organu arbitrażowego nie mogą dojść do porozumienia w sprawie wyboru przewodniczącego w terminie określonym w ust. 2 niniejszego artykułu którakolwiek ze Stron Stowarzyszonych może zwrócić się do Sekretarza Generalnego Stałego Trybunału Arbitrażowego z wnioskiem o dokonanie wyboru przewodniczącego w drodze losowania z listy osób wspólnie zaproponowanych przez Strony Stowarzyszone do pełnienia funkcji przewodniczącego organu arbitrażowego.

4. Sekretarz Generalny Stałego Trybunału Arbitrażowego dokonuje wyboru, o którym mowa w ust. 3 akapit drugi, w terminie 5 dni od dnia wniosku, o którym mowa w tym akapicie. Przedstawiciele Stron Stowarzyszonych mają prawo być obecni przy tym wyborze.
5. Datą powołania organu arbitrażowego jest dzień, w którym przewodniczący został wybrany i zaakceptował powołanie.
6. W przypadku gdy przed upływem terminu określonego w ust. 2 niniejszego artykułu nie sporządzono wykazu osób, które są zdolne do pełnienia funkcji członka organu arbitrażowego i wyrażają chęć pełnienia takiej funkcji, o którym mowa w art. 4 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego, każda ze Stron Stowarzyszonych wyznacza w terminie 5 dni po jednej osobie na członka organu arbitrażowego. Jeżeli zaproponowano osoby zgodnie z art. 4 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego, członków organu arbitrażowego wskazuje się z tego wykazu osób. Przewodniczącego powołuje się następnie zgodnie z procedurą określoną w ust. 3 niniejszego artykułu. W przypadku gdy w terminie kolejnych 5 dni Strony Stowarzyszone nie zaproponowały wspólnie co najmniej jednej osoby do pełnienia funkcji przewodniczącego organu arbitrażowego, Sekretarz Generalny Stałego Trybunału Arbitrażowego proponuje, w terminie 5 dni i po konsultacji ze Stronami Stowarzyszonymi, osobę do pełnienia funkcji przewodniczącego organu arbitrażowego, która spełnia warunki określone w art. 4 ust. 2 niniejszego protokołu ramowego. O ile w terminie 5 dni jedna ze Stron Stowarzyszonych nie wniesie sprzeciwu co do takiej propozycji, na przewodniczącego powołuje się osobę zaproponowaną przez Sekretarza Generalnego Stałego Trybunału Arbitrażowego.
7. W przypadku niepowołania organu arbitrażowego w terminie 3 miesięcy od daty wniosku o przekazanie sporu do arbitrażu złożonego zgodnie z art. 6 niniejszego protokołu ramowego, Sekretarz Generalny Stałego Trybunału Arbitrażowego powołuje, w terminie 15 dni od daty wniosku którejkolwiek ze Stron Stowarzyszonych i po konsultacji ze Stronami Stowarzyszonymi, osoby spełniające warunki, o których mowa w art. 4 ust. 2 niniejszego protokołu ramowego, na członków organu arbitrażowego.

ARTYKUŁ 9

Niezależność i immunitet członków organu arbitrażowego

1. Członkowie organu arbitrażowego są niezależni, pełnią tę funkcję we własnym imieniu i nie podlegają instrukcjom żadnej organizacji ani rządu.
2. Od chwili powołania organu arbitrażowego jego członkom przysługuje immunitet jurysdykcyjny w UE i Państwach Stowarzyszonych w odniesieniu do czynności podejmowanych przez nich w związku ze sprawowaniem przez nich funkcji w tym organie arbitrażowym.

ARTYKUŁ 10

Zakwestionowanie członków organu arbitrażowego

1. Strona Stowarzyszona, która zamierza zakwestionować członka organu arbitrażowego, powiadamia o swoim zamiarze w terminie 15 dni od dnia, w którym powiadomiono ją o powołaniu danego członka, lub w terminie 30 dni od dnia, w którym poinformowano ją o okolicznościach, które stanowią naruszenie wymogów określonych w art. 9 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego.
2. Zawiadomienie o zakwestionowaniu przesyła się drugiej Stronie Stowarzyszonej, zakwestionowanemu członkowi organu arbitrażowego, pozostałym członkom organu arbitrażowego oraz Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu. Podaje się w nim powody takiego zakwestionowania.
3. W przypadku gdy członek organu arbitrażowego został zakwestionowany przez Stronę Stowarzyszoną, druga Strona Stowarzyszona może zaakceptować zakwestionowanie. Zakwestionowany członek organu arbitrażowego może również wycofać się z pełnienia funkcji. Takie zaakceptowanie zakwestionowania lub wycofanie się nie oznacza uznania powodów zakwestionowania.

4. Jeżeli w ciągu 15 dni od daty powiadomienia o zakwestionowaniu druga Strona Stowarzyszona nie zaakceptuje zakwestionowania lub zakwestionowany członek organu arbitrażowego nie wycofa się, Strona kwestionująca może zwrócić się do Sekretarza Generalnego Stałego Trybunału Arbitrażowego o podjęcie decyzji w sprawie zakwestionowania.

5. Podejmując decyzję w sprawie zakwestionowania, Sekretarz Generalny Stałego Trybunału Arbitrażowego podaje uzasadnienie tej decyzji, chyba że Strony Stowarzyszone uzgodnią, że nie zostanie przedstawione uzasadnienie.

ARTYKUŁ 11

Zastępowanie członków organu arbitrażowego

1. W przypadku gdy konieczne jest zastąpienie członka organu arbitrażowego w trakcie postępowania arbitrażowego przewidzianego w rozdziale 5 niniejszego protokołu ramowego, nowego członka organu arbitrażowego powołuje się lub wybiera zgodnie z art. 8 ust. 3 niniejszego protokołu ramowego, co ma zastosowanie nawet w przypadku, gdy Strona Stowarzyszona nie skorzystała z prawa do powołania członka organu arbitrażowego, który ma zostać zastąpiony, ani nie uczestniczyła w tym powołaniu.

2. W przypadku zastąpienia członka organu arbitrażowego procedura zostaje wznowiona na etapie, na którym zastępowany członek organu arbitrażowego przestał wykonywać swoje obowiązki, chyba że organ arbitrażowy postanowi inaczej.

ARTYKUŁ 12

Działanie organu arbitrażowego

1. Przewodniczący organu arbitrażowego przewodniczy wszystkim posiedzeniom organu arbitrażowego. Organ arbitrażowy może przekazać przewodniczącemu prawo podejmowania decyzji administracyjnych i proceduralnych.
2. O ile niniejszy protokół ramowy nie stanowi inaczej, organ arbitrażowy może prowadzić postępowania i obrady przy użyciu dowolnego środka łączności.
3. W obradach organu arbitrażowego mogą brać udział wyłącznie jego członkowie. Organ arbitrażowy może jednak zezwolić, aby podczas obrad byli obecni asystenci członków.
4. Za sporządzenie decyzji odpowiadają wyłącznie członkowie organu arbitrażowego i zadania tego nie wolno delegować na inną osobę.
5. W przypadku pojawienia się kwestii proceduralnych, których nie obejmuje niniejszy protokół ramowy, organ arbitrażowy może – po zasięgnięciu opinii Stron Stowarzyszonych – podjąć decyzję w sprawie zastosowania odpowiedniej procedury, przy czym procedura ta musi być zgodna z niniejszym protokołem ramowym.
6. Jeżeli organ arbitrażowy uzna, że w ramach postępowania konieczna jest zmiana któregokolwiek z terminów określonych w niniejszym protokole ramowym lub dokonanie innych dostosowań proceduralnych lub administracyjnych, informuje Strony Stowarzyszone – na piśmie i po zasięgnięciu ich opinii – o powodach takich zmian lub dostosowań, wskazując nowe terminy lub dostosowania, które są konieczne.

ROZDZIAŁ 4

OBLICZANIE TERMINÓW

ARTYKUŁ 13

Obliczanie terminów

1. Każdy termin przewidziany w niniejszym protokole ramowym rozpoczyna bieg od dnia następującego po dniu otrzymania powiadomienia. Jeżeli ostatni dzień terminu przypada w weekend lub w dniu wolnym od pracy dla Komisji Europejskiej lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego, termin biegnie do następnego dnia roboczego. Wlicza się dni wolne od pracy, które przypadają w czasie biegu terminu.
2. Jeżeli ostatni dzień na dostarczenie dokumentu przypada w weekend lub w dniu wolnym od pracy dla Komisji Europejskiej lub zainteresowanego Państwa Stowarzyszonego, dokument ten można dostarczyć następnego dnia roboczego, stosownie do przypadku, Komisji Europejskiej lub zainteresowanemu Państwu Stowarzyszonemu.

ROZDZIAŁ 5

POSTĘPOWANIE ARBITRAŻOWE

ARTYKUŁ 14

Postanowienia ogólne

Organ arbitrażowy zapewnia, aby strony sporu były traktowane równo oraz aby na każdym właściwym etapie postępowania arbitrażowego każda ze stron sporu miała odpowiednią możliwość przedstawienia swojego stanowiska. Organ arbitrażowy prowadzi postępowanie w sposób zapobiegający zbędnym opóźnieniom i kosztom oraz w celu rozstrzygnięcia sporu między stronami sporu.

ARTYKUŁ 15

Miejsce arbitrażu

Miejszem arbitrażu jest Haga. W wyjątkowych okolicznościach organ arbitrażowy może zebrać się w dowolnym innym miejscu, które uzna za stosowne.

ARTYKUŁ 16

Języki

1. Językami postępowania przed organem arbitrażowym są języki angielski i francuski.
2. Organ arbitrażowy może zarządzić, aby do wszystkich dokumentów załączonych do skargi lub odpowiedzi na skargę oraz wszystkich dodatkowych dokumentów przedłożonym w trakcie postępowania w ich języku oryginału dołączone było tłumaczenie na jeden z języków postępowania.
3. Każda ze Stron Stowarzyszonych ponosi własne koszty tłumaczenia dokumentów przedstawianych organowi arbitrażowemu, które sporządzono pierwotnie w innym języku niż angielski lub francuski, a także ewentualne koszty tłumaczenia ustnego podczas rozprawy na potrzeby jej przedstawicieli lub doradców.

ARTYKUŁ 17

Skarga

1. Skarżący przekazuje na piśmie skargę stronie, przeciwko której wniesiono skargę, Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu i każdemu członkowi organu arbitrażowego w terminie wyznaczonym w tym celu przez organ arbitrażowy zgodnie z art. 20 niniejszego protokołu ramowego. Skarżący może podjąć decyzję o traktowaniu swojego zawiadomienia o arbitrażu, o którym mowa w art. 6 niniejszego protokołu ramowego, jako skargi pod warunkiem, że zawiadomienie o arbitrażu spełnia wymogi określone w ust. 2 i 3 niniejszego artykułu.

2. Skarga zawiera następujące elementy:
- a) nazwy i adresy Stron Stowarzyszonych;
 - b) imiona i nazwiska oraz adresy ich przedstawicieli i doradców;
 - c) podstawę prawną postępowania, mianowicie art. 90 ust. 8, art. 97 ust. 9 lub art. 98 ust. 6 układu ramowego;
 - d) wskazanie jednego z następujących środków:
 - (i) środków wyrównawczych, o których mowa w art. 90 ust. 7 układu ramowego;
 - (ii) środków ochronnych, o których mowa w art. 97 ust. 1 układu ramowego;
 - (iii) nadzwyczajnych środków ochronnych, o których mowa w art. 97 ust. 5 układu ramowego;
 - (iv) środków równoważących, o których mowa w art. 97 ust. 8 układu ramowego;
 - (v) środków ochronnych, o których mowa w art. 98 ust. 1 układu ramowego;
 - (vi) środków równoważących, o których mowa w art. 98 ust. 5 układu ramowego;
 - e) opis stanu faktycznego leżącego u podstaw skargi;

e) opis sporu; oraz

f) przywołane podstawy prawne lub argumenty.

3. W miarę możliwości do skargi dołącza się wszystkie dokumenty i dowody, na których opiera się lub do których odwołuje się skarżący.

ARTYKUŁ 18

Odpowiedź na skargę

1. Strona, przeciwko której wniesiono skargę, przekazuje na piśmie odpowiedź na skargę skarżącemu, Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu i każdemu członkowi organu arbitrażowego w terminie wyznaczonym przez organ arbitrażowy zgodnie z art. 20 niniejszego protokołu ramowego. Strona, przeciwko której wniesiono skargę, może podjąć decyzję o traktowaniu swojej odpowiedzi na zawiadomienie o arbitrażu, o którym mowa w art. 7 niniejszego protokołu ramowego, jako odpowiedzi na skargę pod warunkiem, że w odpowiedzi na zawiadomienie o arbitrażu spełnia wszystkie wymogi określone w ust. 2 niniejszego artykułu.

2. Odpowiedź na skargę odnosi się do elementów zawartych w skardze zgodnie z art. 17 ust. 2 lit. c)–g) niniejszego protokołu ramowego. W miarę możliwości do odpowiedzi na skargę dołącza się dokumenty i dowody, na których opiera się strona, przeciwko której wniesiono skargę, lub zawiera się w niej odwołanie do takich dokumentów i dowodów.

ARTYKUŁ 19

Inne oświadczenia pisemne

Organ arbitrażowy może zdecydować jakie oświadczenia pisemne oprócz skargi i odpowiedzi na skargę strony sporu muszą lub mogą mu przedłożyć. Zgodnie z art. 20 niniejszego protokołu ramowego organ arbitrażowy wyznacza termin przekazania tych oświadczeń pisemnych.

ARTYKUŁ 20

Terminy

Terminy wyznaczone przez organ arbitrażowy na przekazanie skargi, odpowiedzi na skargę i wszelkich innych oświadczeń pisemnych nie przekraczają 90 dni. Organ arbitrażowy może jednak przedłużyć takie terminy, jeżeli uzna takie przedłużenie za uzasadnione.

ARTYKUŁ 21

Środki tymczasowe

Organ arbitrażowy nie wprowadza ani nie stosuje środków tymczasowych.

ARTYKUŁ 22

Dowody

1. Każda ze Stron Stowarzyszonych przedstawia dowody potwierdzające fakty, na których opiera swoją skargę lub obronę.
2. W dowolnym momencie postępowania organ arbitrażowy może zwrócić się do Stron Stowarzyszonych o przedstawienie w wyznaczonym terminie dodatkowych dowodów.
3. Organ arbitrażowy określa dopuszczalność, znaczenie i moc dowodową przedstawionych dowodów.

ARTYKUŁ 23

Rozprawy

1. W oparciu o orientacyjny harmonogram określony zgodnie z art. 28 ust. 1 niniejszego protokołu ramowego oraz po zasięgnięciu opinii Stron Stowarzyszonych i innych członków organu arbitrażowego przewodniczący powiadamia Strony Stowarzyszone o dniu, godzinie i miejscu rozprawy. Informacje takie podaje się do wiadomości publicznej, chyba że rozprawa toczy się przy drzwiach zamkniętych.
2. Organ arbitrażowy może postanowić – w porozumieniu ze Stronami Stowarzyszonymi – o odstąpieniu od przeprowadzenia rozprawy.

3. O ile strony sporu nie postanowią inaczej, rozprawa odbywa się w siedzibie Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze, zgodnie z art. 15 niniejszego protokołu ramowego.
4. Organ arbitrażowy może wyznaczyć dodatkowe rozprawy, jeżeli strony sporu wyrażą na to zgodę.
5. Obecność wszystkich członków organu arbitrażowego podczas całej rozprawy jest obowiązkowa.
6. O ile strony sporu nie postanowią inaczej, na rozprawie mogą być obecne następujące osoby, niezależnie od tego, czy rozprawa ma charakter jawny:
 - a) przedstawiciele stron sporu;
 - b) doradcy;
 - c) asystenci;
 - d) tłumacze ustni i pisemni oraz sprawozdawcy sądowi organu arbitrażowego; oraz
 - e) biegli, wyznaczeni przez organ arbitrażowy.
7. Każda ze stron sporu, nie później niż 5 dni przed datą rozprawy, przekazuje organowi arbitrażowemu i drugiej stronie sporu wykaz zawierający imiona i nazwiska osób, które na rozprawie przedstawią w formie ustnej argumenty lub oświadczenia w imieniu danej strony sporu, oraz wykaz zawierający imiona i nazwiska innych przedstawicieli oraz doradców danej strony sporu, którzy będą obecni na rozprawie.

8. Przy zapewnieniu skarżącemu i stronie, przeciwko której wniesiono skargę, takiego samego czasu na argumentację i odpowiedź, rozprawa postępuje w następującej kolejności:

a) argumentacja:

(i) argumentacja skarżącego;

(ii) argumentacja strony, przeciwko której wniesiono skargę;

b) odpowiedź;

(i) odpowiedź skarżącego;

(ii) replika strony, przeciwko której wniesiono skargę.

9. Organ arbitrażowy może zadawać pytania każdej ze stron sporu w każdym momencie rozprawy.

10. Organ arbitrażowy zapewnia przygotowanie transkrypcji rozprawy i jej dostarczenie stronom sporu możliwie jak najszybciej po rozprawie. Strony sporu mogą zgłaszać uwagi do transkrypcji w terminie 10 dni od daty rozprawy. Organ arbitrażowy może uwzględnić takie uwagi.

11. W terminie 10 dni od dnia rozprawy każda ze stron sporu może przekazać organowi arbitrażowemu dodatkowe oświadczenie pisemne dotyczące wszelkich kwestii, które pojawiły się w trakcie rozprawy.

ARTYKUŁ 24

Brak działania

1. Jeżeli w terminie określonym przez organ arbitrażowy zgodnie z art. 20 niniejszego protokołu ramowego i przy braku uzasadnionych przeszkód skarżący nie wniósł skargi, organ arbitrażowy nakazuje zakończenie postępowania arbitrażowego, chyba że istnieją nierozstrzygnięte kwestie, co do których konieczne może być wydanie orzeczenia, lub organ arbitrażowy uzna to za stosowne.
2. Jeżeli w terminie określonym przez organ arbitrażowy zgodnie z art. 20 niniejszego protokołu ramowego i przy braku uzasadnionych przeszkód strona, przeciwko której wniesiono skargę, nie przedstawiła odpowiedzi na zawiadomienie o postępowaniu arbitrażowym lub odpowiedzi na skargę, organ arbitrażowy nakazuje kontynuowanie postępowania arbitrażowego. Nie oznacza to jednak, że organ arbitrażowy może uznać taki brak zgłoszenia za równoznaczny z akceptacją zarzutów skarżącego przez stronę, przeciwko której wniesiono skargę. Niniejszy ustęp stosuje się również w przypadku, gdy skarżący nie przedstawił repliki na skargę wzajemną.
3. Jeżeli jedna ze stron sporu, należycie powiadomiona zgodnie z niniejszym protokołem ramowym, nie stawia się na rozprawie, nie powołując się na uzasadnioną przeszkodę dla takiego niestawiennictwa, organ arbitrażowy może kontynuować prowadzenie postępowania arbitrażowego.
4. Jeżeli jedna ze stron sporu, należycie wezwana do przedstawienia dodatkowych dowodów, nie uczyni tego w wyznaczonym terminie i bez powołania się na uzasadnione przeszkody, organ arbitrażowy podejmuje decyzję na podstawie przedstawionych mu dowodów.

ARTYKUŁ 25

Poufność

1. Wszystkie przekazane organowi arbitrażowemu informacje, które strona sporu zakwalifikowała jako poufne, są traktowane jako poufne przez drugą stronę sporu i przez organ arbitrażowy.

Przedkładając organowi arbitrażowemu oświadczenie pisemne zawierające informacje poufne, strona sporu przekazuje również, w terminie 15 dni, oświadczenie pisemne niezawierające informacji poufnych, które podaje się do wiadomości publicznej.

2. Żadne z postanowień niniejszego protokołu ramowego nie wyklucza możliwości publicznego ujawnienia przez stronę sporu jej własnych oświadczeń pisemnych, odpowiedzi na pytania postawione przez organ arbitrażowy lub transkrypcji argumentacji przedstawionej w formie ustnej, pod warunkiem, że odnosząc się do informacji przedstawionych przez drugą stronę sporu, strona sporu nie ujawnia żadnych informacji, które druga strona sporu zakwalifikowała jako poufne.

3. Rozprawy przed organem arbitrażowym są jawne dla publiczności, chyba że oświadczenia i argumenty strony sporu zawierają informacje poufne lub obie strony sporu uzgodnią, że rozprawa ma się toczyć przy drzwiach zamkniętych. W takim przypadku strony sporu zachowują poufność treści rozprawy.

ARTYKUŁ 26

Kontakty *ex parte*

Przez cały czas trwania postępowania arbitrażowego członkowie organu arbitrażowego nie spotykają się ani w inny sposób nie komunikują się ustnie ani pisemnie ze stroną sporu pod nieobecność drugiej strony sporu.

ARTYKUŁ 27

Zakończenie postępowania arbitrażowego

Jeżeli stronom sporu zapewniono odpowiednią możliwość przedstawienia argumentów organ arbitrażowy może zakończyć postępowanie arbitrażowe.

ROZDZIAŁ 6

HARMONOGRAM POSTĘPOWANIA PRZED ORGANEM ARBITRAŻOWYM

ARTYKUŁ 28

Harmonogram postępowania przed organem arbitrażowym

1. W terminie 10 dni od dnia powołania organu arbitrażowego, organ arbitrażowy określa – po zasięgnięciu opinii stron sporu – orientacyjny harmonogram postępowania. Może ona w każdej chwili, po konsultacji ze stronami sporu, przedłużyć lub skrócić dowolny termin przewidziany w niniejszym protokole ramowym lub uzgodniony przez strony sporu.
2. Organ arbitrażowy powiadamia o swoim orzeczeniu strony sporu i wspólny komitet w terminie 12 miesięcy od dnia powołania organu arbitrażowego. Jeżeli organ arbitrażowy stwierdził, że nie może zachować tego terminu, jego przewodniczący powiadamia o tym na piśmie strony sporu, podając powody opóźnienia oraz planowaną datę zakończenia swoich prac.
3. W terminie 10 dni od daty powołania organu arbitrażowego strony sporu mogą przedłożyć zawierający uzasadnienie wnioski o potraktowanie sprawy jako pilnej. W takim przypadku organ arbitrażowy rozstrzyga o pilnym charakterze sprawy w terminie 15 dni od dnia otrzymania takiego wniosku. Jeżeli organ arbitrażowy zdecyduje, że sprawa jest pilna, dokłada on wszelkich starań, aby przekazać stronom sporu swoje orzeczenie co do istoty sprawy w terminie 6 miesięcy od dnia powołania organu arbitrażowego.

ROZDZIAŁ 7

ORZECZENIE ARBITRAŻOWE

ARTYKUŁ 29

Orzeczenia arbitrażowe organu arbitrażowego

1. Organ arbitrażowy dokłada wszelkich starań, aby jego orzeczenia arbitrażowe podejmowane były w drodze konsensusu. Jednak w przypadku gdy pomimo starań nie można wydać orzeczenia arbitrażowego w drodze konsensusu, orzeczenie arbitrażowe wydaje się większością głosów.
2. W żadnym przypadku nie publikuje się zdań odrębnych członków organu arbitrażowego.
3. Orzeczenie arbitrażowe jest wiążące dla stron sporu. W orzeczeniu arbitrażowym określa się okoliczności faktyczne sprawy, wskazuje mające zastosowanie postanowienia niniejszego Układu oraz podaje uzasadnienie dokonanych ustaleń i rozstrzygnięcia.

ARTYKUŁ 30

Forma i skutek orzeczenia arbitrażowego

1. Organ arbitrażowy może wydawać w różnym czasie odrębne orzeczenia arbitrażowe odnoszące się do różnych kwestii.

2. Wszystkie orzeczenia arbitrażowe sporządzane są na piśmie i zawierają uzasadnienie.
3. Wszystkie orzeczenia arbitrażowe są ostateczne i wiążące dla stron sporu.
4. Orzeczenie arbitrażowe jest podpisywane przez członków organu arbitrażowego, zawiera dzień jego wydania i wskazuje miejsce arbitrażu. Stały Trybunał Arbitrażowy przekazuje stronom sporu kopię orzeczenia arbitrażowego podpisanego przez członków organu arbitrażowego.
5. Strony sporu publikują orzeczenia arbitrażowe w całości, z zastrzeżeniem ochrony informacji poufnych, o której to ochronie mowa w art. 25 niniejszego protokołu ramowego.
6. Strony sporu bezzwłocznie wykonują orzeczenia arbitrażowe.

ARTYKUŁ 31

Wspólnie uzgodnione rozwiązanie lub inne powody zakończenia postępowania arbitrażowego

1. Strony sporu mogą w dowolnym czasie wypracować wspólnie uzgodnione rozwiązanie sporu. W takim przypadku Strony sporu wspólnie powiadamiają organ arbitrażowy o takim rozwiązaniu. Jeżeli wspólnie uzgodnione rozwiązanie wymaga zatwierdzenia przez jedną ze stron sporu, powiadomienie musi zawierać odniesienie do takiego wymogu, a postępowanie arbitrażowe zawieszają na czas przeprowadzenia takiej procedury. Jeżeli zgoda jednej ze stron sporu nie jest wymagana lub z chwilą powiadomienia o zakończeniu wszelkich takich postępowań krajowych, postępowanie arbitrażowe zostaje zakończone.

2. Jeżeli przed wydaniem orzeczenia arbitrażowego kontynuowanie postępowania arbitrażowego stanie się niemożliwe lub niepotrzebne z powodu innego niż wymieniony w ust. 1 niniejszego artykułu, organ arbitrażowy informuje strony sporu o zamiarze wydania postanowienia o zakończeniu postępowania arbitrażowego. Organ arbitrażowy może wydać takie postanowienie, chyba że istnieją nierozstrzygnięte kwestie, co do których konieczne może być wydanie orzeczenia, lub gdy organ arbitrażowy uzna to za stosowne.

3. Organ arbitrażowy przekazuje stronom sporu postanowienie kończące postępowanie arbitrażowe lub wspólnie zawartą ugodę, podpisane przez członków organu arbitrażowego. Do wspólnie zawartych ugód stosuje się art. 30 ust. 2–6 niniejszego protokołu ramowego.

ARTYKUŁ 32

Sprostowanie orzeczenia arbitrażowego

1. W ciągu 30 dni od otrzymania orzeczenia każda ze stron sporu, po powiadomieniu drugiej strony sporu i Stałego Trybunału Arbitrażowego, może zwrócić się do organu arbitrażowego o sprostowanie w orzeczeniu arbitrażowym błędów w obliczeniach, błędów rzeczowych lub typograficznych lub błędów lub pominięć o podobnym charakterze. Jeżeli organ arbitrażowy uzna taki wniosek za uzasadniony, dokonuje sprostowania w terminie 45 dni od otrzymania wniosku. Wniosek taki nie wstrzymuje wykonania decyzji.

2. Organ arbitrażowy może dokonać sprostowania z własnej inicjatywy w terminie 30 dni od powiadomienia o swoim orzeczeniu.

3. Sprostowania zgodnie z niniejszym artykułem dokonywane są na piśmie i stanowią integralną część orzeczenia arbitrażowego. Art. 30 ust. 2–6 niniejszego protokołu ramowego ma zastosowanie do takich sprostowań.

ROZDZIAŁ 8

KWESTIE FINANSOWE

ARTYKUŁ 33

Wynagrodzenie i zwrot wydatków dla członków organu arbitrażowego i ich asystentów

W terminie 7 dni od powołania organu arbitrażowego strony sporu uzgadniają z organem arbitrażowym przy użyciu dowolnego środka łączności:

- a) wynagrodzenie i zwrot wydatków dla członków organu arbitrażowego, które to koszty są rozsądne i porównywalne z normami organów ustanowionych w ramach Światowej Organizacji Handlu;
- b) wynagrodzenie dla asystentów, przy czym w przypadku każdego członka organu arbitrażowego – łączna kwota wynagrodzeń dla asystentów powinna być rozsądna i nie może w żadnym przypadku przekraczać jednej trzeciej wynagrodzenia danego członka organu arbitrażowego.

ARTYKUŁ 34

Koszty

1. Każda ze stron sporu pokrywa własne koszty oraz połowę kosztów organu arbitrażowego.

2. Organ arbitrażowy określa swoje koszty w orzeczeniu arbitrażowym co do istoty sprawy.

Koszty te obejmują wyłącznie:

- a) wynagrodzenie członków organu arbitrażowego, ustalone oddzielnie dla każdego członka i określone przez sam organ arbitrażowy zgodnie z art. 33 lit. a) niniejszego protokołu ramowego;
- b) koszty podróży i inne koszty poniesione przez członków organu arbitrażowego;
- c) wynagrodzenie i wydatki Stałego Trybunału Arbitrażowego.

3. Koszty, o których mowa w ust. 2, muszą być rozsądne, biorąc pod uwagę wartość przedmiotu sporu, jego złożoność, czas poświęcony mu przez członków organu arbitrażowego i ekspertów wyznaczonych przez organ arbitrażowy oraz wszelkie inne odpowiednie okoliczności danej sprawy.

ARTYKUŁ 35

Kaucja na poczet kosztów

1. Na początku postępowania arbitrażowego Stały Trybunał Arbitrażowy może zwrócić się do stron sporu o przekazanie z góry kaucji równej szacunkowej łącznej kwocie kosztów, o których mowa w art. 34 ust. 2 niniejszego protokołu ramowego.

2. W trakcie postępowania arbitrażowego Stały Trybunał Arbitrażowy może zwrócić się do stron sporu o złożenie dodatkowych kwot.

3. Wszystkie kwoty złożone przez strony sporu zgodnie z niniejszym artykułem są przekazywane Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu, który wypłaca je na pokrycie faktycznie poniesionych kosztów, w tym w szczególności honorariów członków organu arbitrażowego i Stałego Trybunału Arbitrażowego.

KODEKS POSTĘPOWANIA CZŁONKÓW ORGANÓW ARBITRAŻOWYCH

ARTYKUŁ 1

Obowiązki w odniesieniu do postępowania

1. W celu zachowania rzetelności i bezstronności postępowania arbitrażowego każdy kandydat na członka organu arbitrażowego:
 - a) unika niewłaściwego zachowania lub stwarzania wrażenia niewłaściwego zachowania;
 - b) jest niezależny i bezstronny;
 - c) unika bezpośrednich i pośrednich konfliktów interesów; oraz
 - d) przestrzega wysokich standardów postępowania, aby zachować rzetelność i niezależność postępowania w sprawie rozstrzygnięcia sporu.
2. Byli kandydaci lub członkowie organu arbitrażowego stosują się do obowiązków określonych w art. 5 i 6 niniejszego dodatku.

ARTYKUŁ 2

Obowiązki ujawniania informacji przez członków organu arbitrażowego

1. Przed potwierdzeniem swojego wyboru na członka organu arbitrażowego kandydaci mają obowiązek ujawnić Stronom Stowarzyszonym na piśmie wszelkie znane im interesy, związki lub kwestie, które mogą mieć wpływ na ich niezależność lub bezstronność, lub które mogą wywołać rozsądnie uzasadnione wrażenie niewłaściwego zachowania lub stronniczości w trakcie postępowania przed organem arbitrażowym.
2. Kandydaci i członkowie organu arbitrażowego informują o przypadkach faktycznego lub potencjalnego naruszenia niniejszego kodeksu postępowania wyłącznie wspólny komitet; informacje te są następnie analizowane przez Strony Stowarzyszone.
3. Na każdym etapie postępowania przed organem arbitrażowym jego członkowie mają obowiązek ujawnić stronom sporu na piśmie wszelkie interesy, związki lub kwestie o charakterze określonym w ust. 1, o których wiedzą lub dowiedzieli się.

ARTYKUŁ 3

Należyta staranność członków organu arbitrażowego

1. Po wyborze, członkowie organu arbitrażowego w trakcie całego postępowania wykonują swoje obowiązki w sposób rzetelny i sprawny, przestrzegając przy tym zasad uczciwości i staranności.

2. Członkowie organu arbitrażowego mają w szczególności obowiązek:
 - a) brać pod uwagę jedynie kwestie poruszane w trakcie postępowania przed organem arbitrażowym oraz konieczne do wydania orzeczenia arbitrażowego i nie mogą oni delegować tego obowiązku na inną osobę;
 - b) podejmować wszystkie właściwe kroki w celu zapewnienia, aby ich asystenci znali i przestrzegali art. 1, 2, i 6 niniejszego dodatku.

ARTYKUŁ 4

Niezależność i bezstronność członków organu arbitrażowego

Członkowie organu arbitrażowego:

- a) są niezależni i bezstronni oraz unikają stwarzania wrażenia niestosownego zachowania lub stronniczości; członkowie nie kierują się własnymi interesami, naciskami z zewnątrz, względami politycznymi, żądaniami społecznymi, lojalnością wobec UE albo Państw Stowarzyszonych ani obawą przed krytyką;
- b) w sposób bezpośredni lub pośredni nie podejmują jakichkolwiek zobowiązań ani nie przyjmują korzyści mogących w jakikolwiek sposób zakłócić właściwe wykonywanie swoich obowiązków lub stworzyć wrażenie zakłócenia ich właściwego wykonywania;
- c) nie mogą wykorzystywać swojego stanowiska członka organu arbitrażowego do realizacji jakichkolwiek osobistych lub prywatnych interesów i unikają podejmowania działań, które mogą sprawiać wrażenie, że inne osoby mogą wywierać na nich wpływ ze względu na swoją szczególną sytuację;

- d) nie pozwalają na to, aby relacje lub zobowiązania finansowe, biznesowe, zawodowe, rodzinne lub społeczne miały wpływ na ich postępowanie lub osądy;
- e) unikają nawiązywania kontaktów lub uzyskiwania korzyści finansowych, które mogą mieć wpływ na ich bezstronność lub które mogą wywołać rozsądnie uzasadnione wrażenie niewłaściwego zachowania lub stronniczości;
- f) nie mogą omawiać z jedną Stroną lub obiema stronami sporu jakichkolwiek kwestii dotyczących przedmiotu lub przebiegu postępowania przed organem arbitrażowym pod nieobecność pozostałych członków organu arbitrażowego.

ARTYKUŁ 5

Obowiązki byłych członków organu arbitrażowego

Wszyscy byli członkowie organu arbitrażowego unikają działań mogących stwarzać wrażenie, że wykonując swoje obowiązki byli stronniczy lub odnieśli korzyści z decyzji lub orzeczenia arbitrażowego organu arbitrażowego.

ARTYKUŁ 6

Poufność

1. Członek lub były członek organu arbitrażowego nie może w żadnym czasie:
 - a) ujawniać ani wykorzystywać jakichkolwiek niedostępnych publicznie informacji dotyczących postępowania przed organem arbitrażowym lub uzyskanych w trakcie postępowania, z wyjątkiem ujawnienia lub wykorzystania na potrzeby takiego postępowania, i w żadnym razie nie wolno mu ujawniać ani wykorzystywać takich informacji w celu uzyskania korzyści osobistych lub korzyści dla innych osób czy też negatywnego wpływu na interesy innych osób;
 - b) ujawniać treści obrad organu arbitrażowego ani opinii innego członka organu arbitrażowego.
2. Żadnemu z członków organu arbitrażowego nie wolno ujawnić całości ani fragmentów orzeczenia arbitrażowego organu arbitrażowego przed jego publikacją zgodnie z niniejszym protokołem ramowym.

PROTOKÓŁ RAMOWY 7
W SPRAWIE STATUTU KOMISJI PARLAMENTARNEJ STOWARZYSZENIA

ARTYKUŁ 1

Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia ustanowiona art. 78 układu ramowego działa zgodnie z niniejszym Układem oraz niniejszym Statutem.

ARTYKUŁ 2

Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia składa się z 12 członków. Parlament Europejski powołuje czterech członków i parlamenty każdego z Państw Stowarzyszonych powołują po czterech członków.

ARTYKUŁ 3

Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia spośród swoich członków dokonuje wyboru przewodniczącego i wiceprzewodniczącego. Urząd przewodniczącego Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia jest obsadzany na okres 1 roku na przemian przez członka wyznaczonego przez Parlament Europejski oraz przez parlament Państwa Stowarzyszonego.

ARTYKUŁ 4

Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia odbywa sesję ogólną co najmniej raz do roku, na przemian w UE i w Państwie Stowarzyszonym. Na każdej sesji Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia ustala, gdzie odbędzie się kolejna sesja. Sesje nadzwyczajne mogą odbywać się, gdy Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia podejmie taką decyzję zgodnie z regulaminem wewnętrznym.

ARTYKUŁ 5

Komisja Parlamentarna Stowarzyszenia przyjmuje swój regulamin wewnętrzny większością dwóch trzecich głosów swoich członków.

ARTYKUŁ 6

Koszty uczestnictwa członka w Komisji Parlamentarnej Stowarzyszenia ponosi parlament wyznaczający danego członka.